

ΚΕΙΜΕΝΟ: ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ: ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΥΤΣΟΥΚΟΣ

Νομίσματα με ινδικές επιγραφές.
Είναι κραταιοτάτων μοναρχών,
του Εβουκρατιντάζα, του Στρατάγα,
του Μεναντράζα, του Εραμαϊάζα.
Έτσι μας αποδίδει το σοφό βιβλίο,
την ινδική γραφή της μιας μεριάς των νομισμάτων ⁽¹⁾ .
Μα το βιβλίο μας δείχνει και την άλλη
που είναι κιόλας και η καλή μεριά,
με την μορφή του Βασιλέως. Κ' εδώ πως σταματά ευθύς,
πως συγκινείται ο Γραικός ελληνικά διαβάζοντας,
Ερμαίος, Ευκρατίδης, Στράτων, Μένανδρος.

Κ. Π. Καβάφης

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΝΟΜΙΣΜΑ

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΜΙΑΣ ΜΑΚΡΑΣ ΠΟΡΕΙΑΣ

Οτο Φιλοσοφικό Λεξικό που έγραψε ο Βολταίρος ⁽²⁾ λέει πως είναι ευκολότερο να γράψει κανείς για το χρήμα παρά να το αποκτήσει, και αυτοί που το κερδίζουν διασκεδάζουν αφάνταστα με εκείνους που ξέρουν μόνο πώς να γράψουν γι' αυτό. Γνωρίζοντας πως η ενασχόληση με θέμα το Ελληνικό νόμισμα μπορεί να αποβεί εγχείρημα επικίνδυνο σε δρόμο ολισθηρό, αναρωτήθηκα πολλές φορές και γι' αυτή τη δυνατότητά μου της συγγραφής, μιας και δεν ανήκω στην κατηγορία εκείνων που διασκεδάζουν εξαιτίας της κατοχής του. Όμως κάθε φορά που χρησιμοποιώ

κάποιο από τα κέρματα των δραχμών στις καθημερινές μου συναλλαγές όλη η μακράιωνη ιστορία του Ελληνικού νομίσματος παρουσιάζεται ζωντανή και μοναδικά θελκτική στην αφήγησή της, συνδυάζοντας για κάθε εποχή σ' ένα μικρό κομμάτι μέταλλο αναζητήσις στην τέχνη, εμπορική δύναμη, πολιτική ακτινοβολία, επέκταση, οικονομική ισχύ ή προβλήματα. Το νόμισμά μας έλκει πολλούς που με αγάπη σκύβουν πάνω του, συλλέκτες συνειδητούς ή από τύχη όπως ο Χριστόφορος, φοιτητής στη Βουλγαρία ή η Άννα που ταξίδεψε για τουρισμό στη Συρία. Τους συνάντησα ένα πρωινό και τους δύο, μαζί με πολλούς σαν αυτούς που

ΦΩΤ. ΑΡΧΕΙΟ: ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

περνούν κάθε μέρα τη βαριά εξώθυρα των γραφείων του Νομισματικού Μουσείου της Αθήνας, κρατώντας στο χέρι με κάποιο αδιόρατο δισταγμό ένα μικρό χάλκινο νόμισμα, άλλοι ασημένιο ή χρυσό σπανιότερα, ζητώντας πληροφορίες και δήλωση κατοχής. Όλοι τους μοιράζονται μια αδιόρατη έλξη για αυτά τα νομίσματα της εποχής του Αλεξάνδρου και των Επιγόνων του ή των Βυζαντινών αυτοκρατόρων ή και τα αρχαιότερα Ελληνικά. Νομίσματα αιώνων που ακόμα βρίσκονται θαμμένα κατά χιλιάδες στα χώματα των Βαλκανίων ή

της Εγγύς Ανατολής και πωλούνται σε παζάρια ή στα μικρά καταστήματα σε ξένους αλλά και Έλληνες που όταν τ' αντικρίζουν έξω από τον τόπο τους, δε μπορεί, θα απλώσουν το χέρι να τ' αγγίξουν, να τα πάρουν για φυλακτό, να τα φέρουν στην πατρίδα για να τα έχουν κάπου στο σπίτι ή έτσι χωρίς κάποιο λόγο από μια παρόρμηση για να διαβάσουν τις επιγραφές τους πού και πού και, χωρίς να το ομολογούν, να γυρνούν πίσω στο χρόνο, ένα ταξίδι στην ιστορία του έθνους μας, με οδηγό λίγο μέταλλο και πολύ ψυχή.

Σύμφωνα με τον κώδικα νόμων του βασιλιά Εσονούνα στη βόρεια Μεσοποταμία ⁽³⁾ το πρόστιμο για το δάγκωμα μύτης ήταν μία μίνα άργυρος ⁽⁴⁾, ενώ το χαστούκι στο πρόσωπο υπολογιζόταν σε 10 σέκελ, το ένα έκτο μιας μίνας. Κείμενο από το χωριό Ντέιρ ελ-Μεντίνα κοντά στις Θήβες, που σώζεται από την περίοδο του Νέου Βασιλείου της Αιγύπτου ⁽⁵⁾ μας πληροφορεί πως ο αστυνόμος Αμούμνης αγόρασε ένα βόδι αξίας 50 ντέμπεν χαλκού ⁽⁶⁾ από έναν εργάτη τον Πέναμουν, αλλά μόνο 5 ντέμπεν πληρώθηκαν σε χαλκό. Το υπόλοιπο ποσό εξοφλήθηκε σε μια ποικιλία προϊόντων όπως λίπος, λάδι και ρουχισμός. Την ίδια περίοδο ευρήματα από την πόλη Ουρ της νότιας Μεσοποταμίας που περιέχουν ισοσκελισμένους λογαριασμούς εμπόρων, δείχνουν την παράλληλη χρήση των σιτηρών και του αργύρου ως νομισματικής αξίας. Ο άργυρος, πολύτιμος και σπάνιος, όταν υπήρχε ήταν σαφώς ευπρόσδεκτος ως τρόπος πληρωμής, στη θέση του όμως γίνεται ευρεία χρήση προϊόντων ή ευτελέστερων μετάλλων. Το χρήμα και ειδικά τα νομίσματα δεν υπάρχουν ακόμη, είναι αποτέλεσμα μιας μακρόχρονης, επίπονης εξέλιξης και αναζήτησης για τη βελτίωση των μέσων συναλλαγής. Όπως είναι φυσικό, ο άνθρωπος από την αρχή βρέθηκε αντιμέτωπος με το πρόβλημα της εξεύρεσης των πραγμάτων που ήταν απαραίτητα για την επιβίωσή του. Στην προσπάθειά του να αποκτήσει αυτά που του χρειάζονταν έδινε ως αντάλλαγμα εκείνο που του περίσσευε, δημιουργώντας την πρώτη μορφή εμπορίου, την απλή ανταλλαγή, μέθοδο που κράτησε πολλές χιλιετίες. Η μέθοδος όμως της ανταλλαγής παρουσιάζει ένα μεγάλο μειονέκτημα, καθώς απαιτεί από τους συναλλασσομένους να έχουν πάντοτε εμπόρευμα χρήσιμο για τον άλλο και περίπου ίδιας αξίας. Ήταν αναγκαίο να αναζητηθεί ένας τρόπος που θα απλοποιούσε τη διαδικασία,

καθιερώνοντας ως μέτρο αξίας ένα είδος εμπορεύματος, που ενώ θα είχε σχετικά σταθερή και κοινή αξία, θα ήταν ταυτόχρονα και ευπρόσδεκτο απ' όλους. Είναι η εποχή που τα βοσκήματα, ιδιαίτερα τα βόδια και τα πρόβατα, καθιερώνονται ως μέσο συναλλαγής. Από εκείνες, αλλά και τις κατοπινές εποχές διασώζονται ως εμάς, με τη γλώσσα, στοιχεία αυτής της συνήθειας. Το λατινικό pecunia για παράδειγμα που σημαίνει χρήμα και παράγεται από το pecus που σημαίνει κατ' εξοχήν βοσκήματα, ενώ από τη συνήθεια της απαρίθμησης των βοσκημάτων σε κεφαλές, capita, προήλθε η λέξη capital, που σημαίνει περιουσία και κεφάλαιο.

Με το πέρασμα του χρόνου έγινε προσπάθεια μεγαλύτερης απλοποίησης με την αντικατάσταση των ζώων με ύλη εύχρηστη και ανθεκτική που είχε και πραγματική αξία, το μέταλλο. Από την τρίτη χιλιετία π.Χ. τα μέταλλα αρχίζουν σταδιακά να υποκαθιστούν τα ζώα και άλλα εμπορεύματα στις συναλλαγές. Οι πράξεις με χρήση μετάλλου είχαν σοβαρά πλεονεκτήματα. Τα μέταλλα χύνονταν στους τόπους παραγωγής τους σε σχήματα ακατέργαστων πλίνθων σε διάφορα βάρη και ζυγίζονταν στις σοβαρές εμπορικές συναλλαγές. Η χρήση της ζυγαριάς που είχε διαδοθεί ευρύτατα στις παρόχθιες περιοχές του Νείλου, αλλά και στους Χαλδαίους, τους Φοίνικες και τους άλλους λαούς της ανατολής έδινε τη δυνατότητα εξακρίβωσης του βάρους. Άλλοτε πάλι έδιναν στα μέταλλα συγκεκριμένα σχήματα με αναλογίες, όπως τρίποδες, λέβητες ή δακτυλίδια και ράβδους. Το γεγονός πως τα μέταλλα δεν σάπιζαν ούτε αυξομειώνονταν με κάθε ετήσια σοδιά όπως τα σιτηρά, θα πρέπει να ενίσχυσε την χρησιμότητά τους στους εμπόρους, ήταν σχεδόν άφθαρτα, εύκολα στη μεταφορά και στην αποθήκευση. Έτσι ο χρυσός ή το ασήμι ακόμη και σε μικρές ποσότητες αποτελούσαν έναν αποτελεσματικό τρόπο πληρωμών, ένα είδος χρήματος. Το εμπόριο

(1) Πρόκειται για τη διάλεκτο *καρόσι* ή αλλιώς Ελληνο-Ινδικά, η οποία αποκρυσταλλώθηκε χάρη σ' αυτά τα δίγλωσσα νομίσματα από τα Ελληνιστικά βασίλεια της Βακτρίας.

(2) Το 1764

(3) Αρχές της δεύτερης χιλιετίας π.Χ.

(4) Μισό κιλό μετάλλου.

(5) Περίπου 1200 με 1000 π.Χ.

(6) 4,55 κιλά μετάλλου

Η αρχή όλων των νομισμάτων

α) μπρος

α) πίσω

β) μπρος

β) πίσω

γ) μπρος

γ) πίσω

δ) μπρος

δ) πίσω

(α) Το νόμισμα στην πρώτη του μορφή -ζυγισμένοι σβώλοι ήλεκτρου- εμφανίστηκε, περί το 650 π.Χ., στην Ιωνία, όπου βρισκόταν άφθονο αυτό το φυσικό μίγμα χρυσού-αργύρου. Για να αποφύγει το δεύτερο ζύγισμα, αν αυτά επέστρεφαν, κάποιος σκέφτηκε να μαρκάρει με μία ή δύο σφήνες τα κομμάτια που περνούσαν από τα χέρια του (β). Ο επόμενος ζήτησε από κάποιον τεχνίτη να του φτιάσει δύο μήτρες με γεωμετρικά σχέδια για να σφραγίζει τα κομμάτια του (γ). Λίγο αργότερα οι πόλεις-κράτη ανέλαβαν την κοπή του νομίσματος καθιερώνοντας διάφορες παραστάσεις που έγιναν τα εμβλήματα τους (δ). Ενώ από τα μέσα του 6ου αιώνα π.Χ. επιτεύχθηκε ο διαχωρισμός του ήλεκτρου στα συστατικά του μέταλλα κάποιες Ελληνικές πόλεις, όπως η Κύζικος (περ. 400 π.Χ.), έμειναν πιστές στην παράδοση του ήλεκτρου και του εγκοίλου στην πίσω όψη.

με μακρινούς τόπους προφανώς έπαιξε σημαντικό ρόλο στη χρήση των μετάλλων ως είδους χρηματικής συναλλαγής, ήταν από μόνα τους πολύτιμα αντικείμενα και εύκολο να αποτιμηθούν και ανταλλαθούν σε όλη την Μεσόγειο. Το μέταλλο ως χρήμα αποτέλεσε από την αρχή εφεύρεση των εμπόρων, εφεύρεση που οι κυβερνήσεις έμαθαν και αντέγραψαν (7) δίνοντάς του και την απαραίτητη επίσημη τυποποίηση. Ο βασιλέας και οι ναοί καθιέρωσαν τα πρότυπα σταθμά και δημοσιοποιούσαν με επιγραφές τις αξίες των αγαθών ή των ποινών σε ποσότητες αργύρου. Αυτές οι αρχές όμως για αιώνες δεν ενδιαφέ-

ρονταν ουσιαστικά για τη δημόσια προσφορά του μετάλλου καθώς το διαχειρίζονταν απευθείας, ελέγχοντάς το και προσοδιδοντάς του έμμεσα την αίγλη της βασιλικής εξουσίας. Έτσι για μια μακρά μεταβατική περίοδο η συναλλαγή με αποτίμηση σε είδη και μάλιστα σε ζώα παρέμενε σε ισχύ. Στον Όμηρο κοινό μέτρο αξίας είναι ο βούς. Τα χάλκινα όπλα του Διομήδη είναι κατά την αξία εννεάβοια, ενώ του Γλαύκου, που είναι χρυσά, εκατόμβοια (8), ο ευκατάστατος είναι πολυβούτης (9), η πλούσια νύφη αλφεισιβοία και σύμφωνα με τον Ησίοδο(10) ο φτωχός αβούτης. Η παροιμία βούς επί γλώσση μέγας βέβηκεν (11), την οποία ανέφε-

ραν όταν ήθελαν να σχολιάσουν κάποιον που δωροδοκήθηκε για να μη μιλήσει, κράτησε εκείνη την αρχαιότερη ανάμνηση. Επίσης, κατά κανόνα τα ζύγια των Αιγυπτίων είχαν σχήμα βοδιού ή ακόμη κεφαλών ζώων, δείγμα της γενικής συνήθειας των συναλλαγών με ζώα.

Στα μεταβατικά εκείνα χρόνια εμφανίζονται και οι σιδερένιοι οβελοί. Στην ηπειρωτική Ελλάδα, και ειδικότερα στην Αργολίδα, συντελέστηκε⁽¹²⁾ ένας νεωτερισμός που αποδίδεται από ορισμένους στο βασιλιά του Άργους Φείδωνα, ο οποίος καθιέρωσε τη χρήση του μετάλλου ως νομίσματος με τη μορφή οβελών, που μοιάζουν με τους μαγειρικούς οβελούς, δηλαδή τις σούβλες.

Η χρήση των οβελών ήταν ευρύτατα διαδομένη και για το λόγο αυτό επικράτησαν αμέσως και ως μέσο συναλλαγής. Η χρήση τους ήταν ταυτόχρονα πρακτική, καθώς χρησίμευαν στο ψήσιμο ζώων, και νομισματική, εφόσον αναπλήρωναν με επιτυχία τα προηγούμενα μέσα συναλλαγής. Μια πραγματικά πρωτότυπη ιδέα. Το πάχος κάθε οβελού ⁽¹³⁾ ήταν τόσο λεπτό, ώστε το χέρι ήταν δυνατό να κρατήσει έξι συγχρόνως ⁽¹⁴⁾.

Από το ήλεκτρο στην καθιέρωση της Ελληνικής νομισματοκοπίας

Ενώ την ύλη για την κατασκευή των νομισμάτων, δηλαδή το χρυσό, τον άργυρο και το χαλκό, την ανακάλυψαν οι πιο φημισμένες αυτοκρατορίες της αρχαίας ανατολής, όπως η Αίγυπτος, η Ασσυρία και η Βαβυλωνία, οι ίδιες δεν κατόρθωσαν να προχωρήσουν περισσότερο και να παράγουν νόμισμα στην τελική του μορφή. Προς το τέλος του 7ου αιώνα π.Χ.⁽¹⁵⁾ στην περιοχή του ανατολικού Αιγαίου, και συγκεκριμένα στην Ιωνία και τη Λυδία, όπως μας το επιβεβαιώνουν και οι ανασκαφές στο Αρτεμίσιο της Εφέσου, ⁽¹⁶⁾ εμφανίστηκαν τα πρώτα νομίσματα. Το **ήλεκτρο**, ένα φυσικό κράμα χρυσού και αργύρου, που βρισκόταν στην άμμο του Πακτωλού ποταμού⁽¹⁷⁾ ο οποίος πήγαζε από το όρος Τμώλος στο βασίλειο της Λυδίας, αποτέλεσε τη βάση για την κατασκευή αντικειμένων που θεωρούνται τα πρώτα νομίσματα της δυτικής παράδοσης⁽¹⁸⁾. Ο πλούτος του βασιλείου της Λυδίας εντυπωσίασε τους συγχρόνους του και ειδικά η φήμη του βασιλιά του, του Κροίσου⁽¹⁹⁾ η οποία έμεινε

(7) Hicks, J.R. (1969). A theory of Economic History, Clarendon Press, Oxford.

(8) Ιλιάδα Z-236.

(9) Αυτός που έχει στην κατοχή του πολλά βόδια, Ιλιάδα I 154, 296.

(10) Στο Έργα και Ημέρες.

(11) Αισχύλος, Αγαμέμνων 36-37.

(12) Πιθανότατα προς το τέλος του 8ου αιώνα π.Χ. ή και λίγο αργότερα.

(13) Στο Νομισματικό Μουσείο Αθηνών εκτίθεται το αφιέρωμα οβελών του βασιλιά του Άργους Φείδωνος. Όπως πιστεύουν ορισμένοι ερευνητές, στη θεά Ήρα στο Ηραϊόν του Άργους. Οι οβελοί βρέθηκαν κατά τη διάρκεια αμερικανικών ανασκαφών στο ιερό το 1894.

(14) Η χρήση των οβελών συνεχίστηκε και στους επόμενους αιώνες. Τον 6ο αιώνα π.Χ., έχουμε μια άλλη νομισματική προσφορά οβελών, της Ροδώπιδος, φημισμένης εταίρας της εποχής η οποία αφιέρωσε στους Δελφούς δέσμη οβελών.

(15) Η κοπή πραγματικών νομισμάτων έγινε λίγο μετά το 650 π.Χ. Ο ποιητής του 6ου π.Χ. αιώνα Ξενοφάνης απέδωσε την πρώτη κοπή νομισμάτων στους Λύδους ενώ σύμφωνα με τον Ηρόδοτο, τα πρώτα τυποποιημένα νομίσματα τα έκοψε ο βασιλιάς Γύγης στα τέλη του 700 π.Χ. σε ένα κράμα χρυσού και αργύρου αναλογίας 73% χρυσός και 27% άργυρος και σχέση τιμής των δυο μετάλλων 13.3 προς 1. Ο Γύγης ήταν ιδρυτής της δυναστείας Μερμνάδ η οποία χρησιμοποίησε σαν έμβλημα την εικόνα του λέοντος.

(16) Κατά την διάρκεια ανασκαφών στον ναό της Αρτεμης στην Έφεσο βρέθηκαν 93 κομμάτια ήλεκτρο και 7 ασφράγιστοι βύλοιοι αργύρου κάτω από τον ναό.

(17) Και σήμερα επιβιώνει η ονομασία στην καθημερινή συναναστροφή, συνώνυμη της πληθώρας αγαθών.

(18) Την ίδια εποχή και περί το 600 π.Χ. χάλκινα αντικείμενα σε σχήμα βελών κατασκευάστηκαν στη Μαύρη θάλασσα και εκλαμβάνονται ως κάποιες μορφές πρωτο-νομισματοκοπείας. Επίσης εκείνη την εποχή συμπληρωματικά οι Κινέζοι ανέπτυσαν και αυτοί την ιδέα της κοπής χάλκινων νομισμάτων.

(19) 560-546 π.Χ. Η βασιλεία του έληξε όταν υποτάχθηκε στους Πέρσες.

Τα πρώτα αργυρά Ελληνικά νομίσματα

α) μπρος

α) πίσω

β) μπρος

β) πίσω

Οι Αιγινήτες ήταν οι πρώτοι στον κυρίως ελλαδικό χώρο, που έκοψαν αργυρό νόμισμα, περί το 570 π.Χ. Για έμβλημά τους επέλεξαν τη θαλασσινή χελώνα που συμβολίζει τις ναυτεμπορικές τους επιχειρήσεις (α). Στις αρχές, στην πίσω όψη υπάρχει ένα ακανόνιστο "έγκοιλο" - το αποτύπωμα μίας σφήνας με χαρακίες, για να συγκρατούν το σβώλο του αργύρου κατά το σφυροκόπημα (β). Αργότερα (περ. 480 π.Χ.) τόσο η χελώνα, όσο και το έγκοιλο εξελίσσονται, το δεύτερο παίρνοντας τη μορφή που μετά από 2.500 χρόνια θα γίνει το έμβλημα της Alpha Bank

παροιμιώδης ως και τις μέρες μας. Το Λυδικό βασίλειο χρησιμοποίησε το ήλεκτρο για την παραγωγή μικρών "νομισμάτων" με σχήμα ωοειδές παρόμοια με βώλους σε διάφορες παραλλαγές μεγέθους.⁽²⁰⁾ Τα νομίσματα αυτά φέρουν το αποτύπωμα μίας ή περισσοτέρων σφηνών στη μια πλευρά τους και αρκετά από αυτά έχουν μια ανάγλυφη παράσταση ζώου στην άλλη.⁽²¹⁾ Οι παλαιότεροι μελετητές και ορισμένοι από τους νεώτερους πιστεύουν, ότι αυτή η επινόηση, που διευκόλυνε τόσο πολύ τις εμπορικές συναλλαγές, ανήκε πραγματικά στους Λυδούς, όπως άλλωστε μας πληροφορούν ο Ξενοφάνης και ο Ηρόδοτος που λέει, *πως οι Λυδοί πρώτοι κάπηλοι εγένοντο*. Πραγματικά, οι Λυδοί είχαν την εποχή εκείνη τις βασικές προϋποθέσεις για να επιβάλουν το νέο ριζοσπαστικό τρόπο συναλλαγής. Είχαν ισχυρή κεντρική εξουσία, ήταν λαός προηγμένος οικονομικά έχοντας αναπτύξει σε μεγάλο βαθμό το εμπόριο και τη βιοτεχνία και, τέλος, η χώρα παρήγαγε την πρώτη ύλη για την κατασκευή νομισμάτων. Όμως η θεωρία αυτή δεν γίνεται πλέον απόλυτα αποδεκτή από τους

περισσότερους ερευνητές που πιστεύουν ότι οι πρώτες προσπάθειες για την κοπή νομισμάτων έγιναν παράλληλα και στην Ιωνία.

Πάντως αν οι Λυδοί ήταν οι πρώτοι που εξέδωσαν νόμισμα επίσημα, το παράδειγμά τους ακολούθησαν αμέσως και οι Έλληνες γείτονές τους και αυτό έχει τη δική του σημασία. Τα Ιωνικά νομίσματα από ήλεκτρο χρονολογήθηκαν με σχετική βεβαιότητα στην ίδια περίπου περίοδο με αυτά που βρέθηκαν στο ναό της Αρτέμιδος, ενώ στα μέσα του 6ου π.Χ. αιώνα υπήρχαν πιθανώς περισσότερα από έξι ορυχεία σε λειτουργία στην περιοχή. Με την αύξηση των εξουσιών, των πόλεων δηλαδή που εξέδιδαν νόμισμα, αυξήθηκε και η ανάγκη για σύμβολα ώστε να ξεχωρίζει ή μια από την άλλη. Εάν βέβαια η αρχική ιδέα για την επινόηση τον νομίσματος ήταν Ελληνική ή Λυδική, ίσως ποτέ να μη διευκρινιστεί, για δύο βασικές αιτίες, οι πρώτες νομισματικές σειρές είναι γενικά ανεπίγραφες και οι τύποι που χαραχτηκαν επάνω τους δεν προδίδουν πάντοτε την προέλευσή τους.⁽²²⁾ Αυτό όμως εν τέλει έχει ελάχιστη σημασία καθώς πρέπει να τονιστεί, πως η

μετέπειτα εξέλιξη της νομισματοκοπίας, στο σύνολό της, είναι αναμφισβήτητα έργο της Ελληνικής διάνοιας.

Η νομισματοκοπία από ήλεκτρο σταμάτησε μετά τα μέσα του 6ου π.Χ. αιώνα και στη θέση της βρίσκουμε σε πολλές περιοχές νομίσματα από άργυρο και ενίοτε χρυσό. Μερικές πόλεις της Ιωνίας, όπως η Κύζικος, η Λάμψακος, η Φώκαια, η Λέσβος, συνέχισαν να κόβουν νομίσματα από ήλεκτρο, αποτέλεσαν όμως την εξαίρεση της επικρατέστερης αργυρής νομισματοκοπίας. Βέβαια η εξήγηση τού γιατί εγκαταλείφθηκε το ήλεκτρο είναι εύκολη. Αφενός ο άργυρος για πολλούς αιώνες ήταν κύρια μονάδα αποτίμησης αξιών στην εγγύς ανατολή και επιπλέον το ήλεκτρο ως κράμα δυο κυρίως μετάλλων αλλά και με άλλες προσθήκες, όπως μολύβδου, ήταν δύσκολο να αποτιμηθεί επακριβώς στις εμπορικές συναλλαγές.

Τους χρόνους εκείνους αρχίζει πλέον να εξαπλώνεται και να υιοθετείται η νομισματοκοπία με γοργούς ρυθμούς στον Ελληνικό κόσμο. Στο ερώτημα όμως γιατί συνέβη αυτή η έκρηξη νομισματικής παραγωγής η απάντηση φαίνεται, αλλά δεν είναι τόσο απλή. Ο Αριστοτέλης διατυπώνει τη γνώμη πως η υιοθέτηση σφραγισμένων νομισμάτων στη θέση ζυγισμένων κομματιών αργύρου ήταν θέμα ευκολίας, ώστε να μη χρειάζεται να ζυγίζονται για κάθε νέα συναλλαγή. Η προσθήκη της παράστασης απλώς σημείωνε την αξία του.⁽²³⁾ Αν και η εξήγηση φαίνεται λογική, δε δίνει την απάντηση στο ερώτημα γιατί δε σκέφτηκε κανείς αυτή τη λύση νωρίτερα, αφού η μετατροπή από το χύμα μέταλλο στο νόμισμα ήταν τόσο αναπόφευκτη. Ο Ηρόδοτος υποστήριξε από τον 5ο π.Χ. αιώνα πως οικονομικοί ήταν οι λόγοι, υποδεικνύοντας μια σχέση ανάμεσα στα

νομίσματα και το εμπόριο μέσα στις κοινότητες.⁽²⁴⁾ Το εξωτερικό εμπόριο επίσης μπορεί να εξεταστεί ως πιθανότητα καθώς σε αυτό στηρίχθηκαν πολλές οικονομίες και η επιδίωξη του ατομικού κέρδους καθώς λέει και ο Ξενοφώντας σε ένα από τα συγγράμματά του πως είναι καλή επιχείρηση η εξαγωγή αργύρου, όπου και αν τον πουλήσουν οι έμποροι, θα βγάλουν σίγουρα κέρδος πάνω στο κεφάλαιο που επενδύθηκε.⁽²⁵⁾

Όμως ο κύριος τρόπος ερμηνείας για αυτή τη γοργή εξάπλωση του νομίσματος ως χρήματος στην Ελληνική αρχαιότητα θα πρέπει να ήταν και η Ελληνική σκέψη στηριγμένη στους φιλοσόφους του 6ου και 5ου π.Χ. αιώνα, που τους απασχολούσε η έννοια του νόμου και πώς αυτός εφαρμόζεται. Ο Σόλων που επέφερε μεταρρυθμίσεις στην Αθηναϊκή νομοθεσία στις αρχές του 6ου αιώνα, πραγματεύεται και συνδυάζει στα συγγράμματά του τα ζητήματα της πόλεως, του πλούτου, της διοίκησης και των νόμων. Η νομισματοκοπία εισήχθη στην Αθήνα λίγο μετά τις μεταρρυθμίσεις του οι οποίες μεταμόρφωσαν την κοινωνία της πόλης. Η εξάπλωση του νομίσματος μπορεί να περιληφθεί μέσα στο γενικότερο πλαίσιο της ανάπτυξης της Ελληνικής πόλης. Η λέξη **νόμισμα** έχει την ίδια ετυμολογική ρίζα με τη λέξη **νόμος**, πράγμα που σημαίνει ότι τα νομίσματα αναγνωρίζονταν ως προϊόν κοινωνικών συμβάσεων με δεδομένες αξίες στις συναλλαγές. Η ερμηνεία για την εξάπλωση των αργυρών νομισμάτων επιδέχεται βέβαια διαφόρων μορφών εξηγήσεις. Από τη στιγμή όμως που τα νομίσματα έφτασαν στις πόλεις στα πέρατα του Ελληνικού κόσμου έγιναν σύντομα η επικρατέστερη μορφή χρήματος από πολύτιμο μέταλλο. Τα πρώτα νομίσματα που κόπηκαν στον

(20) Ξεκινώντας από τα μεγαλύτερα νομίσματα των 17.2, 16.1 και 14.1 γρ. ως τα μικροσκοπικά που φτάνουν να ζυγίζουν το 1/96 των μεγαλύτερων. Η πλειονότητα που σώζεται είναι αυτή με τα μικρότερα βάρη, γεγονός που καταδεικνύει μια κοινωνία εξοικειωμένη στην ακρίβεια όταν επρόκειτο για συναλλαγές με μικρά βάρη.

(21) Όπως λιοντάρι, αρσενικό ελάφι ή κριάρι.

(22) Η χρονολόγηση των νομισμάτων αυτών υποβοηθείται από κάποια νομίσματα που φέρουν με Λυδική γραφή το όνομα VALVET που οι Έλληνες μετέφραζαν ως Αλυάτης. Ο Αλυάτης, πατέρας του Κροίσου, κυβέρνησε από το 615 π.Χ. έως το 560 π.Χ. Οι Έλληνες ονόμαζαν τους Λυδούς, όπως και κάθε μη Ελληνόφωνο λαό, βάρβαρους. Σήμερα θεωρούμε τα νομίσματα αυτά ως μέρος του ευρύτερου Ελληνικού κόσμου.

(23) Αριστοτέλης, Πολιτικά, 1275α

(24) Ηρόδοτος, Ι, 94

(25) Πόροι και περί προσόδων, 3.2

ΤΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

α) μπρος

α) πίσω

β) μπρος

β) πίσω

γ) μπρος

γ) πίσω

δ) μπρος

δ) πίσω

ε) μπρος

ε) πίσω

στ) μπρος

στ) πίσω

Η Αθήνα άρχισε να κόβει αργυρά νομίσματα περί το 550 π.Χ. χρησιμοποιώντας μία ποικιλία παραστάσεων που ώθησε τους παλαιότερους νομισματολόγους να τις θεωρήσουν θυρεούς των αριστοκρατικών οικογενειών. Αν και εξακολουθούν να ονομάζονται "θυρεοφόρα" (*Warrenmunzen*), σήμερα επικρατεί η άποψη πως συνδέονται με τις εορτές των Μεγάλων Παναθηναίων και πως ο τύπος τους άλλαζε κάθε τέσσερα χρόνια. Κόβονταν (α) δίδραχμα, (β) δραχμές και υποδιαίρεσεις με χαρακτηριστικό έγκοιλο στην πίσω όψη τους. (γ) Σε μερικά δίδραχμα της τελευταίας εκδόσεως με Γοργόνειο, εμφανίζεται σε ένα από τα τρίγωνα του εγκοίλου ένα μικροσκοπικό κεφάλι πάνθηρα. (δ) Περί το 525 π.Χ. το αυξανόμενο εξωτερικό εμπόριο επέβαλε την κοπή μεγαλύτερου νομίσματος και στο τετράδραχμο το κεφάλι του πάνθηρα μεγαλώνει και έτσι το αθηναϊκό νόμισμα αποκτά δεύτερη όψη. (ε) Μία μεγάλη δύναμη χρειάζεται ένα εύκολα διεθνώς αναγνωρίσιμο νόμισμα και έτσι η Αθήνα

εγκαταλείπει την παράδοση της ανά τετραετία ανανέωσης του τύπου των νομισμάτων της και υιοθετεί την κεφαλή της προστάτιδας θεάς της, της Αθηνάς, που λειτουργεί και ως "λαούνο σύμβολο" του ονόματός της. Στην πίσω όψη των νέων νομισμάτων εμφανίζεται η γλαύξ και η επιγραφή που για τους αρχαίους σημαίνει ΑΘΕ(ναίων νόμισμα). Η γλαύκα θα προσδώσει και τη λαϊκή ονομασία "γλαύκες" στα Αθηναϊκά τετράδραχμα και την περιπαικτική έκφραση "κομίζει γλαύκες εν Αθήναις". (στ) Μετά τους Περσικούς Πολέμους, η περικεφαλαία της Αθηνάς θα κοσμηθεί με τον νικηφόρο στέφανο ελιάς, αλλά στη χάραξη των νομισμάτων θα ακινητοποιηθεί η αρχαϊκή μορφή με το αφύσικο μετωπικό μάτι και το χαρακτηριστικό χαμόγελο παρά την αλματώδη πρόοδο της τέχνης του "κλασικού" 4ου αιώνα π.Χ. (ζ) Όταν, μετά τον καταστροφικό για την Αθήνα Πελοποννησιακό Πόλεμο, περί το 391 π.Χ., αρχίζουν να κόβονται πάλι τετράδραχμα από το μέταλλο των αργυρωρυχείων του

ζ) μπρος

ζ) πίσω

η) μπρος

η) πίσω

θ) μπρος

θ) πίσω

Λαυρίου, οι ανάγκες είναι τόσο πιεστικές ώστε καμία σημασία δεν δίδεται στην τέχνη και την τεχνική της. Παρ' όλο που το μάτι γίνεται φυσικό, η προχειρότητα της χαράξεως, οι έκκεντρες παραστάσεις και οι κακόσχημοι δίσκοι έδωσαν στα τετράδραχμα του 4ου αιώνα π.Χ. τη νεώτερη συλλεκτική ονομασία "κούτσουρα". (η) Στις αρχές του 3ου αιώνα π.Χ. κόβονται σε μικρό αριθμό τετράδραχμα με διαφορετική Αθηνά και διάφορα σύμβολα στην πίσω όψη. (θ) Η τελευταία σειρά αθηναϊκών τετράδραχμων ονομάζεται "νέας τεχνοτροπίας" και κόπηκε όταν η Ελλάδα μεταβαλλόταν σταδιακά σε Ρωμαϊκή επαρχία. Η κοπή τους πρέπει να άρχισε το 164/3 π.Χ. και σταμάτησε με την καταστροφή της πόλεως και την κατοχή της από τον Ρωμαίο στρατηγό Σύλλα (86-84 π.Χ.). Σε αυτή ακριβώς τη διετία κόπηκε και το εικονιζόμενο.

Ελλαδικό χώρο, μετά το 570 π.Χ. περίπου, είναι οι **χελώνες** της Αίγινας που είχαν στην πρόσθια όψη την χελώνα και στην οπίσθια ένα έγκοιλο τετράγωνο. Ήταν η εποχή που η ναυτική δύναμη της Αίγινας βρισκόταν σε ανοδική πορεία και εξάπλωνε την επιρροή της στο Αιγαίο και την Πελοπόννησο. Η φιλοδοξία και η περηφάνια έκανε τις δύο γειτονικές της δυνάμεις να προχωρήσουν στις δικές τους κοπές. Οι **πήγασσοι** από την Κόρινθο και τα πρώιμα Αθηναϊκά μέχρι που εμφανίστηκαν οι **γλαύκες**. (26) Δεν άργησαν να ακολουθήσουν το παράδειγμα των πόλεων αυτών και άλλες (27) όπως και τα νησιά των Κυκλάδων τα οποία επίσης ανέπτυξαν αξιόλογη νομισματοκοπία στα αρχαϊκά χρόνια. Η ανακάλυψη των μεταλλείων αργύρου στο Λαύριο έδωσε τη δυνατότητα στην Αθήνα να αποκτήσει μια ισχυρή με διεθνή προβολή νομισματοκοπία. Τα **αθηναϊκά τετράδραχμα** ταξίδεψαν πολύ μακριά, σε όλο τον τότε γνωστό κόσμο και βρέθηκαν σε πολλούς θησαυρούς στην Ασία και την Αίγυπτο ενώ έγιναν αντικείμενο μίμησης στην Αίγυπτο, Περσία και Αραβία. Αργότερα ο καταστρεπτικός Πελοποννησιακός Πόλεμος ανάγκασε τους Αθηναίους να λιώσουν (28) τις οκτώ από τις δέκα χρυσές Νίκες που ήταν στημένες στην Ακρόπολη (29) για να κόψουν για πρώτη φορά χρυσά νομίσματα. Οι Αθηναίοι γενικά συσσωρεύαν το χρυσό υπό μορφή διαφόρων αντικειμένων μέσα στους ναούς και μόνο *επί σωτηρία της πόλης* επιτρεπόταν να τον μεταχειριστούν, με την υποχρέωση όμως άμα παρέλθει ο κίνδυνος να τον αποκαταστήσουν στην αρχική του μορφή. Ένα χρόνο αργότερα προχωρώντας ακόμη περισσότερο έκοψαν τα πρώτα νοθευμένα νομίσματα, τα *πονηρά χαλκία* (30) που είχαν πυρήνα χάλκινο και από πάνω μια επίστρωση αργύρου, μια από τις λίγες φορές που νοθεύτηκαν νομίσματα στην αρχαιότητα από τους Έλληνες. Στις αρχές του 4ου αιώνα π.Χ. θα αρχίσει και πάλι η κυκλοφορία αργυρών τετράδραχμων από

(26) Ονομάζονται έτσι επειδή στον οπισθοτύπο φέρουν το ιερό πουλί της θεάς, τη γλαύκα.

(27) Χαλκίδα, Ερέτρια, Θήβα, Ποτίδαια κ.ά.

(28) Το 407 π.Χ.

(29) Ως αφιερώματα στη θεά Αθηνά από τις δέκα Αθηναϊκές φυλές.

(30) Όπως τα αναφέρει ο Αριστοφάνης στους *Όρνιθες*.

α) μπρος

α) πίσω

β) μπρος

β) πίσω

Για τους Έλληνες το νόμισμα κυκλοφορούσε μόνο εφ' όσον περιέκλειε την αξία του στο πολύτιμο μέταλλό του. (α) Αυτό οδήγησε στην κοπή μικροσκοπικών υποδιαίρέσεων, όπως το εικονιζόμενο Αθηναϊκό τριημιτεταρτημόριον (βάρους 0,27 γρ.) που ήταν δύσκολο να τα δεις, όχι να τα κρατήσεις. Όμως μόλις περί τα μέσα του 4ου αιώνα π.Χ. οι Αθηναίοι αποφάσισαν την αντικατάστασή τους με χάλκινα, των οποίων η ονομαστική αξία ήταν πολύ μεγαλύτερη από τη μεταλλική τους. (β) Με την πάροδο των αιώνων και την υποτίμηση του νομίσματος (ή αντιστρόφως την συνεχή ανατίμηση των προϊόντων και υπηρεσιών) η Αθηναϊκή δραχμή περί το 120-140 μ.Χ. είναι από χαλκό, αλλά με την πίσω όψη της θυμίζει "περασμένα μεγαλεία": ο Θεμιστοκλής πάνω σε τριήρη, φέρει τρόπαιο και στεφανώνει την γλαύκα-Αθηνά.

ατόφιο μέταλλο, αυτό όμως το ανανεωμένο Αθηναϊκό νόμισμα αντιμετωπίζει ένα σοβαρό αντίπαλο, το πλήθος των αργυρών τετράδραχμων και χρυσών στατήρων που έκοψε ο βασιλιάς της Μακεδονίας Φίλιππος Β'. Το χρυσό φιλίππειο έμελλε να γίνει επίσης φημισμένο στην εποχή του υποσκελίζοντας και αντικαθιστώντας τα Περσικά νομίσματα.

Εκτός της κυρίως Ελλάδος πολύ σημαντικές ήταν οι κοπές της Μεγάλης Ελλάδος, όπως αξιόλογες και αυτές των πλέον απομακρυσμένων Ελληνικών πόλεων. Ο Εύξεινος Πόντος για παράδειγμα ήταν ένας σημαντικός γεωγραφικός χώρος για τον Ελληνικό αποικισμό και μια σειρά από ευημερούσες πόλεις κτίστηκαν στα παράλια του. Εκτός από τη γεωργία, ήταν και η ύπαρξη χρυσού, τόσο εμφανής στους νεκρικούς θησαυρούς των Σκύθων βασιλέων, που προσελίκαν τους αποίκους. Η παράδοση λέει ότι ο χρυσός αυτός βρισκόταν στα Ουράλια και φρουροί του ήταν οι γρύπτες από τους οποίους τον άρπαξαν οι Αριμασποί, μυθικός λαός που κατοικούσε προς βορρά της Σκυθίας (31). Μία από τις πιο πλούσιες και σημαίνουσες

αποικίες είναι το Παντικάπαιον στην Κριμαία⁽³²⁾, που έκοψε μια σειρά από χρυσούς στατήρες εξαιρετης τέχνης⁽³³⁾. Στην μπροστινή όψη εικονίστηκε με ιδιαίτερη ευαισθησία και επιδεξιότητα το κεφάλι του Πάνα στεφανωμένο με φύλλα κισσού. Στην πίσω πλευρά έχουμε ένα γρύπτα, το μυθικό ζώο με το κεφάλι και τα φτερά αετού και το σώμα λιονταριού που φύλαγε το χρυσό στα μακρινά Ουράλια.

Η εισαγωγή των νομισμάτων από μπρούντζο τον 5ο αιώνα προσέθεσε μια νέα διάσταση στη χρήση τους. Τα πρώτα νομίσματα από αυτό το μέταλλο εμφανίστηκαν στη Σικελία και ταυτόχρονα, την ίδια εποχή, στη Μαύρη Θάλασσα. Το πρώτο ήμισυ του 4ου αιώνα κυκλοφορούσαν σε όλη τη Μεσόγειο. Με μια σειρά υποδιαίρεσεων που έφθναν έως την ελάχιστη διαίρεση ενός χρυσού στατήρα, έγινε δυνατό στο μέσο πολίτη να χρησιμοποιεί νομίσματα για τις κάθε είδους συναλλαγές του, από την αγορά ενός ψωμιού, ως την πληρωμή υπηρεσιών, διασκέδασης, μεταφοράς και φυσικά φόρων. Η γενική πρόοδος σε όλες τις περιοχές που υπήρχαν Έλληνες είναι δεδομένη εκτός μόνο

από τη Σπάρτη που διατήρησε το σιδερένιο νόμισμα, τον **πελάνορα**, ακόμα και ως τον 4ο αιώνα π.Χ., όταν η νομισματοκοπία στην υπόλοιπη Ελλάδα βρισκόταν στη μεγαλύτερη άνθηση και ακμή της. Είναι φαινομενικά παράδοξο ότι η Σπάρτη, μια από τις σημαντικότερες Ελληνικές πόλεις, με πρωτεύοντα ρόλο στην πολιτική ζωή, δεν έκοψε, παρά πολύ αργά νόμισμα. Το γεγονός αυτό εξηγείται βέβαια από το συντηρητικό πολίτευμα της πόλης, όπου οι νόμοι του Λυκούργου απαγόρευαν όχι μόνο τη χρήση αλλά και την κατοχή νομισμάτων. Έτσι, μόλις πριν από τα μέσα του 3ου αιώνα π.Χ. κατά τη διάρκεια του Χερμωνιδείου πολέμου, κόπηκε μια περιορισμένη σειρά τετράδραχμων, ενώ από τον Πελοποννησιακό πόλεμο εμφανίζονται περισσότερα νομίσματα, άλλωστε οι οικονομικές ανάγκες ενός πολέμου είναι δεδομένες.

Κοπή και βάρος των Νομισμάτων

Τα αρχαία Ελληνικά νομίσματα κατασκευάζονταν στις αρχές από ήλεκτρο, όπως αναφέρθηκε, μετά από άργυρο, που ήταν και το επικρατέστερο μέταλλο στους πρώτους αιώνες της νομισματοκοπίας, από χρυσό σε αρκετές περιπτώσεις, και τέλος από χαλκό, που χρησιμοποιήθηκε για την κάλυψη τοπικών αναγκών κυρίως από τα τέλη του 4ου π.Χ. αιώνα και μετά. Η μετατροπή του ακατέργαστου μετάλλου σε νόμισμα είναι ένα τεχνικό κατόρθωμα που προκαλεί το θαυμασμό. Κάθε νόμισμα εντυπωνόταν με το χέρι σε μια προσεχτικά προετοιμασμένη μήτρα στην οποία έχυναν τους μεταλλικούς δίσκους που είχαν ακριβώς το ίδιο βάρος. Ο δίσκος θερμαινόταν για να φτάσει στη σωστή θερμοκρασία και ο εργάτης του νομισματοκοπείου τον χτυπούσε ανάμεσα σε δύο σκληρές μήτρες οι οποίες τον εξανάγκαζαν να δεχθεί τις εικόνες που αντιστοιχούσαν στις δύο του επιφάνειες. Η διαδικασία αυτή είναι θαυμαστή εάν λάβουμε υπ' όψη μας πως πρέπει να επαναλαμβανόταν χιλιάδες φορές την ημέρα. Σε μερικά νομίσμα-

τα βλέπουμε μια συνειδητή προσπάθεια να ευθυγραμμιστούν οι εικόνες των δύο πλευρών. Αυτό θα μπορούσε να γίνει από την αλληλεξάρτηση των δύο μητρών. Τα Ελληνικά όμως νομίσματα παράγονταν από μήτρες που δεν ήταν αλληλοεξαρτώμενες. Οι μήτρες ήταν από μπρούντζο, σίδηρο ή ορείχαλκο τις οποίες προετοίμαζαν ενώ ακόμη ήταν μαλακές και κατόπιν τις σκλήρυναν. Μια συγκεκριμένη έκδοση νομίσματος για μια μεγάλη πόλη ή ένα βασίλειο, μπορεί να περιελάμβανε εκατοντάδες, χιλιάδες ή ακόμη και εκατομμύρια νομίσματα. Αυτό βέβαια απαιτούσε μια καλά οργανωμένη και εντατική προσπάθεια. Επειδή η ζωή μιας μήτρας ήταν μάλλον περιορισμένη, μπορούσε να παράγει 10.000-30.000 νομίσματα, οι περισσότεροι νομισματικοί τύποι παράγονταν από έναν αριθμό μητρών. Καθώς οι μήτρες θρυμματιζόνταν κατά τη διάρκεια της παραγωγής, τις έστελναν στον νομισματογλύπτη για αντικατάσταση. Υπάρχουν περιπτώσεις μητρών ενός κυβερνήτη οι οποίες αντιγράφηκαν για να χρησιμοποιηθούν στο νόμισμα του διαδόχου του. Αυτό σημαίνει πως τουλάχιστον στην αρχαία Ελληνική περίοδο η χάραξη μητρών ήταν ένα δαπανηρό στοιχείο στην παραγωγή.

Τα στοιχεία του σχεδίου είχαν σχέση με τις τεχνικές ανάγκες της παραγωγής. Αυτό σημαίνει, πως φρόντιζαν το σχέδιο να έχει τέτοια μορφή, ώστε κατά το χτύπημα το μέταλλο που αντιστοιχούσε στην αντίθετη μήτρα, να χυθεί σε όλα τα σημεία. Η οπίσθια μήτρα τοποθετούνταν σε έναν άκμωνα και η εικόνα η οποία χαρασσόταν είχε ένα ελαφρό βαθούλωμα ενώ η άλλη πλευρά ήταν κυρτή. Με τον τρόπο αυτό μείωναν το γλίστρημα ανάμεσα στις δύο μήτρες. Το νομισματοκοπείο ήταν ένα μικρό κτίσμα που περιείχε μία κάμινο, ενώ για εργασία είχε μια ζυγαριά (πλάστιγγ) για τη ζύγιση των κερμάτων που θα μεταβάλλονταν σε νομίσματα, μια γλυφίδα (γλύφανον) και ένα στιγέα (χαρακτήρ) για την χάραξη των τύπων καθώς και μια λαβίδα, για να τοποθετείται το κέρμα στον άκμωνα, στον οποίο ήταν τοποθε-

(31) Σχετικές είναι οι αναφορές στους αρχαίους συγγραφείς για τον Αριστέα από την Προκόννησο της Προποντίδας, ένα πρόσωπο που φέρεται να ταξίδεψε σχεδόν μέχρι τη σημερινή Μογγολία και συνάντησε τους Αριμασπούς.

(32) Σημερινό Κέρτς.

(33) Στα μέσα περίπου του 4ου αιώνα π.Χ.

α) μπρος

α) πίσω

β) μπρος

β) πίσω

γ) μπρος

γ) πίσω

δ) μπρος

δ) πίσω

ε) μπρος

ε) πίσω

(α) Οι στατήρες της Κορίνθου κυκλοφορούσαν ευρύτατα στη Μεγάλη Ελλάδα. (β) Όταν οι εκεί πόλεις θέλησαν να κόψουν δικά τους νομίσματα, μη διαθέτοντας αργυρωρυχεία, χρησιμοποίησαν ως πρώτη ύλη τους μητροπολιτικούς στατήρες. Για να εξαφανίσουν τις κορινθιακές παραστάσεις εφάρ-

μοσαν μία μοναδική τεχνική.

Οι δύο μήτρες έφεραν την ίδια ακριβώς παράσταση, αλλά ανάγλυφη η μία και εσώγλυφη η άλλη, όπως στον στατήρα ή νόμο του Μεταποντίου, του 520 π.Χ. περίπου. (γ) Σε πολύ σπάνιες περιπτώσεις χρησιμοποιούσε μία πόλη νομίσματα μιας άλλης, όπως στον στατήρα της Ποσειδωνίας (περ. 520 π.Χ.) στον οποίο διακρίνονται ίχνη από το στάχυ του Μεταποντίου. Μία κορυφαία στιγμή της νομισματικής τέχνης σημειώθηκε στις Συρακούσες στα τέλη του 5ου αιώνα π.Χ. Δύο μεγάλοι καλλιτέχνες, ο Κίμων (δ) και ο Ευαίνετος (ε) αλληλοανταγωνιζόμενοι, αλλά διαθέτοντας και τη μεγάλη επιφάνεια του δεκαδράχμου, παρήγαγαν αυτά τα αριστουργηματικά νομίσματα.

τημένη η ορειχάλκινη μήτρα του εμπρόσθιου τύπου (ακμωνίσκος). Στο κέρμα ετίθετο ένας στιγεύς (χαράκτηρ) που στη μια άκρη του ήταν χαραγμένη η οπίσθια πλευρά του νομίσματος. Την άλλη άκρη χτυπούσε ο τεχνίτης με ένα σφυρί. Έτσι το κέρμα πιεζόμενο μεταξύ άκμωνος και στιγεύς μεταβαλλόταν σε νόμισμα. Οι ακμωνίσκοι και οι χαρακτήρες φυλάσσονταν σε ένα ξύλινο σκευοθέσιο.

Στην αρχή τα κέρματα πριν μετατραπούν σε νομίσματα, ήταν βώλοι μετάλλου. Με την ανάπτυξη των τεχνικών μεθόδων χύνονταν σε καλούπια ή κόβονταν με σιδεροπρίονο από ράβδους μετάλλου, τα άπλαστα κέρματα χύνονταν σε στρογγυλά κοιλώματα. Στην αρχαία νομισματοκοπία απαιτείτο μεγαλύτερος αριθμός χαρακτήρων παρά ακμωνίσκων λόγω της προστασίας που τους εξασφάλιζε ο άκμων μέσα στον οποίο ήταν τοποθετημένοι. Κατά την γενίκευση του νομισματικού χρήματος στον Ελληνικό κόσμο συνέβαινε οι τεχνίτες κάποιου αργυροκοπέιου να χρησιμοποιήσουν τα ήδη εν κυκλοφορία νομίσματα κάποιας άλλης πόλης. Τα νομίσματα αυτά ονομάζονταν *επικεκομμένα* ή *επίτυπα*. Άλλοτε πάλι τα νομίσματα μιας πόλης περιλαμβάνονταν στις επίσημες συναλλαγές μιας άλλης, αφού πρώτα τα σφράγιζαν ⁽³⁴⁾ μ' έναν μικρό στιγεύα. Πρέπει πάντα να θυμόμαστε πως τα αρχαία νομίσματα αποτυπώνονταν με το χέρι, ένα κάθε φορά και η ομορφιά τους είναι συνάρτηση της φροντίδας που έδειχνε ο εργάτης στην παραγωγή, όπως και της καλλιτεχνικής ικανότητας του νομισματογλύφου. Ο σκοπός της έκδοσης είχε σημαντική επίδραση στην ποιότητα της παραγωγής ενός νομισματοκοπέιου.

Ο ρόλος του βάρους ήταν επίσης σημαντικός στην κατασκευή από πολύτιμο κυρίως μέταλλο, άργυρο και χρυσό, και τα ονόματα που οι Έλληνες επιλέγουν για τις βασικές νομισματικές ονομασίες το επιβεβαιώνουν. Οι περισσότεροι από τους όρους, οι οποίοι αργότερα χρησιμοποιήθηκαν για να προσδιορίσουν τις διάφορες ονομασίες των νομισμάτων, πρωταρχικά προέρχονταν από την πρακτική του ζυγίσματος. Έτσι, για παράδειγμα, στην

Ανατολή Shekel σημαίνει ζυγίζω, ενώ στις ελληνικές περιοχές ο *στατήρας* είναι αυτός που ισορροπεί τη ζυγαριά, η δραχμή ισοδυναμούσε με μία δρακά, για αντικείμενα προς ζύγισμα. Δηλαδή, οι όροι αυτοί προσδιόριζαν πρώτα μονάδες ζυγίσματος και μετά νομισματικές μονάδες.

Ο οβελάς και η δραχμή είναι οι πλέον συνήθεις νομισματικές μονάδες που έχουν καταγραφεί. Εκ παραδόσεως έγινε αποδεκτό ότι ο οβελάς είναι η βασική νομισματική μονάδα, ενώ από το **δράττω**, **δράξ** προήλθε η λέξη **δραχμή**, που για τόσους αιώνες ήταν και είναι η νομισματική μονάδα των Ελλήνων. Πρέπει όμως να διευκρινιστεί ότι η δραχμή, η οποία ισοδυναμούσε με έξι οβολούς, διέφερε στο βάρος από περιοχή σε περιοχή, ανάλογα με τον εκάστοτε σταθμητικό κανόνα που είχε θεσπιστεί.

Η Κορινθιακή δραχμή για παράδειγμα ζύγιζε 2,85 γραμμάρια, η Αθηναϊκή ήταν λίγο πάνω από 4 γραμμάρια, η δραχμή της Αίγινας ζύγιζε πάνω από 6 γραμμάρια και η Ροδιακή 3,5 γραμμάρια περίπου. Το Αιγινητικό σταθμητικό σύστημα ήταν βαρύτερο και το Αττικοευβοϊκό ελαφρότερο ενώ και στις δύο περιπτώσεις έχουμε μια κλίμακα υποδιαίρεσεων⁽³⁵⁾.

Στη Σικελία, εξάλλου, ως νομισματική μονάδα χρησιμοποιείτο η *λίτρα*, που αντιπροσώπευε μια χάλκινη μονάδα μετρήσεως βάρους. Ισοδυναμούσε, σε σχέση με τον άργυρο, με λίγο λιγότερο από το βάρος του Αιγινήτικου οβελού. Τα αργυρά νομίσματα των Συρακουσών, γνωστά ως δεκάδραχμα, είναι στην πραγματικότητα πενήντα λιτρών νομίσματα. Είναι όμως αξιοσημείωτο, ότι στην Ελλάδα ο οβελάς έγινε γενικά αποδεκτός ως το 1/6 της δραχμής. Ακόμη και με αυτές τις διαφορές στο βάρος, όσο η εξουσία που εξέδιδε τα νομίσματα διατηρούσε αυστηρό έλεγχο στο βάρος και την καθαρότητα στο καθημερινό εμπόριο, δεν είχε την ανάγκη να ζυγίζεται κάθε ξεχωριστό νόμισμα.

Η τοποθέτηση σφραγίδων ή ονομάτων στα νομίσματα χρησίμευε σαν εγγύηση για τον έλεγχο της ποιότητας.

(34) Τεχνική της επισήμανσης.

(35) Όπως το τετράδραχμον (4 δραχμές), το δίδραχμον ή στατήρα (2 δραχμές), το ημιδραχμον ή τριώβολον (μισή δραχμή ή 3 οβολοί), το διώβολον (2 οβολοί), το ημιωβάλιον (μισή οβολός) κ.ο.κ.

α) μπρος

α) πίσω

β) μπρος

β) πίσω

Στη Βόρειο Ελλάδα τα εκεί θρακο-μακεδονικά φύλα, διαθέτοντας τον άφθονο άργυρο του Παγγαίου, έκοβαν ογκώδη νομίσματα για τις εισαγωγές προϊόντων από τη Μέση Ανατολή.

(α) Στο οκτάδραχμο των Βισαλτών απεικονίζεται ένας άνδρας με δύο ακόντια και τον ίππο του, ενώ (β) σε αυτά του Αλεξάνδρου Α΄ (495-454 π.Χ.) της Μακεδονίας ο άνδρας έχει ιππεύσει και συνοδεύεται από το σκύλο του, απεικονίζοντας μάλλον τον βασιλέα του οποίου το όνομα αναγράφεται στην πίσω όψη.

Η καλλιτεχνική αξία

Η θαυμαστή ικανότητα του αρχαίου ελληνικού πνεύματος να προσδίδει ομορφιά ακόμα και στα πιο ευτελή αντικείμενα, αυτά που είναι χρήσιμα στις καθημερινές ανάγκες της ζωής, συναντάται και στην κατασκευή των αρχαίων νομισμάτων. Το γεγονός αυτό ήταν καθοριστικό για την καλλιτεχνική εξέλιξη του αρχαίου ελληνικού νομίσματος και υπήρξε η αιτία για να μας δώσουν οι Έλληνες χαρακτες πραγματικά έργα τέχνης. Πρέπει εμείς οι νεώτεροι να τους ευγνωμονούμε, γιατί επέτρεψαν στις καλλιτεχνικές τους παρορμήσεις να παρακάμψουν κάθε πρακτική αντίληψη των αντικειμένων. Η ομορφιά ζούσε μέσα στην ψυχή τους, ήταν γι' αυτούς το πρωταρχικό βίωμα, ένα αναπόσπαστο τμήμα της ύπαρξης τους το οποίο προσπάθησαν να εξωτερικεύσουν δημιουργώντας μικροσκοπικά υψηλής καλλιτεχνικής αξίας έργα τέχνης, χαραγμένα πάνω στη μικροσκοπική στρογγυλή μεταλλική επιφάνεια. Η πληρότητα της αρχαίας ελληνικής τέχνης δεν αποτυπώνεται μονάχα στα μεγα-

λόπινα έργα της γλυπτικής ούτε στα θαυμαστά δημιουργήματα των αγγειογράφων αλλά και στα μικροσκοπικά μεταλλικά κέρματα, τα οποία διακρίνει δεξιοτεχνία στη σύνθεση των παραστάσεων και λεπτότητα στη χάραξη και την απόδοση των ανατομικών λεπτομερειών τόσο του ανθρώπινου σώματος όσο και των ζώων που απεικονίζονται.

Στην ταξινόμηση των επαγγελματών ο Πλάτων τοποθετεί τη νομισματοκοπία, την τέχνη της χάραξης δηλαδή, πολύ ψηλά. Αν και δεν γνωρίζουμε πολλά για τους καλλιτέχνες που εργάστηκαν στο αντικείμενο αυτό, υπάρχουν αρκετά σπαράγματα πληροφοριών που μιλούν για την αναζήτηση ικανών νομισματοποιών που αμείβονταν γενναία. Οι σημαντικότερες πόλεις και οι βασιλείς απασχολούσαν έναν ή περισσότερους νομισματοποιούς σε μόνιμη βάση. Άλλοι πρόσφεραν τις υπηρεσίες τους περιστασιακά. Είναι γνωστό πως οι νομισματοποιοί ταξίδευαν ανάμεσα στις πόλεις για να δημιουργήσουν μήτρες για τα νομισματοκοπεία. Σε ορισμένες περιπτώσεις βρίσκουμε την υπογραφή ενός σημαντικού νομισμα-

τοποίου χαραγμένη σε νομίσματα πολλών πόλεων. Σε άλλες περιπτώσεις η υπογραφή του καλλιτέχνη αναγνωρίζεται από την τεχνική του, που μας βοηθά να ξεχωρίσουμε το έργο του. Φαίνεται επίσης πως οι καλλιτέχνες με ξεχωριστές ιδιότητες δέχονταν μαθητές, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται σχολές σχεδίου και τεχνικές που μπορούμε εύκολα να ξεχωρίσουμε. Υπάρχουν πολλοί τύποι Ελληνικών νομισμάτων που δείχνουν μια πλατεία διαφοροποίηση στην ποιότητα των ποικίλων νομισμάτων. Από αυτό φαίνεται πως υπήρχε κάποιος μεγάλος τεχνίτης που ασχολούνταν με τη δημιουργία πρωτοτύπων και ίσως κάποιου αριθμού μητρών. Όταν οι μήτρες αυτές καταστρέφονταν παρήγαν νέες από αντίγραφα που δημιουργούνταν κατά τόπους. Οι νομισματοποιοί δεν εργάζονταν μόνο σε ένα υλικό. Μπορούμε να παρατηρήσουμε σχέσεις ανάμεσα στις αναπαραστάσεις των νομισμάτων στα ζωγραφισμένα αγγεία, τη μεταλλοτεχνία και την γλυπτική. Εμβλήματα πόλεων συχνά εμφανίζονται σε διάφορα υλικά. Η νομισματική τέχνη θα μπορούσε να είναι η πιο συντηρητική από τις άλλες, ο πειραματισμός όμως στην προοπτική, η κίνηση, η αφήγηση και οι άλλες επινοήσεις δεν είναι άγνωστες.

Γενικά, στα πρώτα χρόνια της νομισματοκοπίας μια αξιοπρόσεκτη ποικιλία χάραξης ζώων αναπτύσσεται στα διάφορα εργαστήρια της Μικράς Ασίας. Η ανατομική τελειότητα με την οποία αποδόθηκαν τα ζώα στα πρώτα νομίσματα δεν πρέπει να μας εκπλήσσει εάν αναλογιστούμε με πόση ευαισθησία και λεπτότητα χαραχτήκαν αυτά επάνω στους Μινωικούς και Μυκηναϊκούς σφραγιδολίθους η τεχνική των οποίων δεν διαφέρει πολύ από εκείνη των νομισματικών σφραγίδων. Αργότερα οι αλλαγές ύφους επηρέασαν σε πολύ μικρό διάστημα όλα τα μέσα της τέχνης. Το πρόσωπο είναι ένα αγαπημένο νομισματικό θέμα που μας έχει δώσει θαυμάσια έργα τον 5ο π.Χ. αιώνα και μετέπειτα. Σαν μια καλλιτεχνική σύμβαση η καταγωγή τους είναι πολύ παλαιότερη. Ο αυστηρά μετωπικός χαρακτήρας της αρχαϊκής γλυπτικής έθεσε τα θεμέλια για μια τεχνική που γνώρισε τόσες επιτυχίες σε

επόμενες περιόδους. Το γοργόνειο ⁽³⁶⁾ ίσως αποτελεί εξαίρεση αφού πάντα αναπαριστάται μετωπικά. Το γεγονός όμως πως οι καλλιτέχνες κατανόησαν την δυναμική της αναπαραστάσης του προσώπου σ' ένα τόσο πρώιμο στάδιο είναι σημαντικό.

Ένα από τα αισθητικά προβλήματα που οι νομισματοποιοί αντιμετώπισαν είναι η αποτελεσματική χρήση του κυκλικού χώρου. Στις μήτρες της οπίσθιας πλευράς το πρόβλημα αυτό αντιμετωπίζεται όταν το σχέδιο τοποθετείται σ' ένα τετράγωνο. Με τη μέθοδο αυτή μπορούσαν να αφήσουν το υπερβάλλον μέταλλο να διοχετευτεί στα υψηλότερα σημεία του κυρτώματος της εμπρόςθιας όψης. Σε ορισμένες περιπτώσεις ο καλλιτέχνης προσπάθησε να μεταφέρει απλά μια εικόνα ή ένα θέμα από ένα άλλο έργο τέχνης. Αυτό σπάνια παρήγαγε ικανοποιητικά αποτελέσματα. Η αντιγραφή μιας σκηνής από ένα αγγείο ή ένα γλυπτό, σπάνια έδωσε τα επιθυμητά αποτελέσματα αφού τα όρια του μέσου αυτού είναι τόσο ανόμοια. Από την αρχή ακόμη της νομισματικής τέχνης το πρόβλημα αυτό αναγνωρίστηκε και αντιμετωπίστηκε με διαφορετικούς τρόπους και διαφορετικούς βαθμούς επιτυχίας. Το γοργόνειο στα Αττικά τετράδραχμα του 530 π.Χ. προσαρμόστηκε με επιτυχία με τον κυκλικό χώρο που ο νομισματοποιός χρησιμοποίησε προς όφελός του.

Δεν ήταν όλοι οι νομισματοποιοί τόσο ικανοί, ούτε όλα τα σχέδια τόσο προσαρμοσμένα. Ο τρόπος με τον οποίο οι καλλιτέχνες παρουσίαζαν το αντικείμενά τους ήταν τότε όπως και σήμερα μια αντανάκλαση των σύγχρονων τάσεων. Πολλές φορές διαβάζουμε μελέτες που μιλούν για το ομορφότερο ύφος. Αυτή είναι μια ολοκληρωτικά άτυχη περιγραφή, αφού το ύφος δεν μπορεί να μετρηθεί σε ποιότητα. Ίσως με τον τρόπο αυτό προσπαθούν να πουν πως το νόμισμα έχει ένα ευχάριστο ύφος, ένα ρεαλιστικό ύφος ή ίσως το ύφος του περιέχει συναίσθημα και κίνηση. Δεν μπορούμε όμως να μιλήσουμε για όμορφο ή ομορφότερο ύφος. Η κλασική τέχνη δεν πραγματοποιείται σ' ένα καλύτερο ύφος από την αρχαϊκή, αλλά το ύφος της παρουσιάζει με ακρίβεια τον φυσικό κόσμο. Είναι καλύτερο;

(36) Η κεφαλή της Γοργόνας εμφανίζεται σε γλυπτά του 7ου π.Χ. αιώνα, σε Αττικές αγγειογραφίες τον 7ο και τον 6ο π.Χ. αιώνα και στα νομίσματα των Αθηνών του 6ου π.Χ. αιώνα.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΣΤΗΝ ΔΥΤΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ

Η μεγάλη πορεία της εικονογράφησης

α) μπρος

α) πίσω

β) μπρος

β) πίσω

γ) μπρος

γ) πίσω

δ) μπρος

δ) πίσω

ε) μπρος

ε) πίσω

(α) Ο Φίλιππος Β΄ (359-336 π.Χ.) επέλεξε την κεφαλή του Διός για τα τετράδραχμά του ενώ στην πίσω όψη απεικονίζεται ο βασιλέας. (β) Το 348 π.Χ. εμφανίζεται ένας νεαρός ιππέας που κρατάει βάνια, σύμβολο νίκης. Μάλλον πρόκειται για ιππική νίκη στους Ολυμπιακούς Αγώνες για την οποία ο Φίλιππος είναι τόσο υπερήφανος ώστε την απαθανατίζει στα νομίσματά του. (γ) Τέσσερα χρόνια αργότερα εμφανίζονται και οι χρυσοί στατήρες του Φιλίππου με

κεφαλή Απόλλωνος και άρμα, που ίσως αναφέρεται σε άλλη αθλητική νίκη του βασιλέα. Τα νομίσματα του Φιλίππου Β΄ ήταν τόσο δημοφιλή στις κελτικές φυλές της κεντρικής και δυτικής Ευρώπης, ώστε κατασκευάζαν αντίγραφά τους συνεχώς τρεις αιώνες μετά το θάνατό του. (δ) Στις αρχές τα αντίγραφα αυτά ήταν αρκετά πιστά, όπως ο στατήρας των Ελβετών, του 3ου αιώνα π.Χ., αλλά με την πάροδο του χρόνου, καθώς αντιγράφονται αντίγραφα αντιγράφων, οι παραστάσεις αναπλάθονται αφαιρετικά, όπως στο (ε) τετράδραχμο των Κελτών του μέσου Δουνάβειου, με χαριτωμένα μερικές φορές αποτελέσματα που θυμίζουν μοντέρνα τέχνη.

Όχι απαραίτητα. Ομορφιά είναι αυτό που τέρπει το μάτι. Κάποιοι μπορεί να ισχυριστούν πως ο Γαλλικός Ιμπρεσιονισμός είναι καλύτερος από την πραγματικότητα, διότι σ' αυτόν το μάτι βλέπει τη δική του ομορφιά. Χωρίς να εισέλθει κανείς σε μια πραγματεία περί ύφους μπορεί να πει απλά πως η τέχνη των αρχαίων παρουσίασε ποικίλες προσεγγίσεις όπως οποιαδήποτε άλλη τέχνη από τότε. Για παράδειγμα, θεωρούμε πως ο μανιερισμός, ήταν ένα φαινόμενο του τέλους του 16ου αιώνα. Οι μανιεριστές έτειναν να υπερβάλλουν σε στοιχεία όπως η κλίμακα και η προοπτική και κατά συνέπεια η τέχνη τους ονομαζόταν συχνά συγκινητική. Η Σικελική σχολή των χαρακτών μητρών πειραματίστηκε με τον μανιερισμό από το 470 έως το 450 π.Χ. Ένα αργυρό τετράδραχμο από τους Λεοντίνους εικονογραφεί πλήρως τα χαρακτηριστικά της προσέγγισης αυτής με μια προσωπογραφία του Απόλλωνα.⁽³⁷⁾ Ο πειραματισμός αυτός που πραγματοποιήθηκε σχετικά νωρίς στην κλασική περίοδο αποδεικνύει πως η Ελληνική νομισματική τέχνη ήταν κάθε άλλο παρά στατική.

Μια άλλη σύμβαση ύφους που διακρίνει τους καλλιτέχνες του 16ου αιώνα και ονομάστηκε Μπαρόκ χαρακτηρίζεται από σπείρες, καμπύλες και άλλες συμμετρικές διακοσμήσεις. Οι Έλληνες, για μια ακόμη φορά είχαν πειραματιστεί με την προσέγγιση αυτή στα τέλη του 5ου π.Χ. αιώνα. Σε Σικελικό τετράδραχμο ο Απόλλων κοιτά κατά μέτωπο, τα μαλλιά είναι χωρισμένα στη μέση και πέφτουν ομοιόμορφα σε κάθε πλευρά, το στεφάνι βρίσκεται στο πίσω μέρος της κεφαλής και εμφανίζεται σε κάθε πλευρά σαν ένα είδος φωτοστέφανου. Τα πάντα στη σύνθεση αυτή που δημιούργησε ο μεγάλος χαρακτήρας Χοιρίων βρίσκονται σε μια συμμετρική εξισορρόπηση. Η ανάπτυξη παγκοσμίως αποδεκτών αναλογιών (κανόνες) έδωσαν στην Ελληνική τέχνη μια ξεχωριστή θέση. Από τον 4ο π.Χ. αιώνα οι καλλιτέχνες ακολούθησαν τον κανόνα του Πολύκλειτου για να δώσουν αναλογίες στο ανθρώπινο σώμα. Ο Πολύκλειτος από το Άργος ενσωμάτωσε την

άποψη του για την τέχνη, που τη θεωρούσε επιστήμη, σ' ένα άγαλμα που είναι γνωστό ως *δορυφόρος*. Η άποψη του να τοποθετήσει το βάρος του σώματος στο ένα πόδι αποτελεί δική του εφεύρεση. Αργότερα ο Λύσιππος⁽³⁸⁾, ένας καλλιτέχνης από τη Σικιώνα, βελτίωσε τον κανόνα κάνοντας τις υπερβολές πιο λεπτεπίλεπτες και τον κορμό του αγάλματος πιο ευλύγιστο. Από τα μέσα του 4ου αιώνα, ο κανόνας του Λυσίππου είχε μετατραπεί σ' ένα αποδεκτό μέτρο για την αναπαράσταση της ανθρώπινης μορφής. Τα νομίσματα που εκδόθηκαν την περίοδο αυτή σε αρκετές πόλεις μας δείχνουν την μεταφορά από τον έναν κανόνα στον άλλο. Είναι προφανές πως οι καλλιτέχνες ακολουθούσαν διαφορετικούς κανόνες καθώς εξελίσσονταν τα νομίσματα. Επειδή τα αρχαία Ελληνικά νομίσματα αποτελούν υπέροχες μορφές τέχνης, και όπως και κάθε καλλιτέχνημα από την αρχαιότητα έτσι παρουσιάζονται στα μουσεία. Από καλλιτεχνική άποψη υπάρχει ελάχιστη διαφορά ανάμεσα στη συλλογή νομισμάτων και στους εγχάρακτους πολύτιμους λίθους. Τα Μουσεία παρουσιάζουν και συλλέγουν και τα δύο είδη. Αυτού του είδους οι μικρογραφίες αξιολογούνται από το μέγεθος, το σχέδιο και το αισθητικό αποτέλεσμα. Ο δεσμός τους όμως είναι τόσο ισχυρός για να εξηγηθεί μόνο από τα αισθητήριά μας. Είναι προφανές από την ομοιότητα των αναπαραστάσεων σε μερικά αρχαία νομίσματα και πολύτιμους λίθους πως είτε ήταν σχέδια του ίδιου εργαστηρίου, είτε αποτελούν εργασία χαρακτών νομισμάτων και χαρακτών πολύτιμων λίθων που δανείζονται ανεξάρτητα μια λαοφιλή εικόνα. Στην Ελλάδα ορισμένοι από τους νομισματοποιοί που χάραξαν νομίσματα για την αριστοκρατία, είναι πιθανόν να χάραξαν μήτρες για νομίσματα που κυκλοφορούσαν μαζικά.

Νομισματικοί τύποι και καλλιτεχνική αξία

Στους αρχαίους χρόνους ιδιαίτερη προσοχή δόθηκε στην επιλογή των διάφορων νομισματικών τύπων, που κατά κανόνα είχαν

(36) Το προτεταμένο σαγόνι, τα χείλη και η μύτη, κολακεύονται από ένα μάτι σε προφίλ σε ιδιαίτερως μεγάλη κλίμακα. Τα μαλλιά και το μεγάλο στεφάνι τονίζουν αυτό το ύφος.

(37) Ο Λύσιππος ήταν ο επίσημος γλύπτης του Μεγάλου Αλεξάνδρου και προφανώς ταξίδεψε μαζί του. Ένας από τους μαθητές του, ο Χάρης από τη Λίνδο, δημιούργησε τον Κολοσσό της Ρόδου.

ΛΑΛΟΥΝΤΑ ΣΥΜΒΟΛΑ

Πολλές φορές η αποτύπωση παραστάσεων είχε μεταφορική σημασία στην αρχαία νομισματοκοπία. Ένα παράδειγμα τέτοιων συμβολισμών παρουσιάζει ο κατάλογος που ακολουθεί:

♦ **Κόκορας:** Σύμβολο επαγρύπνησης και ερειστικότητας. Αφιερωμένο στον Απόλλωνα, τον Ασκληπιό, τον Άρη, τον Ερμή, τον Πρίαπο και την Αθηνά. ♦ **Περιστέρι:** Συμβολίζει την ανανέωση της ζωής. Ένα περιστέρι μ' ένα κλάδο ελιάς συμβολίζει την Αθηνά. Το περιστέρι ήταν αφιερωμένο και στον Διόνυσο και ήταν σύμβολο και της Αφροδίτης. ♦ **Αετός:** Σύμβολο του Δία. Συμβολίζει τη βασιλεία και τη νίκη ιδιαίτερα όταν έχει ένα φίδι στα νύχια του.

♦ **Ελεφαντοκεφαλή:** Το σύμβολο αυτό δεν εμφανίζεται πριν τα νομίσματα του Αλεξάνδρου και φαίνεται πως είναι ένα υπαινιγμός για τις νίκες στην Ανατολή, του μεγάλου κατακτητή. Κατ' επέκταση έγινε σύμβολο στρατιωτικής δύναμης για κάποιους από τους διαδόχους του κυρίως κατά τις δυναστείες των Πτολεμαίων και των Σελευκιδών.

♦ **Τράγος:** Σύμβολο ανδρισμού. Είναι αφιερωμένος στην Άρτεμη και το Δία και αποδίδεται στον Διόνυσο. ♦ **Σπόρος:** Ο σπόρος του σίτου αλλά και οι άλλοι σπόροι συμβολίζουν την αφθονία και τη γονιμότητα. Ένα δεμάτι ή ένα στεφάνι από στάχια αποδίδεται στη Δήμητρα.

♦ **Σταφύλια:** Σύμβολο του Διονύσου, θεού του οίνου. Μερικές φορές εικονίζεται ως στεφάνι με φύλλα από τα οποία κρέμονται σταφύλια. ♦ **Γρύπας:** Αφιερωμένος στον Απόλλωνα σαν ηλιακό σύμβολο, την Αθηνά σαν σύμβολο σοφίας και τη Νέμεση ως αναπαράσταση της εκδίκησης.

♦ **Λαγός:** Σχετίζεται με την σεληνιακή θεά Εκάτη. Θεωρείται επίσης αγγελιοφόρος και σαν τέτοιος αποδίδεται στον Ερμή. ♦ **Κισσός:** Φυτό αφιερωμένο στο Διόνυσο που συχνά αναπαριστάται στεφανωμένος με κισσό. Συμβολίζει την αιώνια ζωή, τα Διονυσιακά όργια, την τρυφερότητα και τη στοργή. ♦ **Δάφνη:** Το δένδρο ήταν αφιερωμένο στον Απόλλωνα και συμβόλιζε την ειρήνη, την ανακωχή ή τη νίκη. Τη νίκη συμβόλιζε κι ένα δάφνινο στεφάνι.

♦ **Λεοντοκεφαλή:** Αποδίδεται στον Ηρακλή και την έκανε διάσημη νόμισμα του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Η σύνδεση ανάμεσα στον Αλέξανδρο και τον Ηρακλή, που και οι δύο ήταν Θνητοί, κέρδισαν όμως την αθανασία και θεοποιήθηκαν είναι προφανής.

♦ **Βελανιδιά:** Το ιερό δένδρο του Δία. ♦ **Φρυγικός Σκούφος:** Κωνικός σκούφος που σχετίζεται με τη λατρεία του Μίθρα στην Ανατολή. Τον φορούσαν οι ιερείς του Μίθρα, αργότερα όμως χρησιμοποιήθηκε για να συμβολίσει βασιλείς και κατώτερες θεότητες. Είναι ένα γενικότερο σύμβολο της Ανατολής.

♦ **Ρόδι:** Σύμβολο γονιμότητας, λόγω των πολλών του σπόρων και αθανασίας. Ήταν έμβλημα της Ήρας, αλλά και της Δήμητρας και της Περσεφόνης. Είναι το φυτό το οποίο υποτίθεται πως δημιουργήθηκε από το αίμα του Διονύσου.

♦ **Τράγου Κέρατα:** Αποδίδονται στον Άμμωνα Δία, τα κέρατα του τράγου προστέθηκαν στην προσωπογραφία του Αλεξάνδρου στα νομίσματα που δημιούργησαν οι στρατηγοί του Πτολεμαίος Α' και Λυσίμαχος μετά το θάνατο του. Η οπτική αυτή αναφορά στη σχέση Αλεξάνδρου και Δία, είναι σχεδόν μοναδική στην Ελληνική νομισματοκοπία.

Ένα άλλο σπάνιο παράδειγμα εμφανίζεται στο νόμισμα που εκδόθηκε προς τιμή της Αρσινόης Β' αδελφής και συζύγου του Πτολεμαίου Β', που ισχυρίστηκε πως είναι κόρη του Άμμωνος Δία.

♦ **Σκήπτρο:** Σύμβολο εξουσίας, που σημαίνει άλλες φορές τη ζωοποιοί ακτίνια του Θεού ηλίου και άλλες το βασιλέα που ενώνει την γη και τους ανθρώπους με το Θεό.

♦ **Ήλιος και Σελήνη:** Για τους πρώτους Έλληνες ο Ήλιος και η Σελήνη ήταν αδελφια. Αργότερα ο Απόλλων σχετίστηκε με τον Ήλιο και η αδελφή του Άρτεμη με τη Σελήνη. Ο ήλιος είναι προσωποποίηση της αλήθειας. ♦ **Κεραυνός:** Αναφορά αλλά και όπλο του Δία που εκτόξευε τον κεραυνό ως δόρυ. ♦ **Δαυλός:** Σύμβολο της ζωής. Αποδίδεται στη Δήμητρα που αναζητά την κόρη της Περσεφόνη.

άμεση σχέση με την πόλη που τους έκοβε. Κάθε πόλη χάραζε πάνω στα νομίσματά της το δικό της έμβλημα, που συνήθως ήταν και το σύμβολο της Θεότητας που την προστάτευε, είχαν δηλαδή τις περισσότερες φορές χαρακτήρα καθαρά θρησκευτικό. Στις περιπτώσεις αυτές η σύνθεση της σφραγίδας δεν μιλούσε παρά για τους Θεούς και για τα σύμβολά τους η για τα σύμβολα της θεοποιημένης πόλης. Μια αστείρευτη πηγή έμπνευσης για τους αρ-χαίους χαρακτές ήταν η μυθολογία. Προσηλωμένοι στους θεούς τους και ιδιαίτερα ευαίσθητοι και εκλεκτικοί στην επιλογή των θεμάτων που απεικόνιζαν στα νομίσματά τους οι Έλληνες ήταν φυσικό να αντλήσουν από τη θρησκεία μορφές και σκηνές που θα καθιερώνονταν ως νομισματικοί τύποι. Ο Goethe με λίγες χαρακτηριστικές λέξεις, κατόρθωσε να μας δώσει το πραγματικό νόημα που εκφράζεται στις αρχαίες Ελληνικές παραστάσεις. *Αυτός, μας λέει ο ποιητής, είναι ο αληθινός συμβολισμός, όπου το ξεχωριστό και το καθολικό παρουσιάζονται όχι σαν όνειρο και σασκιά, αλλά σαν ζωντανή - στιγμιαία φανέρωση του ανεξερεύνητου.* Το συγκεκριμένο δηλαδή πρόσωπο δεν είναι ομοίωμα, απεικόνιση αλλά σύμβολο, έμβλημα της θείας παρουσίας, εί-ναι ζωντανή πραγματικότητα αλλά και αφηρη-μένη μεταφυσική ιδέα. Εξάλλου, ο καλλιτέχνης καλείται να διακοσμήσει μια μικρή μεταλλική επιφάνεια, η οποία δεν του δίνει μεγάλες δυνα-τότητες για άνετη χάραξη, γι' αυτό είναι ανα-γκασμένος να ανατρέξει σε μια συμβολική παρουσίαση. Η σημασία αυτού του τρόπου επικοινωνίας του χαρακτήρα θα μπορούσε να μας διαφύγει σε ένα μεγάλο ποσοστό εάν δεν είχαμε στη διάθεσή μας τα διαφωτιστικά κείμε-να των αρχαίων συγγραφέων ή τα διάφορα άλλα αρχαιολογικά δεδομένα ή ακόμα εάν δεν ανατρέχαμε σε ορισμένες περιπτώσεις και στην ετυμολογία. Η ποικιλία των τύπων των αρχαίων ελληνικών νομισμάτων είναι πολύ μεγάλη. Σύμφωνα με τους ειδικούς υπάρχουν πάνω από 30.000 τύποι μόνο για τα αρχαία Ελληνικά νομίσματα. Ο σκοπός όμως, τα κίνητρα που οδήγησαν στην επιλογή και τη δημιουργία όλων αυτών των τύπων, που εικονογραφούσαν τον εμπροσθότυπο και τον οπισθότυπο των νομισμάτων είναι δυνατό να καθοριστούν και να διαιρεθούν σε τρεις βασικές κατηγορίες: Η απεικόνιση των

Θεών και των ιερών συμβόλων τους. Η χάραξη διαφόρων εγχώριων προϊόντων, τα οποία ήταν μια πηγή πλούτου και ευημερίας για την πόλη. Μια γραφική παρουσίαση του ονόματος της πόλης, είτε ως λογοπαίγνιου είτε με βάση ένα πραγματικό και ειδικό χαρακτηριστικό, που ήταν και η αιτία της ονομασίας της. Στην τελευταία κατηγορία συγκαταλέγονται τα νομίσματα εκείνα που αποτελούν *λαλούντα σύμβολα*. Υπάρχουν όμως και ορισμένες άλλες ενδιαφέρουσες ομάδες νομισμάτων όπως εκείνα που φέρουν αγωνιστικές παραστάσεις ή εκείνα που έκοψαν οι βασιλείς και οι δυνάστες και φέρουν τη μορφή τους ή ακόμα εκείνα που απεικονίζουν άλλα επιφανή πρόσωπα που τιμούσε η πόλη. Στην ευρύτερη έννοιά της η έμφυτη διακοσμητική διάθεση των Ελλήνων είναι πάντοτε παρούσα και στα νομίσματά τους. Το αρχαίο Ελληνικό πνεύμα ήταν πάντα πρόθυμο να επωφεληθεί από κάθε τυχόν καλλιτεχνική δυνατότητα που παρουσίαζε η χαρακτηριστική τέχνη και οι Έλληνες χαρακτές, ιδιαίτερα του 5ου και του 4ου π.Χ. αιώνα, ήταν φυσικό να την αξιοποιήσουν ακόμη και σε είδη καθημερινής συναλλαγής.

Στα μέσα περίπου του 6ου αιώνα π.Χ. θα χαραχτεί και στην πίσω πλευρά των νομισμάτων, μέσα στο έγκοιλο, κάποια μορφή. Περίπου την ίδια εποχή, ίσως και λίγο νωρίτερα, έχουμε και την πρώτη χάραξη ανθρωπινων μορφών, έως τότε η χάραξη ζώων είναι από τα κύρια χαρακτηριστικά των πρώτων νομισμάτων, ενώ η σπανιότητα της απεικόνισης της ανθρωπίνης μορφής είναι σε αυτά από τα πιο εντυπωσιακά στοιχεία. Έτσι, τον 6ο αιώνα π.Χ., αντιμετωπίζεται το πρόβλημα της παράστασης του ανθρώπου πάνω στα νομίσματα. Οι χαρακτές θα απεικονίσουν τώρα, όχι μόνο τα σύμβολα της Θεότητας που προστατεύει την πόλη, αλλά και τους ίδιους τους Θεούς, όπως και ήρωες, νύμφες και σατύρους τα χαρακτηριστικά των οποίων δανείζονταν από ζώντα πρότυπα ανώνυμα. Η παράδοση όμως της απεικόνισης ζώων στα νομίσματα ως ιερών Θεϊκών συμβόλων επηρέασε, όπως είναι φυσικό, και τις πρώτες παραστάσεις της ανθρωπίνης μορφής. Ένα εντυπωσιακό παράδειγμα είναι η απόδοση του κεφαλιού της Αθηνάς στα αρχαϊκά Αθηναϊκά τετράδραχμα, τις πρώτες γλαύκες όπου το μάτι απεικονίζεται

α) μπρος

α) πίσω

β) μπρος

β) πίσω

γ) μπρος

γ) πίσω

(α) Στις αρχές της βασιλείας του Αλεξάνδρου Γ' του Μεγάλου (336-323 π.Χ.) κόβονται τετράδραχμα στο θρακομακεδονικό βάρος (14,4 γρ.) με τον Δία του Φιλίππου και αετό επί κεραυνού.

(β) Τα νέα τετράδραχμα του Αλεξάνδρου άρχισαν να κόβονται, στο αθηναϊκό βάρος (17,2 γρ.) από τους περσικούς θησαυρούς μάλλον το 332 π.Χ. με παραστάσεις κεφαλή νεαρού Ηρακλέους και αετοφόρο Δία. Τα

αλεξάνδρεια τετράδραχμα απέβησαν το κυρίαρχο νόμισμα για τους επόμενους δύο αιώνες. (γ) Για τους χρυσούς διπλούς στατήρες και τους στατήρες του Αλεξάνδρου επελέγησαν η Αθηνά και η Νίκη που κρατά στυλίδα (ιστό πλοίου).

μετωπικά με έντονο σφαιρικό σχήμα, χωρίς βλέφαρο⁽³⁹⁾. Είναι αναμφισβήτητο, ότι οι χαρακτές επηρεάστηκαν σε μεγάλο βαθμό από τις δημιουργίες της σύγχρονης τους τέχνης, αλλά απέφυγαν συστηματικά να υποκύψουν σε μια τάση πιστής αντιγραφής ορισμένων γνωστών αρχετύπων. Οι ανώνυμοι αυτοί καλλιτέχνες προτίμησαν να διατηρήσουν αυτονομία στην τέχνη τους και αυτός είναι ο λόγος που δεν απεικόνισαν πάνω στα νομίσματα σύγχρονά τους γλυπτά έργα. Επίσης, πολλές φορές είναι πολύ συντηρητικοί σχετικά με τη διατήρηση μιας ορισμένης τεχνοτροπίας. Ο συντηρητισμός που παρατηρείται στην εξέλιξη της εικονογραφίας οφείλεται σ' ένα μεγάλο ποσοστό στην εμπορική σκοπιμότητα, ιδιαίτερα στις πόλεις που είχαν εκτεταμένο εξωτερικό εμπόριο. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι τα Αθηναϊκά ⁽⁴⁰⁾, της Αίγινας και τα Κοριν-

θιακά νομίσματα όπως και εκείνα αργότερα του Μεγάλου Αλεξάνδρου, τα οποία κατά κανόνα δεν αλλάζουν τους νομισματικούς τους τύπους. Στις τελευταίες δεκαετίες του 5ου και τις πρώτες του 6ου αιώνα π.Χ. μια ιδιόμορφη και ταυτόχρονα ενδιαφέρουσα εικονογραφία εμφανίζεται στα νομίσματα του βορειοελλαδικού χώρου, όπου έχουμε γραφικές παραστάσεις από την αγροτική ζωή, εντυπωσιακούς ιππείς και διάφορα συμπλέγματα ανθρώπων η θείκων μορφών και ζώων. Όλες αυτές οι απεικονίσεις διακρίνονται για τη δυναμική χάραξη όπως και για την εκφραστική σύνθεση.

Η εμπορική όμως σκοπιμότητα πολλές φορές επηρέασε την χάραξη. Η ανάγκη μεγάλης μαζικής παραγωγής νομισμάτων εμπόδισε τους Αθηναίους χαρακτές να επωφεληθούν από τα μεγάλα επιτεύγματα της γλυπτικής και

της αγγειογραφίας, ώστε να επιδιώξουν βασιικές αλλαγές στην εικονογραφία των νομισμάτων και τους ανάγκασε να μείνουν προσηλωμένοι, ως ένα βαθμό, στα αρχαϊκά στοιχεία. Ακριβώς το αντίθετο συνέβη στους καλλιτέχνες της Σικελίας οι οποίοι αναζητούσαν νέους τρόπους χάραξης και ατένιζαν το μέλλον απαλλαγμένοι από τέτοιου είδους περιορισμούς οδηγώντας σε εκπληκτική άνθηση την καλλιτεχνική δημιουργία στην κοπή των νομισμάτων της περιοχής, ειδικά στις Συρακούσες. Στην Κόρινθο, της οποίας τα νομίσματα είχαν, όπως και της Αθήνας, μεγάλη εμπορική σημασία, οι βασικοί τύποι, ο πήγασος, το έμβλημα της πόλης, στη μία πλευρά, και η κεφαλή της Αθηνάς Χαλινίτιδος στην άλλη, θα παραμείνουν σταθεροί. Για πρώτη φορά απεικονίζεται στα Μακεδονικά νομίσματα η κεφαλή του Δία η οποία, στις πρώτες τουλάχιστον εκδόσεις, αποδίδεται με ιδιαίτερη καλλιτεχνική ευαισθησία.

Τη μετάβαση από την αρχαϊκή στην κλασική περίοδο θα θέσουμε συμβατικά στους χρόνους των Περσικών Πολέμων. Την εποχή εκείνη άρχισε να διαφαίνεται μια σημαντική αλλαγή στην εικονογραφία. Οι παραστάσεις γίνονται πιο σύνθετες και οι χαράκτες έχουν μεγαλύτερη δυνατότητα να ολοκληρώσουν τις καλλιτεχνικές τους αναζητήσεις. Οι μορφές αποδίδονται με πλαστικότητα και περισσότερο φυσιοκρατικά. Στις πόλεις όπου δεν υπάρχει εμπορική σκοπιμότητα ⁽⁴¹⁾ εμφανίζεται μεγάλη ποικιλία νομισματικών τύπων στους οποίους διακρίνεται μια ικανότητα αφομοίωσης πολλών ετερόκλητων στοιχείων σε ένα αρμονικό σύνολο. Τα πιο εντυπωσιακά δείγματα προέρχονται από τις Ελληνικές αποικίες στη Σικελία και την Κάτω Ιταλία, ιδιαίτερα από τις Συρακούσες.

Για τον ελλαδικό χώρο ο 4ος αιώνας π.Χ. έως την άνοδο τον Μεγάλου Αλεξάνδρου στο θρόνο ⁽⁴²⁾, είναι ο πιο πλούσιος σε θαυμαστές νομισματικές εκδόσεις, πρότυπα για την εξαιρετική ποιότητα της τεχνικής τους και την

ευαισθησία στη σύνθεση και την απεικόνιση των μορφών. Η επίδραση των μεγάλων χαρακτών της Σικελίας και της Κάτω Ιταλίας, ήταν διάχυτη σε πολλές κοπές, που θεωρούνται ορισμένες φορές πιστά αντίγραφα των αριστουργημάτων της Σικελικής τέχνης. Με τις κατακτήσεις του Αλεξάνδρου επέρχεται αξιοσημείωτη μεταβολή, όχι μόνο στα γεωγραφικά σύνορα και την πολιτική σκηνή του Ελληνικού κόσμου, αλλά και στο χώρο του πολιτισμού και της τέχνης γενικότερα. Έως τότε υπήρχαν οι πόλεις-κράτη και οι αποικίες τους με τη δική τους πολιτική και καλλιτεχνική ζωή, κέντρα εξουσίας ισχυρά που έκοβαν τα δικά τους νομίσματα. Η κοπή νομισμάτων ήταν γι' αυτές απόδειξη της ελευθερίας και της ανεξαρτησίας τους. Τα σύνορα όμως του Ελληνικού κόσμου διευρύνονται, δημιουργείται μια εκτεταμένη αυτοκρατορία, γι' αυτό είναι απόλυτα φυσικό τα νέα πολιτικά δεδομένα να επιφέρουν ορισμένες μεταβολές σχετικά με την κοπή των νομισμάτων που έπρεπε και αυτή να προσαρμοστεί στη νέα πραγματικότητα. Ο Αλέξανδρος εισήγαγε μια νέα εποχή κόβοντας νομίσματα σε τεράστιες ποσότητες και σε ποικιλία εργαστηρίων από τη Μακεδονία ως την Βαβυλώνα, τηρώντας ομοιόμορφους τύπους και βάρος.

Το καλλιτεχνικό στίγμα μιας εποχής το δίνει βεβαίως το αποτέλεσμα της δουλειάς ορισμένων εμπνευσμένων ανθρώπων που υπηρετούν με αφοσίωση την τέχνη. Κατά τη διάρκεια της επακόλουθης **Ελληνιστικής εποχής** η αυξανόμενη, μαζική, παραγωγή νομισμάτων για να καλυφθούν κυρίως οι στρατιωτικές και διοικητικές δαπάνες, οδήγησε σε γενική πτώση και παρακμή του καλλιτεχνικού επιπέδου. Δίχως αυτό να σημαίνει ότι δεν υπήρξαν δημιουργικοί και χαρακτηριστικοί καλλιτέχνες που έδωσαν αξιόλογα σφραγιστικά επιτεύγματα. Πηγή έμπνευσης για τους χαρακτες γίνονται οι πανελλήνιοι θεοί μαζί με τοπικούς ήρωες και τα σύμβολά τους. Ο τρόπος όμως, η αντίληψη της απεικόνισης, διαφέρει από τους προηγούμενους αιώνες. Το νόμισμα έχασε τη μυστη-

(39) Είναι ο τύπος της Αθηνάς γλαυκώπιδος του Ομήρου.

(40) Στα αθηναϊκά τετράδραχμα της κλασικής εποχής διατηρούνται ορισμένα αρχαϊκά στοιχεία.

(41) Όπως Αθήνα, Κόρινθος, Αίγινα.

(42) Το 336 π.Χ.

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΚΗ ΔΥΝΑΜΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ Απο τον Λυσίμαχο στην Βρετανική νομισματική

α) μπρος

α) πίσω

β) μπρος

β) πίσω

γ) μπρος

γ) πίσω

δ) μπρος

δ) πίσω

(α) Όταν το 297 π.Χ. ο Λυσίμαχος, ο πρώην σωματοφύλακας του Αλεξάνδρου που μετά το θάνατο του μεγάλου κατακτητή έγινε κυβερνήτης και βασιλιάς της Θράκης, αποφάσισε να κόψει δικά του νομίσματα, επέλεξε την κεφαλή του θεοποιημένου αρχηγού του και την Αθηνά Νικηφόρο καθισμένη σε θρόνο (β). Την ίδια Αθηνά κράτησε στα νομίσματά του και ο Φιλέταιρος, ο θησαυροφύλακας του Λυσιμάχου που αποστάτησε προς τον Σέλευκο και αργότερα δημιούργησε το Βασίλειο της Περγάμου. Στην κυρία όψη απεικόνισε τον Σέλευκο και στην πίσω την Αθηνά του Λυσιμάχου, ελαφρά τροποποιημένη (γ). Μετά την υποταγή των Ελλήνων στους Ρωμαίους, σε χάλκινο νόμισμα της Έδεσσας, η Αθηνά μεταμορφώνεται σε Ρώμη Νικηφόρο που πίσω της, ως πιστή θεραπαινίδα, στέκει η Έδεσσα και την στεφανώνει (δ). Πολλά χρόνια αργότερα η Αθηνά-Ρώμη θα μεταμορφωθεί σε Βρετανία που, έχοντας δανειστεί την τρίαίνα του Ποσειδώνα, κυβερνά τα κύματα, όπως στο μικρό νόμισμα των 30 οβολών του Ιονικού Κράτους, των υπό "αγγλική προστασία" Επτανήσιων.

ριακή δύναμη και τη συμβολική παρουσία του. Η Ελληνιστική περίοδος βέβαια παρουσίασε τη συναίσθηση του ιστορικού παρελθόντος, έχοντας βαθιά ιστορική συνείδηση και μνήμη. Εξάλλου οι φιλολογικές και οι ιστορικές σπουδές ανθούν στα χρόνια αυτά, δείχνοντας μεγάλο σεβασμό για το παρελθόν. Ο σπουδαιότερος όμως νεωτερισμός της Ελληνιστικής εποχής είναι η εισαγωγή του **πορτραίτου** στην εικονογραφία. Οι πραγματικοί πρόδρομοι αυτής της τάσης είναι τα δυναστικά πορτραίτα που εμφανίζονται προς το τέλος του 5ου αιώνα π.Χ. στα νομίσματα των σατραπών της Μικράς

Ασίας. Η καλλιτεχνική εξέλιξη όμως αυτού του είδους της εικονογραφίας συντελέστηκε μετά τον Αλέξανδρο, στους Επιγόνους του. Έως την Ελληνιστική εποχή ήταν αδιανόητη για τους Έλληνες χαρακτές η απεικόνιση μιας συγκεκριμένης θνητής μορφής, όσο σημαντική και αν ήταν για την πόλη, ή τη Συμμαχία. Δεν ήταν επιτρεπτό να απεικονιστούν τα ατομικά χαρακτηριστικά κάποιου συγκεκριμένου προσώπου και αυτό κυρίως επειδή τα νομίσματα είχαν τεθεί κατά έναν τρόπο υπό την προστασία των Θεών. Θα περάσουν πολλές γενιές, έως ότου οι μονάρχες αποτινάξουν αυτή την

παραδοσιακή αντίληψη και απαγόρευση. Οι Έλληνες βασιλείς δεν τολμούν ακόμη να ακολουθήσουν το παράδειγμα των Δυναστών της Ανατολής και να απεικονίσουν τη μορφή τους, παρόλο που έχουν χαραγμένο τον τίτλο και το όνομά τους. Θα έλεγε κανείς ότι δεν είναι ακόμη έτοιμοι να διαπράξουν αυτή την ιεροσυλία. Μόνο μετά το θάνατο του Αλεξάνδρου⁽⁴³⁾, ορισμένοι από τους διαδόχους του έκοψαν νομίσματα που απεικόνιζαν τη μορφή του στον εμπροσθότυπο. Πιθανότατα ο Πτολεμαίος Α' της Αιγύπτου εισήγαγε ⁽⁴⁴⁾ ένα πορτραίτο τον πεθαμένου βασιλιά που φέρει τη δора του ελέφαντα. Αργότερα ⁽⁴⁵⁾ φιλοτεχνήθηκε για τα νομίσματα του βασιλιά της Θράκης Λυσιμάχου το πιο εντυπωσιακό και δημοφιλές μεταθανάτιο πορτραίτο του Αλεξάνδρου. Ο πρώτος ανάμεσα στους διαδόχους που απεικόνισε τον εαυτό του στα νομίσματα είναι ο Πτολεμαίος Α', λίγο μετά την απόκτηση του βασιλικού τίτλου ⁽⁴⁶⁾ και σ' αυτά ο χαρακτήρας δεν προσπάθησε να ωραιοποιήσει τη μορφή του μονάρχη αλλά αντίθετα τον παρουσίασε όπως ήταν. Λίγα χρόνια μετά ⁽⁴⁷⁾ ο Δημήτριος ο Πολιορκητής ακολουθεί το παράδειγμά του. Οι Πτολεμαίοι υπήρξαν πρωτοπόροι στη δημιουργία του νομισματικού πορτραίτου και έχουν να επιδείξουν μια αξιόλογη πινακοθήκη στις κοπές τους.

Τα Ελληνικά βασίλεια της Βακτρίας

Οι λαοί σπάνια αναπτύσσουν πολιτισμό χωρίς την επιπρόσθετη ώθηση είτε του εμπορίου είτε των κατακτήσεων. Ελάχιστοι έχουν ξεπεράσει σε αυτά τα δύο τους Έλληνες. Από όλα τα προχωρημένα φυλάκια του Ελληνικού πολιτισμού, το πλέον απόμακρο βρισκόταν στην Κεντρική Ασία και τη Δυτική Ινδία. Καθώς απλωνόταν στον εμπορικό δρόμο μεταξύ Κίνας, Ινδίας και Δύσης γνώρισε μεγάλη ευημερία και ανάπτυξη. Η ιστορία των Ελλήνων της Βακτρίας και Ινδίας εξακολουθεί να παραμένει εν πολλοίς άγνωστη επειδή

ελάχιστες πληροφορίες διασώθηκαν από αρχαίους συγγραφείς και η αρχαιολογική έρευνα μόλις έχει αρχίσει να ανακαλύπτει την επιφάνεια. Η Ελληνική κυριαρχία σε τμήμα της Ινδίας άρχισε με την κατάκτηση του Αλεξάνδρου. Στην αυτοκρατορία που δημιούργησε περιλαμβάνονταν το σημερινό Αφγανιστάν και μεγάλο τμήμα του Πακιστάν και της Βορειοδυτικής Ινδίας. Εγκατέστησε εκεί Έλληνες και τη διοίκηση ανέθεσε σε Σατράπες που στην αρχή κυβέρνησαν εν ονόματί του και αργότερα για τους Σελευκίδες βασιλείς. Όμως λίγο μετά το θάνατο του Αλεξάνδρου οι Έλληνες έχασαν τα Ινδικά εδάφη τους. Στα μέσα του 3ου αιώνα π.Χ. ο Διόδοτος, Σατράπης της Βακτρίας και της Σογδιανής⁽⁴⁸⁾, αποσπάσθηκε και ανακηρύχθηκε βασιλιάς. Αυτή είναι η απαρχή της άμεσης διακυβερνήσεως της Βακτρίας και Ινδίας από τους Έλληνες που έμελλε να διαρκέσει δυόμισι αιώνες. Ό,τι γνωρίζουμε γι' αυτούς προέρχεται σχεδόν αποκλειστικά από την μελέτη των νομισμάτων τους και η εικόνα που σχηματίζεται είναι ενός συνεχούς αγώνα, όχι μόνο εναντίον των πρώην κυρίων τους, των Σελευκιδών, αλλά κυρίως εναντίον των νομάδων που συνωθούνταν στα βόρεια σύνορά τους. Αυτοί οι αγώνες δε σταμάτησαν, βέβαια, τους σχεδόν ακατάπαυστους εμφύλιους πολέμους τους, κύριο γνώρισμα άλλωστε της Ελληνικής φυλής. Η πίεση από το βορρά και τη δύση ανάγκασε τους Έλληνες να προωθηθούν προς το νότο και ανατολικά διασχίζοντας την οροσειρά του Ινδικού Καύκασου (Ινδο-Κους). Γύρω στο 200 π.Χ., υπό τον Δημήτριο, οι Έλληνες ξαναπήραν την Πενταποταμία και επεκτάθηκαν προς τα ανατολικά. Οι πρώτοι Έλληνες βασιλείς της Βακτρίας έκοψαν αργυρά νομίσματα αττικού βάρους και με Ελληνικές αποκλειστικά επιγραφές. Με την απώλεια της Βακτριανής και Σογδιανής, που καταλήφθηκαν μετά από σκληρούς πολέμους από τους Σκύθες Σάκα στα μέσα του 2ου π.Χ. αιώνα, οι εναπομείναντες Έλληνες συγκεντρώθηκαν στις περιοχές νοτίως του Ινδικού

(43) Το 323 π.Χ.

(44) Το 321 π.Χ.

(45) Το 297 π.Χ. περίπου.

(46) Το 305/304 π.Χ.

(47) Περίπου 295 π.Χ.

(48) Στο σημερινό Αφγανιστάν.

α) μπρος

α) πίσω

β) μπρος

β) πίσω

γ) μπρος

γ) πίσω

Την Αίγυπτο διοικούσε ο Πτολεμαίος, ο οποίος στην αρχή έκοψε τετράδραχμα (α) με τη μορφή του θεοποιημένου Αλεξάνδρου και τον αετοφόρο Δία και στο βάρος των αλεξάνδρειων (17,2 γρ.). (β) Αργότερα, τοποθέτησε την Πρόμαχο Αθηνά στην πίσω όψη και χαμήλωσε το βάρος τους στα 15,5 γρ., ώστε να μην γίνονται δεκτά εκτός του κράτους του και να εγκλωβίσει τον άργυρο

μέσα στα σύνορά του. (γ) Όταν, το 305 π.Χ., προσέλαβε τον τίτλο του βασιλέως, πρώτος αυτός από όλους τους Διαδόχους τόλμησε να τοποθετήσει στα νομίσματα την μορφή του φροντίζοντας διακριτικά να της δώσει και θεϊκά χαρακτηριστικά περιβάλλοντας τους ώμους του με την αιγίδα του Διός. Για τους Αιγυπτίους ο Φαραώ ήταν θεός.

Καυκάσου. Εκεί έκοψαν αργυρά νομίσματα σε έναν τοπικό και ελαφρότερο σταθμητικό κανόνα τα οποία έφεραν και δίγλωσσες επιγραφές. Μετά τον θάνατο του Μένανδρου (49), που από πολλούς θεωρείται ο μέγιστος των Ελλήνων βασιλέων της περιοχής και ο οποίος πιστεύεται πως οδήγησε το στρατό του μέχρι το Βαρανάσι στην Ινδία το ανατολικότερο σημείο που έφτασαν ποτέ οι Έλληνες, το κράτος διασπάσθηκε σε μικρά βασίλεια που τα κυβερνούσαν συνήθως δύο ή περισσότεροι συμβασιλείς. Οι Σκύθες πέρασαν τον Ινδικό Καύκασο στις πρώτες δεκαετίες του 1ου αιώνα υπό την ηγεσία των βασιλέων τους Μαύου και Ονώνου και κατάφεραν να εξασφαλίσουν κάποια εδάφη ανάμεσα στα Ελληνο-Ινδικά βασίλεια, που έτσι χωρίσθηκαν σε Δυτικό και Ανατολικό (50).

Παραδόξως οι Σκύθες συνέχισαν να κόβουν για αρκετές δεκαετίες απομιμήσεις των νομισμάτων του τελευταίου βασιλιά του Δυτικού βασιλείου, του Ερμαίου, νοθεύοντας όμως τον άργυρο μέχρι που κατόντησαν χάλκινα. Στα Ανατολικά, στις περιοχές της Γανδάρας και της Πενταποταμίας αρκετοί εφήμεροι Έλληνες βασιλείς όπως ο Έπανδρος, ο Τήλεφος και ο Αρτεμίδωρος έκοψαν σπάνια νομίσματα πριν υποκύψουν στους Σκύθες. Οι Έλληνες περιορίσθηκαν στην ανατολική Πενταποταμία και ένα τμήμα του Κασμίρ. Εκεί πάλι έκοψαν νομίσματα όπως αυτά του Ζωίλου Β' που εγκατέστησε νομισματοκοπείο στην περιοχή του Ζαμμού στο Κασμίρ, το πλέον ανατολικό σημείο που έφτασε Έλληνας. Τα πρώιμα νομίσματα των βασιλέων της

Βακτρίας είναι πολύ όμορφα και άρτια από καλλιτεχνικής άποψης. Τα τελευταία από αυτά είναι κακότεχα και υποτιμημένα, ασφαλές σημείο πως ο Ελληνικός πολιτισμός στις περιοχές αυτές είχε φτάσει στα όριά του. Όμως οι Έλληνες εκείνων των μακρινών εποχών άφησαν ανεξίτηλα τα σημάδια τους στην Ινδία. Η γλώσσα και η γραφή τους εξακολούθησαν να χρησιμοποιούνται για αιώνες μετά. Η τέχνη τους επηρέασε την Ινδική, ιδίως την ονομαζόμενη τέχνη της Γανδάρα. Οι θεοί τους μεταμορφώθηκαν όπως για παράδειγμα ο Ηρακλής σε Μπάλα Κρίσνα. Ειδικά όμως τα νομίσματά τους επέδρασαν άμεσα με την ακτινοβολία τους στην πολιτιστική τους επικράτηση. Ας προσπαθήσουμε να αναλογιστούμε μόνο για ποιες γεωγραφικές περιοχές συζητάμε, που ακόμα και σήμερα προκαλούν δέος ως προορισμοί ταξιδιού σε συνάρτηση με τα μέσα και τις δυνατότητες εκείνων των χρόνων.

Ρωμαϊκή Περίοδος

Οι συνθήκες έχουν τελείως αλλάξει στο τέλος του 3ου και στο πρώτο μισό του 2ου αιώνα π.Χ. με τη συνεχή παρακμή των Ελληνιστικών βασιλείων. Εντυπωσιακή είναι η νέα σειρά των αργυρών Αθηναϊκών νομισμάτων. Οι δύο άλλες πόλεις, που μαζί με την Αθήνα έκοψαν πρώτες νόμισμα στην ηπειρωτική Ελλάδα, η Αίγινα και η Κόρινθος, δεν έχουν να επιδείξουν αξιόλογη νομισματική δραστηριότητα μετά το τέλος του 4ου αιώνα π.Χ. Οι δύο τελευταίοι αιώνες της ελληνιστικής εποχής έχουν επισκιαστεί από τη Ρωμαϊκή παρουσία. Η Ρώμη που ιδρύθηκε τον 8ο π.Χ. αιώνα δεν είχε πραγματικά νομίσματα μέχρι και τον 3ο π.Χ. αιώνα⁽⁴⁹⁾. Χονδροειδείς και

ακατέργαστοι βώλοι χαλκού ⁽⁵²⁾ είναι σίγουρο πως χρησιμοποιήθηκαν ως νομισματική μονάδα από τον 6ο π.Χ. αιώνα, αν όχι και νωρίτερα, παράλληλα με πολύ μικρά τεμάχια ακατέργαστου χρυσού και αργύρου που λειτουργούσαν και ως μέτρα. Κατά τον 4ο π.Χ. αιώνα οι επαφές των Ρωμαίων με τις Ελληνικές πόλεις της Κάτω Ιταλίας ⁽⁵³⁾ σταδιακά αυξήθηκαν. Για τις συναλλαγές με αυτές έκαναν χρήση των αργυρών τους νομισμάτων αρχίζοντας να εξοικειώνονται με την ιδέα της κοπής κερμάτων. Σταδιακά άρχισαν οι κοπές χάλκινων νομισμάτων ενώ με την σταδιακή αύξηση της δύναμης της Ρώμης ήρθε το 211 π.Χ. περίπου όπου εμφανίστηκε το αργυρό Δηνάριο που γρήγορα καθιερώθηκε ως το κύριο νόμισμα της Μεσογείου. Οι διαδοχικές νίκες της Ρώμης εναντίον του Φιλίππου Ε' το 197 π.Χ., και εναντίον του Αντίοχου Γ' στη Μαγνησία της Μικράς Ασίας, το 190 π.Χ., είναι η απαρχή για τα δραματικά γεγονότα που θα επακολουθήσουν. Και όμως οι Έλληνες πίστεψαν προς στιγμήν, επειδή εναντιώνονταν στον Φίλιππο Ε', ότι ένας Ρωμαίος ύπατος, ο Τίτος Φλαμίνιος, θα τους χάριζε την ελευθερία τους, μετά την ανακήρυξη ⁽⁵⁴⁾ στους Ισθμιακούς Αγώνες της ελευθερίας της Ελλάδας και της ανεξαρτησίας κάθε πόλεως. Για να τον τιμήσουν έκοψαν τους περίφημους χρυσοούς στατήρες με την προτομή του. Αργότερα όμως έρχεται η καταστροφική μάχη της Πύδνας ⁽⁵⁵⁾ με νίκη του Ρωμαίου υπάτου Αιμιλίου Παύλου εναντίον του τελευταίου βασιλιά της Μακεδονίας Περσέως. Τέλος ο Λεύκιος Μάμμιος καταστρέφει την Κόρινθο ⁽⁵⁶⁾, ορόσημο της τελειωτικής υποταγής των Ελληνικών πόλεων στους Ρωμαίους. Μετά την επικράτηση της Ρωμαϊκής κυριαρχίας

(49) Περίπου το 130 π.Χ.

(50) Περίπου 80 π.Χ.

(51) Το 289 π.Χ. ο Πομπώνιος εισήγαγε το θεσμό των τριών αξιωματούχων που χύτευαν το χαλκό. (aeris flatores). Το νομισματοκοπείο (Moneta) που βρισκόταν στον ναό της Ήρας Μονέτας (Luno Moneta) παρήγαγε χάλκινες ράβδους ενεπίγραφες (aeris signatum) που δεν είχαν ένδειξη ονομαστικής αξίας αλλά έφεραν σε κάθε πλευρά έναν ευδιάκριτο τίτλο. Οι ράβδοι αυτοί πιθανόν είχαν αξία ισοδύναμη με ένα αργυρό Ελληνικό δίδραχμο. Τα πρώτα πραγματικά νομίσματα εμφανίστηκαν στην Ρώμη το 269 π.Χ. Ήταν βαρύς χαλκός (aeris grave), μεγάλα και στρογγυλά φτιαγμένα σε μήτρα και όλα έφεραν ενδείξεις αξίας.

(52) Aes rude.

(53) Νώλα, Υρία, Νεάπολη.

(54) Το 196 π.Χ.

(55) Το 168 π.Χ.

(56) Το 146 π.Χ.

δημιουργήθηκαν ιδιαίζουσες συνθήκες σχετικά με την κοπή νομισμάτων. Οι Ρωμαίοι, γνωρίζοντας την ευαισθησία των Ελλήνων στο θέμα και θέλοντας να δώσουν την εντύπωση ή καλύτερα την ψευδαίσθηση ελευθερίας στις πόλεις που υπέταξαν, δεν στέρησαν απ' αυτές, εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις, το δικαίωμα να κόβουν χάλκινα κυρίως νομίσματα τα οποία χρησιμοποιούν για τις καθημερινές ανάγκες της ζωής. Παράλληλα, για τις επίσημες συναλλαγές, ως μοναδικό νόμισμα παρέμενε το Ρωμαϊκό χρυσό και αργυρό νόμισμα. Η πολιτική αυτή της Ρώμης είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργηθεί μια αξιόλογη χάλκινη νομισματοκοπία στους χρόνους εκείνους. Κατά τη διάρκεια της Ρωμαϊκής κυριαρχίας λειτούργησαν πολλά Ελληνικά νομισματοκοπεία, που το κυριότερο

χαρακτηριστικό τους είναι η μεγάλη ποικιλία των τύπων. Όπως είναι φυσικό, οι Έλληνες χαρακτες θέλησαν να απεικονίσουν πάνω στα νομίσματα μορφές και παραστάσεις που είχαν άμεση σχέση με το ένδοξο και αλησμόνητο παρελθόν τους. Με αυτό τον τρόπο προστάθηκαν να ανασύρουν από τη λήθη και να ζωντανέψουν ξανά όλη τη χαμένη αίγλη. Γενικά, οι κοπές των Ελληνικών πόνων στα Ρωμαϊκά χρόνια είναι πολύτιμες για τη μελέτη της αρχαίας αρχιτεκτονικής, της γλυπτικής και της μυθολογίας. Τα χάλκινα αυτά κέρματα με την ευτελή αξία τους, χρήσιμα μόνο στις καθημερινές συναλλαγές, με τις παραστάσεις τους επιβεβαιώνουν όσα μας διηγείται ο Παισανίας. Απεικόνισαν αρχαία οικοδομήματα, βοηθώντας πολλές φορές θετικά την

Η ΑΓΟΡΑΣΤΙΚΗ ΑΞΙΑ ΤΩΝ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ

Ένα ερώτημα που πάντοτε απασχολεί τους ιστορικούς αφορά την αγοραστική αξία ενός νομίσματος, για παράδειγμα μιας δραχμής ή ενός τετράδραχμου την εποχή της έκδοσής τους. Οι αρχαίοι έζησαν εμπειρίες πληθωρισμού όπως και εμείς στην εποχή μας. Επειδή όμως οι συγκρίσεις ενέχουν κινδύνους το καλύτερο είναι να προσπαθήσουμε να μετρήσουμε την τιμή των προϊόντων ως ποσοστό του εισοδήματος. Ευτυχώς η κλασική λογοτεχνία είναι γεμάτη αναφορές για το κόστος των προϊόντων. Στον παρακάτω κατάλογο φαίνονται εισοδήματα και έξοδα κατά τον 5ο και 4ο αιώνα π.Χ. στην Αθήνα. Δεν πρέπει να ξεχνάμε πως οι συγκρίσεις αυτές δεν είναι επαρκείς χωρίς την προσεκτική ανάλυση των συνθηκών που επικρατούσαν την εποχή εκείνη.

ΗΜΕΡΟΜΙΣΘΙΟ		ΕΞΟΔΑ	
Εργάτης στην Ακρόπολη	1 δραχμή	Αθηναϊκά τείχη	17.000.000 δραχμές
Αρχιτέκτονας	2 δραχμές	Πέλεκυς	2 δραχμές
Κεραμέας	1 δραχμή	Αγελάδα	50 δραχμές
Οπλίτης σε πολιορκία	2 δραχμές	Ξερά σύκα (25 κιλά)	1 δραχμή
Οικονόμος	2 οβολοί	Τράγος	10 δραχμές
Μεταφορέας λάσπης	3 οβολοί	Ίππος	1200 δραχμές
Τεχνικός σε ναυπηγείο	1 δραχμή	Οίκος	2.000 δραχμές
Εποχιακός εργάτης	2 οβολοί	Λάδι (1 λίτρο)	3 οβολοί
Σκλάβος σε ορυχείο (+ τροφή)	1 οβολός	Παστωμένο ψάρι (1 τεμάχιο)	2 οβολοί
Χίστης ναού	2,5 δραχμές	Υποδήματα	8 δραχμές
		Τριήρης	6.000 δραχμές
		Αλεύρι (25 κιλά)	3 δραχμές
		Όινος (5 λίτρα)	1 δραχμή

ανασκαφική έρευνα, όπως και την προσπάθεια αναπαράστασης ορισμένων μνημείων για τα οποία δεν υπήρχαν αρκετές ανασκαφικές ενδείξεις.

Σύνοψη

Η παραγωγή νομίσματος δεν απαιτεί μόνο τεχνικές γνώσεις αλλά και την κατοχή πολύτιμων μετάλλων. Μία μικρή πόλη ή ένα μικρό βασίλειο είναι ικανό να αποκτήσει μέσω του εμπορίου αρκετό μέταλλο για να παράγει νόμισμα για τις ανάγκες του. Μια μεγάλη όμως οικονομική ή πολιτική δύναμη έχει την ανάγκη μεγαλύτερων ποσοτήτων χρυσού και αργύρου. Η ικανότητα μιας δύναμης να ικανοποιεί αυτές τις ανάγκες καθόριζε την επιτυχία ή την αποτυχία της. Ανακαλύπτουμε πως οι μεγάλες δυνάμεις της κλασικής και Ελληνιστικής περιόδου είχαν κατά το πλείστον πρόσβαση σε σημαντικά ορυχεία. Η Αθήνα είχε τεράστιο πλούτο από τα ορυχεία αργύρου του Λαυρίου, ενώ η Αίγινα αποκτούσε το ασήμι από τα ορυχεία της στη Σίφνο. Ο Φίλιππος Β' χρηματοδότησε τις εκστρατείες του από το ασήμι που προμηθευόταν από το Δαμάστειο και την Παιωνία, ενώ ο γιος του Αλέξανδρος κληρονόμησε περιουσίες σε χρυσό και ασήμι από τις κατακτήσεις του στην Ασία. Η δυναστεία των Πτολεμαίων αποκτούσε τον χρυσό από τα ορυχεία της Νουβίας και τον χαλκό από τα ορυχεία της Κύπρου. Οι Σελευκίδες έλκυαν τον πλούτο τους από πηγές στη Μ. Ασία και από τις ανατολικές επαρχίες που κατέκτησε ο Αλέξανδρος. Με την εξαίρεση της ταχύτατης εισβολής του Αλεξάνδρου στην ανατολή και των δυναστειών που εγκαθίδρυσαν οι Επίγονοί του, ο Ελληνικός κόσμος στηριζόταν στις θαλάσσιες οδούς για το εμπόριο και τις επικοινωνίες. Οι Έλληνες είμαστε ένας θαλασσινός λαός πολύ πριν την αυγή της ιστορίας και η ανάπτυξη του πολιτισμού οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στις ευκαιρίες που παρείχε η θάλασσα. Στην αρχή της ιστορίας υπήρχαν τα μικρά κράτη πόλεις με διαφορές στα πολιτεύματα και τις παραδόσεις. Ο κόσμος τους απλωνόταν γύρω από τη Μεσόγειο και τη Μαύρη Θάλασσα. Τα Αθηναϊκά πλοία για παράδειγμα μπορούσαν να ταξιδέψουν από τις Ηράκλειες Στήλες έως την Αίγυπτο και από τη Μαύρη Θάλασσα και το Βόσπορο ως την Κάτω Ιταλία

και τη Βόρεια Αφρική. Οι θαλάσσιοι αυτοί δρόμοι και τα μεγάλα κέντρα του εμπορίου τους έφεραν σε επαφή με διάφορους πολιτισμούς. Χαλκός από την Κύπρο, μύρο και λιβάνι από τη χώρα της Σίβα, μέλι από την Έφεσο και μετάξι από τους εμπόρους των καραβανιών μετέφεραν τα εμπορικά καράβια από και προς όλα τα μέρη του Ελληνικού κόσμου. Οι πληρωμές για τα προϊόντα αυτά πολλές φορές απαιτούσαν νομίσματα. Τα νομίσματα αυτά είχαν γίνει κατά κάποιο τρόπο παγκόσμια. Κυκλοφορούσαν σε μια μεγάλη γεωγραφική περιοχή και γίνονταν αποδεκτά σε περιοχές που βρίσκονταν πολύ μακριά από τον τόπο έκδοσής τους. Πολύ συχνά είχαν σύμβολα που διαφημίζαν τα προϊόντα ή τα επιτεύγματα της αρχής που τα εξέδιδε. Μερικές φορές, όπως στην περίπτωση των διάσημων Αλεξανδρινών νομισμάτων και της γλαύκας των Αθηναίων, υπήρχαν τα πιο ισχυρά νομίσματα της εποχής. Αρκετά από τα εμπορικά κέντρα έγιναν μεγάλες μητροπολιτικές περιοχές που οδήγησαν στον αποικισμό και στην ανάπτυξη περιοχών που βρίσκονται πολύ μακριά από αυτά.

Το μεγαλύτερο μέρος της ιστορίας των Ελλήνων αποτελείται από συγκρούσεις ανάμεσα στις πόλεις-κράτη. Μερικές φορές συνασπίζονταν σε ομοσπονδίες ή συμμαχίες για την κοινή άμυνα. Οι ομοσπονδίες αυτές εξέδιδαν τότε κοινά νομίσματα για να τα χρησιμοποιούν μεταξύ τους. Οι σειρές αυτές είναι εξαιρετικά ενδιαφέρουσες από ιστορικής άποψης και πολύ σημαντικές συλλεκτικά. Πολύ συχνά η ευημερία μιας περιοχής συνδεόταν με τη διακοπή ή τη διατήρηση μιας σύγκρουσης. Οι συγκρούσεις επηρέαζαν επίσης τη διάδοση του νομίσματος. Ένας από τους σημαντικότερους λόγους της κοπής σε μεγάλους αριθμούς ήταν η πληρωμή μισθοφόρων που βρίσκονταν στην υπηρεσία μιας πόλεως ή ενός βασιλέως. Οι πληρωμές αυτές απαιτούσαν τεράστιες ποσότητες νομισμάτων από πολύτιμα μέταλλα. Οι μισθοφόροι δαπανούσαν τους μισθούς τους κατά την εκστρατεία αλλά, όπως και κάθε άλλος σύγχρονος στρατιώτης, αποταμίευαν για μια καλύτερη ζωή μετά τον πόλεμο. Οι μισθοφόροι προήρχοντο από τις πλέον απόμακρες γωνίες του αρχαίου κόσμου και το νόμισμα του εργοδότη έφτανε σε τόπους όπου το εμπόριο δεν ήταν πολλές φορές απα-

ΑΠΟ ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΣΤΗΝ ΛΑΤΙΝΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΚΑΤΑΚΤΗΣΗ

α) μπρος

α) πίσω

β) μπρος

β) πίσω

γ) μπρος

γ) πίσω

δ) μπρος

δ) πίσω

ε) μπρος

ε) πίσω

(α) Χρυσός σόλιδος του Αυτοκράτορος του Βυζαντίου Βασιλείου Α΄ που εικονίζεται μαζί με τον γιο του Κωνσταντίνο. (β) Μετά την πώση της Κωνσταντινούπολης, το 1204, στην Πελοπόννησο ιδρύθηκε το Πριγκιπάτο της Αχαΐας και ο Γουλιέλμος Βιλεαρδουίνος (1245-1278) εισήγαγε το χαλκάργυρο τονρέζιο κατ' απομίμηση του γαλλικού denier tournois. (γ) Όταν ο νικητής αρχιστράτηγος της Βενετίας, Φραγκίσκος Μοροζίνι, έγινε Δόγης το 1688, ασχολήθηκε με τη διοργάνωση της

νεοκατακτημένης Πελοποννήσου κόβοντας και το Leone per il Levanto. Από τα τέλη του 18ου αιώνα μ.Χ., λόγω των συνεχών νοθειών και υποτιμήσεων του τουρκικού νομίσματος αλλά και χάρη των εμποροναυτικών επιχειρήσεων των υποδούλων Ελλήνων, πλήθος χρυσών και αργυρών νομισμάτων εισέρευσαν στη χώρα. (δ) ιδιαίτερα δημοφιλές σε ολόκληρη την Ανατολική Μεσόγειο έγινε το "εμπορικό" τάλιρο της Μαρίας-Θηρεσίας και (ε) το ισπανικό των 8 ρεάλ που οι Έλληνες αποκαλούσαν "κολωνάτο ή δίστηλο" από τις στήλες του Ηρακλή που πλαισιώνουν τον ισπανικό θυρεό.

ραίτητο. Ένα από τα μεγαλύτερα προτερήματα στην καθορισμένη εικονογραφία των Αλεξανδρινών τετράδραχμων ήταν πως ο μισθοφόρος μπορούσε να τα εξαργυρώσει σε πολλά σημεία του κόσμου που γνώριζε και είναι βέβαιο πως κανείς δεν αρνούταν τη συναλλαγή. Η πολιτισμική λαμπρότητα με την οποία χαρακτηρίζεται ο αρχαίος Ελληνικός κόσμος υπερέιχε από τις άλλες του εκφάνσεις. Τα νομίσματά του καθρεφτίζουν καλλιτεχνικά την ψυχή ενός πολιτισμού και μπορούμε να δούμε ξεκάθαρα αυτή την παλίσρροια και την άμπωτη στα νομίσματα των Ελλήνων.

Βυζάντιο

Ο ηγεμόνας της Κεϋλάνης δέχτηκε σε ακρόαση ένα Βυζαντινό έμπορο, το Σώπατρο και μερικούς Πέρσες. Τους είπε να καθίσουν και τους ρώτησε πώς είναι οι υποθέσεις τους και ποιος από τους ηγεμόνες τους είναι ο πλέον ξακουστός και ισχυρός (57). Ο γεροντότερος από τους Πέρσες απάντησε: "Ο δικός μας είναι ο πιο ξακουστός και πλούσιος. Είναι ο ηγεμόνας των ηγεμόνων και έχει τη δύναμη να κινεί ό,τι επιθυμεί". Τότε ο ηγεμόνας ρώτησε το Σώπατρο, "εσύ τι έχεις να πεις γι' αυτό"; Και ο Σώπατρος απάντησε: "Αν η μεγαλειότητά σου επιθυμεί να μάθει την αλήθεια, εξέτασε και τους δύο βασιλιάδες μας που είναι εδώ μπροστά σου. Έτσι θα καταλάβεις ποιος είναι στ' αλήθεια ο σπουδαιότερος και ισχυρότερος". "Αλλά πως είναι δυνατόν να έχω τους βασιλιάδες εδώ"; ρώτησε ο ηγεμόνας. Και ο Σώπατρος απάντησε: "Έχεις μπροστά σου τα νομίσματα και των δύο. Εδώ το νόμισμα του ηγεμόνα μου και εκεί του δικού τους. Εξέτασε προσεκτικά τις μορφές τους και θα καταλάβεις την αλήθεια".

Ο ηγεμόνας αφού τα εξέτασε με προσοχή κατάλαβε πως αναμφίβολα οι Βυζαντινοί πρέπει να ήταν σπουδαίος, αποφασιστικός και πανέξυπνος λαός και διάταξε να γίνουν μεγάλες τιμές στον Σώπατρο. Τον ανέβασαν σ' έναν ελέφαντα και τον περιέφεραν στην πόλη υπό τον θριαμβευτικό ήχο τύμπανων! Άλλωστε, το

πρώτο σημάδι της κυριαρχίας που ο Θεός παραχώρησε στους Ρωμαίους είναι ότι όλα τα έθνη εμπορεύονται με τα νομίσματά τους, και σε κάθε σημείο από την μια άκρη του κόσμου ως την άλλη είναι αποδεκτό και φθονούμενο από κάθε άνθρωπο και κάθε βασίλειο (58).

Τα νομίσματα είναι η οπτική καταγραφή της ανθρώπινης εμπειρίας. Είναι μία λιγότερο περιγραφική μορφή απ' ό,τι η λογοτεχνία ή η ιστορία που προκύπτει μετά από πολύ προσεκτική ανάλυση. Τα νομίσματα δεν έχουν ελαττωματική μνήμη ούτε και συγχέουν το ένα πρόσωπο με το άλλο. Μας δίνουν τις ίδιες πληροφορίες που έδιναν και σε κάποιον που ζούσε την εποχή της έκδοσής τους. Αν υπάρχει ένα νόμισμα το οποίο να αποτελεί πιστό μάρτυρα της κοσμοθεωρίας της εποχής που αντιπροσωπεύει, αυτό είναι του Βυζαντίου. Αυτή η μαρτυρία δεν είναι συμπωματική αλλά ηθελημένη, γιατί μ' αυτόν τον τρόπο η κεντρική εξουσία αποτύπωνε μηνύματα προς τους υπηκόους της αλλά και τους άλλους λαούς που το χρησιμοποιούσαν ως διεθνή μονάδα συναλλαγών για αιώνες. Στα Βυζαντινά νομίσματα δε βρίσκουμε την υψηλή αισθητική απόλαυση μικρών έργων τέχνης όπως συμβαίνει με τα αρχαιότερα τους Ελληνικά. Ούτε και μπορούν να συγκριθούν καλλιτεχνικά με αυτά της Ελληνιστικής εποχής τα οποία κοσμούνται με τα υπέροχα πορτραίτα των Επιγόνων, παράδοση προσωπογραφίας που βρήκε τη συνέχειά της στην Ρωμαϊκή τέχνη και νομισματική με τα αυστηρά, πιστά αλλά και κάπως ψυχρά πορτραίτα των Ρωμαίων Καισάρων. Η γοητεία των Βυζαντινών εντοπίζεται στη μελέτη των λεπτομερειών τους, το συμβολισμό ο οποίος εκφράζεται μέσω αυτών και στην απόλυτη σύνδεσή τους με την μακρόχρονη ιστορία του μεσαιωνικού Ελληνικού κόσμου. Η νομισματική μονάδα είναι ο **σόλιδος**, το γνωστό ως *Bezanti* κατά το Μεσαίωνα, του οποίου η παροιμιώδης κυριαρχία ως διεθνές νόμισμα από τη Ρωσία και Σκανδιναβία μέχρι τις Ινδίες και Βόρεια Αφρική κράτησε επί οκτώ αιώνες, έχοντας την καταγωγή του στη νομισματική μεταρρύθμιση τού Μεγάλου

(57) Ιουστινιανός και Χοσρόης

(58) Και τα δύο αποσπάσματα από το έργο του Κοσμά του Ινδικοπλεύστη, πρώτο μισό του 6ου αιώνα.

(59) Με βάρος το 1/72 της λίβρας καθαρού χρυσού.

Σέλευκος της Συρίας

α) μπρος

α) πίσω

β) μπρος

β) πίσω

γ) μπρος

γ) πίσω

Ο Σέλευκος Α΄ της Συρίας παρέμεινε πιστός στην ελληνική παράδοση χαράζοντας θεϊκές μορφές στα νομίσματά του : (α) τον Ηρακλή και τον Δία, όπως ο Αλέξανδρος, (β) τον Δία, όπως ο Φίλιππος, αλλά με την Αθηνά σε άρμα που σέρνουν ελέφαντες, ή (γ) τον θεοποιημένο Αλέξανδρο και Νίκη που στεφανώνει τρόπαιο.

Κωνσταντίνου ο οποίος κατήργησε το βαρύτερο νόμισμα των Ρωμαίων και καθιέρωσε το σόλιδο⁽⁵⁹⁾. Ένα νόμισμα που διατήρησε μέχρι το 10ο αιώνα σταθερό το βάρος και την καθαρότητα του χρυσού του. Όλα αυτά με μικρές διακυμάνσεις ως τα χρόνια του Αλέξιου Κομνηνού που εκτός των πολλών άλλων προβλημάτων βρήκε και ένα οικονομικό χάος με αντίκτυπο στο νόμισμα του κράτους⁽⁶⁰⁾. Το πρόβλημα αντιμετωπίστηκε με μία νομισματική μεταρρύθμιση το 1091 που αποκατέστησε την καθαρότητα στα νομίσματα τα οποία ονομάσθηκαν πλέον *υπέρπυρα*. Μετά την οικονομική κρίση και παρά τη μεταρρύθμιση του Αλέξιου Κομνηνού, το υπέρπυρο απώλεσε στην ουσία την αίγλη του και την εμπιστοσύνη των λαών ως διεθνής μονάδα συναλλαγών αν και διατήρησε τη λάμψη του ως και το 13ο αιώνα. Η αυτοκρατορία τελεί πλέον σε οικονομική και διοικητική παρακμή μέχρι το τέλος της και το νόμισμά της ακολουθεί τη μοίραία οδό της πτώσης.

Στους σόλιδους το πορτραίτο του αυτοκράτορα είναι εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις συμβα-

τικό, δεν αποδίδει δηλαδή πιστά τα χαρακτηριστικά του εικονιζόμενου προσώπου. Η συμβατικότητα αυτή δεν είναι συμπτωματική αλλά αποτελεί συνέπεια μιας νέας τεχνολογίας από τον 4ο αιώνα και μετά που όσον αφορά την παρουσίαση ιερών θρησκευτικών θεμάτων⁽⁶¹⁾ παρατηρούμε οπισθοδρόμηση της τέχνης με απλούστευση της μορφής, την έλλειψη χάρης και κίνησης. Ο αυτοκράτορας μεταβάλλεται σε λατρευτική συμβατική εικόνα όπου ηθελημένα αποφεύγεται κάθε αίσθηση βάρους, όγκου και τρίτης διάστασης. Αντίθετα δίνεται έμφαση στο συμβολισμό ο οποίος εικονογραφικά εκφράζεται με τη στάση, την ενδυμασία, τα σύμβολα εξουσίας που κρατά και την επιγραφή που στις αρχές είναι Λατινική και μετά τους Ισαύρους θα γίνει Ελληνική. Με το συμβολισμό εκφράζεται η θρησκευτική αποστολή του αυτοκράτορα, ο ρόλος του επί της Γης, η πηγή της δύναμης και της εξουσίας του, το πολιτικό του κύρος. Τα νομίσματα με τη μεγάλη κυκλοφορία τους αποτελούν ιδανικό μέσο αποτύπωσης και μετάδοσης τού συμβολισμού αυτού. Είναι δηλαδή ένα μήνυμα τού

Ιερού αυτοκράτορα, μία πρεσβεία Χριστιανικής πίστης για το λαό και τους άλλους λαούς της οικουμένης από τον εκλεκτό τοποτηρητή του Χριστού επί της Γης, ο οποίος αντλεί την δύναμη και το κύρος του από τη Θεία Χάρη. Ο συμβολισμός αυτός είναι τόσο παραστατικός, που διαφέρει ανάλογα με την εποχή και την αντίληψη για το ρόλο του αυτοκράτορα.

Μπορούμε να διακρίνουμε τέσσερις περιόδους στη Βυζαντινή νομισματική εικονογραφία. Την περίοδο του **αυτοκράτορα-στρατιώτη**, προστάτη της πίστης και της σωτηρίας της οικουμένης από την ειδωλολατρία⁽⁶²⁾, όπου η απεικόνισή του είναι συνήθως με στρατιωτική στολή και επιγραφές όπως Imperator Militans ή Salvator Mundi ενώ ταυτόχρονα την ίδια εποχή επέρχεται ο εκχριστιανισμός της ειδωλολατρικής νομισματικής εικονογραφίας. Η δεύτερη περίοδος είναι του **αυτοκράτορα-τοποτηρητή** του Χριστού επί της Γης, την οποία εγκαινιάζει ο Ιουστινιανός ο Β' και κατά την οποία για πρώτη φορά η μορφή του Χριστού εμφανίζεται σε νόμισμα. Η επιγραφή του νομίσματος καθορίζει και το νέο ρόλο του αυτοκράτορα. Ο Χριστός είναι Rex Regnantium, ο Βασιλεύς των Βασιλέων, δηλαδή Εκείνος ο οποίος καθορίζει την επουράνια και επίγειο αρχή ορίζων τον αυτοκράτορα Σερνυς Christi, τοποτηρητή επί της Γης. Για μια περίοδο οι εικονομάχοι αυτοκράτορες καταργούν την εικόνα του Χριστού και την αντικαθιστούν με το πορτραίτο του διαδόχου ή άλλων μελών της δυναστείας. Με την απομάκρυνση της εικόνας του Χριστού διευρύνονται τα όρια της εξουσίας τους και αυξάνουν το κύρος τους έναντι της εκκλησίας. Κατά την ίδια εποχή αναπτύσσεται και η καλλιέργεια της μίμησης της Ελληνιστικής κληρονομιάς μια γενική ανανέωση της τέχνης

και της νομισματικής ως ένα βαθμό, που δείχνει τάσεις επιστροφής στα νατουραλιστικά πρότυπα των Ελληνιστικών χρόνων προσαρμοσμένα πάντα στα αυστηρά πλαίσια της θρησκευτικής εικονογραφίας ⁽⁶³⁾. Με το τέλος της εικονομαχίας η εικόνα του Χριστού θα επανέλθει θριαμβευτικά και πάλι.

Τον 9ο αιώνα αρχίζει η περίοδος του **αυτοκράτορα-ημίθεου** προικισμένου με υπερφυσικές ιδιότητες που μεταδίδονται δια της στέψης από τον ίδιο το Χριστό. Με την εικονογραφική παρουσίαση της στέψης εκφράζεται συμβολικά η μετάδοση των αρετών από την επουράνια και υπέρτατη Δύναμη στην κεφαλή του ηγεμόνα οι οποίες θα τον μεταμορφώσουν Θεία Χάριτι από βασιλέα σε επίγειο θεό. Τα επόμενα όμως χρόνια είναι δύσκολα για το Βυζάντιο. Χάνει σταδιακά εδάφη, περιορίζεται σε μια μικρή επικράτεια, περιβάλλεται από εχθρούς που απειλούν την ύπαρξή της. Κατά την περίοδο αυτή βλέπουμε στους Παλαιολόγους την τελευταία φάση, αυτή της **ταπεινοφροσύνης του αυτοκράτορα**, ο οποίος γονατίζει προ του Χριστού και γίνεται ικέτης ενώ η Παναγία μέσα από τα τείχη της Πόλης προσεύχεται για τη σωτηρία. Κατά την περίοδο των Παλαιολόγων ενώ η τέχνη εμφανίζει μια επαναστατική αναγέννηση παρατηρείται πλήρης παραμέληση στην τεχνική και καλλιτεχνική εμφάνιση των νομισμάτων, γεγονός που ασφαλώς συνδέεται με την οικονομική κρίση της συρρικνωμένης αυτοκρατορίας και την απαξίωση της σημασίας του Βυζαντινού νομίσματος ως διεθνούς συναλλακτικής μονάδος. Βέβαια ακόμα και με αυτούς τους συμβολισμούς ή τις αναλαμπές η γενική καλλιτεχνική αξία είναι μικρή. Στο Βυζάντιο όλες οι εκδηλώσεις της τέχνης και ιδιαίτερα η

(59) Με βάρος το 1/72 της λίβρας καθαρού χρυσού.

(60) Κατά την προηγούμενη του Αλέξιου εποχή, που το νόμισμα παρουσίαζε διακυμάνσεις στην καθαρότητά του, καθιερώθηκε μεταξύ του λαού και των εμπόρων μια ορολογία όπου ανάλογα με τον αυτοκράτορα που εικονίζεται σ' αυτά λέγονταν κωσταντινάτα για τον Κωνσταντίνο Δούκα (1059-1067), μιχαηλάτα για τον Μιχαήλ Δούκα (1071-1078), μανουηλάτα για τον Μανουήλ Κομνηνό (1143-1180). Το ίδιο παρατηρείται στην εποχή των Κομνηνών, οπότε ανάλογα με τον άγιο, ο οποίος εικονίζεται σ' αυτά βρίσκουμε στα κείμενα της εποχής ονομασίες όπως αγιογεωργάτα, αγιοδημητράτα, θεοτόκια κλπ.

(61) Δεν πρέπει να λησμονούμε πως η λατρεία της εικόνας του αυτοκράτορα είναι προγενέστερη των ιερών εικόνων.

(62) 4ος-7ος αιώνας.

(63) Η περίοδος της εικονομαχίας τερματίζεται όταν η Θεοδώρα, σύζυγος του Θεόφιλου και μητέρα του Μιχαήλ του Γ' αναστηλώνει το 843 τις εικόνες.

ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΤΗΣ ΒΑΚΤΡΙΑΣ

α) μπρος

α) πίσω

β) μπρος

β) πίσω

γ) μπρος

γ) πίσω

δ) μπρος

δ) πίσω

ε) μπρος

ε) πίσω

Βασικό μέταλλο της ελληνικής νομισματοκοπίας ήταν ο άργυρος και κατ' εξαίρεση ο χρυσός, (α) όπως στον σπάνιο (3 γνωστοί στον κόσμο) στατήρα της Λαμψάκου. Από τον 4ο αιώνα π.Χ. οι μικρότερες αργυρές υποδιαίρεσεις αντικαθίστανται με μεγαλύτερα και εύχρηστα χάλκινα κέρματα. (β) Για μία σύντομη περίοδο (περ. 190-180 π.Χ.) στη μακρινή Βακτρία (σημερινό Αφγανιστάν-Πακιστάν) τρεις Έλληνες βασιλείς, ο Ευθύδημος Β', ο Αγαθοκλής και ο Πανταλέων, χρησιμοποίησαν χαλκινο-κέλιο για τα κέρματά τους. Πραγματικό θαύμα τεχνικής παραγωγής καθώς το νικέλιο είναι

τόσο δύσχρηστο μέταλλο ώστε ξαναχρησιμοποιήθηκε στην Ευρωπαϊκή νομισματοκοπία μόλις στις αρχές του 20ου αιώνα. Ο ιδρυτής του Βασιλείου της Βακτρίας Διόδωτος, ως Διοικητής της περιοχής έκοψε (γ) τετράδραχμα με την προσωπογραφία του αλλά με το όνομα του Αντιόχου Β' της Συρίας. Στην πίσω όψη χάραξε τον κεραυνοφόρο Δία, τον προστάτη του. (δ) Ο ιδρυτής της δεύτερης βακτριανής δυναστείας, ο Ευθύδημος (περ. 230-200 π.Χ.), επέλεξε για έμβλημά του τον αναπαυόμενο Ηρακλή. (ε) Ο ιδρυτής της τρίτης δυναστείας, Ευκρατίδης (περ. 170-145 π.Χ.), απεικονίζεται, σε μία τολμηρή καλλιτεχνική καινοτομία, ως ηρωικός πολεμιστής με γυμνές τις μώδεις πλάτες του.

αρχιτεκτονική, διακοσμητική, μικροτεχνία, χρυσοτεχνία και η κατασκευή μεταξωτών βρίσκονταν υπό τον άμεσο έλεγχο της κεντρικής εξουσίας. Υπήρχαν αυτοκρατορικά εργαστήρια τα οποία συγκέντρωναν τους καλύτερους τεχνίτες, δημιουργούς των πλέον αξιόλογων έργων. Τεχνίτες από αυτά τα εργαστήρια, μηχανικοί, αρχιτέκτονες, συνθέτες μωσαϊκών και άλλοι στέλλονταν με διαταγή του Ιερού Παλατιού σε όλη την επικράτεια για κατασκευές ή παρέμεναν στα εργαστήρια για τη δημιουργία έργων μικρογλυπτικής, χρυσοτεχνίας και υφαντουργίας προορισμένων για δώρα σε εκκλησίες, μοναστήρια, ξένους και εντόπιους αξιωματούχους. Τα έργα των εργαστηρίων της Κωνσταντινούπολης ξεχωρίζουν για την τέλεια εκτέλεσή τους γι' αυτό είναι περιέργο πως ενώ πάντα υπήρχαν τεχνίτες αξιόλογοι σπάνια χρησιμοποιήθηκαν από τους αξιωματούχους της Αυλής στην νομισματοκοπία. Η εξήγηση για την παραμέληση των νομισμάτων θα πρέπει να αναζητηθεί και στο συμβολικό των παραστάσεων αλλά και στην θρησκευτική σκοπιμότητα η οποία δίνει έμφαση στην καλλιέργεια της πνευματικότητας περιφρονώντας ηθελημένα τα υλιστικά στοιχεία όπως το χρήμα. Βέβαια ένας ακόμα πολύ σημαντικός λόγος είναι ο μεγάλος αριθμός των νομισμάτων τα οποία έκοβαν οι αρχές για τις εσωτερικές και εξωτερικές πληρωμές. Τόσο μεγάλες εκδόσεις που αρκετές φορές υπερέβαιναν ακόμη και το εκατομμύριο ανά κοπή θα είχαν ανάγκη από πολλές καλοφτιαγμένες μήτρες απασχολώντας πολυάριθμο επιτελείο χαρακτών, γεγονός που δεν κρινόταν απαραίτητο. Γι' αυτό βλέπουμε τις ελάχιστες εορταστικές ή αναμνηστικές κοπές περιορισμένου αριθμού (64) πόσο προσεγμένες και καλλιτεχνικές είναι σε σχέση με τις σύγχρονες συνήθειες κοπές των ίδιων αυτοκρατόρων.

Η Οικονομική δύναμη της αυτοκρατορίας

Ο σόλιδος ως διεθνές νόμισμα συναλλαγών έφτασε σε μέρη πολύ μακρινά από την Κωνσταντινούπολη. Μέσω των εμπορικών δρόμων θησαυριζόταν στην Σκανδιναβία όπως και σε όλες τις ηγεμονίες της άναρχης δυτικής

Ευρώπης που για αιώνες ξέπεσε στο σκοτάδι μετά την Ρωμαϊκή κυριαρχία αλλά και στη βόρεια Αφρική και σε όλη την εγγύς Ανατολή. Μια πτυχή που είναι ελάχιστα γνωστή είναι η αλληπάλληλες προσπάθειες που καταβλήθηκαν με την αποστολή πρεσβειών μεταξύ της Κωνσταντινούπολης και της Κινεζικής αυτοκρατορίας. Για την επιτυχή Βυζαντινο-Κινεζική επικοινωνία εύγλωπτη μαρτυρία αποτελούν οι σόλιδοι που βρέθηκαν στην Κίνα τις τελευταίες δεκαετίες. Το γεγονός ότι τα Βυζαντινά νομίσματα έρχονται δεύτερα στον αριθμό, μετά τα Σασσανιδικά, μεταξύ των ξένων νομισμάτων αποδεικνύει ως ένα βαθμό τη σπουδαιότητα της εμπορικής σχέσης της Κωνσταντινούπολης με την Κίνα. Μέχρι σήμερα έχουν βρεθεί 32 νομίσματα και απομιμήσεις Βυζαντινής έμπνευσης. Εδαφικά τα νομίσματα βρέθηκαν αποκλειστικά στην βόρεια Κίνα στις επαρχίες Xinjiang, Inner Mongolia, Ningxia, Gansu, Shenxi, Hebei ενώ κανένα δεν έχει βρεθεί μέχρι στιγμής στην νότια Κίνα κάτω από τον ποταμό Yangtze, όλα δε χρονολογικά ανήκουν στην περίοδο από τον Θεοδόσιο II (408-450) έως και τον Κωνσταντίνο Ε' (741-775), δηλαδή από το πρώτο μισό του 5ου αιώνα ως το δεύτερο μισό του 8ου αιώνα. Τα περισσότερα από αυτά κυκλοφορούσαν και θάφτηκαν την ίδια περίοδο. Οι παρατηρήσεις αυτές έρχονται σε συμφωνία με τις ανταλλαγές ανάμεσα στην κεντρική Ασία και την Κίνα από τη μια μεριά και την Δύση από την άλλη. Η ροή των νομισμάτων θα πρέπει να έγινε από τον μεσαίο δρόμο του Μεταξιού μέσω Περσίας λαμβάνοντας υπόψη την σημασία αυτής της διαδρομής στο εμπόριο (65). Έτσι φαίνεται πως τα βυζαντινά νομίσματα προωθούνταν κυρίως μέσω Περσών και Σογδιανών εμπόρων. Δεν είναι γνωστό πότε ακριβώς τα νομίσματα της Κωνσταντινούπολης άρχισαν να εισρέουν στην Κίνα, τα Κινεζικά χρονικά μας πληροφορούν πως στις αρχές της δυναστείας των βόρειων Zhou (557-580 μ.Χ.) κυκλοφορούσαν χρυσά και αργυρά νομίσματα που ήταν ανεκτά από την τοπική κυβέρνηση. Έχει εξακριβωθεί πως τα χρυσά ήταν Βυζαντινά και τα αργυρά Σασσανιδικά. Υπάρχει το ερώτημα της πλήρους απουσίας, ως σήμερα, νομισμάτων στη νότια Κίνα, πιθανώς όμως

(64) Όπως οι υπατικοί σόλιδοι ή τα πορτραίτα των Μακεδόνων αυτοκρατόρων.

Η ΕΛΛΑΔΑ ΥΠΟ ΤΟΥΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ

α) μπρος

α) πίσω

β) μπρος

β) πίσω

γ) μπρος

γ) πίσω

δ) μπρος

δ) πίσω

Οι Ρωμαίοι στην αρχή επέτρεψαν στους κατακτημένους Έλληνες να συνεχίσουν την παραγωγή των νομισμάτων τους. Σταδιακά όμως σταμάτησαν την κοπή των αργυρών, ενώ "αυτόνομα" χάλκινα εξακολούθησαν να κόβονται μέχρι τα 250-300 μ.Χ.

(α) Τα ρωμαϊκά δηνάρια μπαίνουν στη ζωή των Ελλήνων τον 1ο αιώνα μ.Χ. Το εικονιζόμενο έχει κοπεί από το Μάρκο-Αντώνιο (ANT. AVG) στην περίοδο της τριανδρίας (III VIR.) με τον Οκταβιανό και τον Λέπιδο (43 π.Χ.) για να τιμήσει την 20η Λεγεώνα του (LEG XX). (β) Ο Οκταβιανός το 27 π.Χ. έγινε Αυτοκράτωρ με το επίθετο Αύγουστος (=Σεβαστός) και άρχισε να κόβει νομίσματα με την προσωπογραφία του. Στην πίσω όψη του παρόντος δηναρίου απεικονίζονται οι εγγονοί του Γάιος και Λούκιος με τον τίτλο των Καισάρων. (γ) Χάλκινη δραχμή Αλεξανδρείας με προσωπογραφία του Αδριανού (117-138 μ.Χ.) και προσωποποίηση του Νείλου που κρατά το κέρασ της αφθονίας. (δ) Σε ένα σπάνιο χάλκινο νόμισμα της Κορίνθου, εποχής Σεπτιμίου Σεβήρου (193-211 μ.Χ.) εικονίζεται ο Ισθμός, ως νεαρός που κρατά δύο πηδάλια.

επειδή το εμπόριο στα νότια ήταν στα χέρια Μαλαίων και Ινδονήσιων η ροή μπορούσε να παραμείνει μόνο στο βορά. Εκτός αυτού η κυκλοφορία των σόλιδων παρέμενε μεταξύ των πλούσιων και των αριστοκρατών των κρατιδίων του δρόμου του Μεταξιού όπως και των βασιλείων της βόρειας Κίνας δεδομένου πως των Βυζαντινών στέλνονταν μέσω του χερσαίου δρόμου και οι επαφές γίνονταν στο επίπεδο των υψηλών αξιωματούχων κατά μήκος της διαδρομής.

Όμως δεν είναι μόνο η ακτινοβολία και η διείσδυση σε πολύ μακρινές περιοχές που επέτυχε το νόμισμα των Βυζαντινών, επαναλαμβάνοντας με αναλογίες την επικράτηση της Αθηναϊκής Δραχμής, αλλά και η οικονομία του κράτους το οποίο έκοβε τους φημισμένους σόλιδους. Στα χρόνια της ακμής του το ποσό των φόρων που εισέπραττε το δημόσιο ταμείο ήταν πραγματικά υπέρογκο. Όταν στα 1204 οι δυτικοί κυρίευσαν την Κωνσταντινούπολη, ειπώθηκε από αυτούς πως ο Βαλδουίνος, που ορίστηκε αυτοκράτορας, είχε ημερήσια έσοδα 30.000 χρυσά νομίσματα από τις περιοχές που του αποδόθηκαν μετά τη διαίρεση του κράτους στους Λατίνους. Οι εισπράξεις αυτές δεν έφτασαν ποτέ στα ταμεία του Βαλδουίνου γιατί η αλλοτρώσαλη και αδέξια διοίκηση των σταυροφόρων περιόρισε τόσο πολύ την εισπρακτική ικανότητα που έφτασε σε αξιοθρήνητα επίπεδα. Όμως οι υπολογισμοί των 30.000 χρυσών νομισμάτων στηρίχθηκαν στα λογιστικά βιβλία του Γενικού Λογοθέτη που οι δυτικοί ερεύνησαν όταν κατέλαβαν την Πόλη

και τα συμβουλευτήκαν ώστε να υπολογίσουν τα αναμενόμενα κέρδη τους. Στο Βαλδουίνου αποδόθηκε περίπου το τέταρτο των γενικών εισπράξεων σύμφωνα με τις περιοχές που κατείχε. Επομένως θα μπορούσε να υπολογιστεί πως το ύψος των εσόδων του συνόλου του κράτους θα πρέπει να έφτανε περίπου τα 44 εκατομμύρια χρυσά νομίσματα το χρόνο, ποσό πραγματικά υπέρογκο, αναλογιζόμενοι και την έκταση που είχε στα χρόνια του 13ου αιώνα, που όμως ήταν ασύγκριτα μικρότερη από αυτή του 9ου ή του 12ου αιώνα. Την εποχή του Βαλδουίνου το μεγαλύτερο μέρος της Μικράς Ασίας είχε καταληφθεί από τους μωαμεθανούς, η Κάτω Ιταλία από τους Νορμανδούς, οι Σταυροφορίες είχαν προξενήσει μεγάλες καταστροφές, με αποτέλεσμα την μειωμένη εισπρακτική δυνατότητα και το σημαντικότερο οι αποικίες των Βενετών και Γενουατών στην Κωνσταντινούπολη και σε άλλες περιοχές είχαν σπουδαία προνόμια έτσι ώστε περιορίστηκαν πάρα πολύ οι τελωνιακές εισπράξεις. Αν λοιπόν θεωρήσουμε πως λίγα χρόνια πριν την πτώση της Πόλης στους Λατίνους και με σημαντικές μειώσεις των προσόδων του, το κράτος μπορούσε να υπολογίζει σε εισπράξεις 44 εκατομμυρίων χρυσών νομισμάτων ανά έτος, τότε τα εισοδήματα των περασμένων αιώνων θα έπρεπε να ήταν πολύ μεγαλύτερα, ουσιαστικά μυθώδη. Φαίνεται επομένως πιθανό, πως οι υπολογισμοί των Φράγκων στηρίχθηκαν σε λογιστικά στοιχεία παλαιότερα της εποχής τους, μιας και στο νομίσμα τους είχαν την επικράτηση σ' όλη τη Μικρά Ασία και τη Συρία. Η οικονομική δύναμη

(65) Ο όρος Δρόμος του Μεταξιού δόθηκε το 1870 από τον Γερμανό γεωγράφο Ferdinand von Richthofen καλύπτοντας μια σειρά εμπορικών διαδρομών μεταξύ Κίνας και Μεσογείου, μια απόσταση 15.000 χιλιομέτρων, που τα караβάνια ακολουθούσαν σε διάστημα δύο ετών κατά τη μεταφορά του μεταξιού. Αφετηρία όλων των διαδρομών ήταν η πρωτεύουσα της αρχαίας Κίνας η Τσάνγκ Άν, το σημερινό Ξιάν (Xian). Ακολούθως τα караβάνια προχωρούσαν βορειοανατολικά στην όαση Ντουγκχουάνγκ (Dunhuang) και μετά την απαραίτητη ξεκούραση ανοίγονταν στην απεραντοσύνη της φοβερής ερήμου Τακλιμακάν. Στο σημείο αυτό ο δρόμος χωριζόταν σε δύο τμήματα που ακολουθούσαν την περίμετρο της ερήμου. Η βόρεια διαδρομή έφτανε στους πρόποδες των Ουράνιων ορέων (Tian Shan) και ακολουθώντας τους κατέληγε στο Κάσγκαρ (Kashgar). Η νότια διαδρομή προσέγγιζε τους όγκους του Θιβέτ στη νότια περίμετρο της ερήμου και στρίβοντας προς βορά συναντούσε πάλι το Κάσγκαρ. Από εκεί ο δρόμος συνέχιζε δυτικά, ενώ μύριες άλλες δυσκολίες και κίνδυνοι περίμεναν τους εμπόρους κατά το πέρασμα των οροσειρών των Παμίρ. Εφόσον το τόλμημα στεφόταν με επιτυχία συνέχιζαν περνώντας από τη Σαμαρκάνδη και τη Μπουχάρα, διέσχισαν την Περσία και το Ιράκ, έφταναν στα παράλια της Συρίας και του Λιβάνου και με πλοία κατέληγαν αρχικά στη Ρώμη και αργότερα για αιώνες στην Κωνσταντινούπολη. Παραλλαγές της διαδρομής ήταν μετά το Κάσγκαρ η κατεύθυνση προς την Ινδία, στη Βομβάη ή μέσω των Βάκτρων, σημερινό Μπάλκ του Αφγανιστάν, στην Περσία.

πάντως της αυτοκρατορίας τεκμηριώνεται από πολλές πηγές. Ο γνωστός Ιουδαίος περιηγητής Βενιαμίν Τουδέλα όταν επισκέφτηκε την Κωνσταντινούπολη⁽⁶⁶⁾ θαύμασε την πολυτέλεια και τη μεγαλοπρέπεια της Βασιλεύουσας και βεβαιώνει πως η πόλη σύμφωνα με τις πληροφορίες που συγκέντρωσε πλήρως καθημερινά στον βασιλιά φόρους 20.000 χρυσά νομίσματα που εισπράττονταν από τα εργαστήρια, τα καπηλεία, τις αγορές και τους πολυάριθμους εμπόρους που συγκεντρώνονταν από ξηρά και θάλασσα. Από τη Βαγδάτη, τη Μεσοποταμία, την Περσία και την Αίγυπτο όπως και την Παλαιστίνη, τη Ρωσία, τη χώρα των Πετσενέγκων, την Ουγγαρία, Ισπανία και Ιταλία. Η Κωνσταντινούπολη ήταν η πλουσιότερη πόλη της αυτοκρατορίας όμως όχι και η μοναδική. Από τον επίσημο κατάλογο των πόλεων που οι Κομνηνοί επέτρεψαν στους Βενετούς να ιδρύσουν εμπορικές αποικίες υπήρχαν αξιόλογες εμπορικές πόλεις στην Ασία όπως η Λαοδικεία, η Αντιόχεια, η Μάμιστρα, τα Άδανα, η Ταρσός, η Αττάλεια, η Στρόβιλος, η Χίος, ο Θεολόγος και η Φώκαια. Στην μεριά της Ευρώπης το Δυρράχιο, η Κόρινθος, η Αθήνα, η Εύβοια, η Θήβα, η Δημητριάδα, Χρυσόπολη, το Περιθεώριο, η Άβυδος, η Ραιδεστός, η Ανδριανούπολη, η Ηράκλεια, η Άπρος, η Σηλυβρία και βέβαια η Θεσσαλονίκη. Και αυτές δεν είναι το σύνολο των εμπορικών πόλεων του κράτους καθώς υπήρχαν πολλές ακόμα στα παράλια του Εύξεινου Πόντου, στην Κρήτη και στην Κύπρο. Ενδεικτικά από αυτές η Κέρκυρα πλήρως σύμφωνα με τους επίσημους καταλόγους 1.650.000 χρυσά νομίσματα το έτος. Η Αθήνα και η Θήβα ήταν τόσο πλούσιες που μετά την κατάκτησή τους το Δουκάτο της Αθήνας, που περιελάμβανε μόνο την Αττική και τη Βοιωτία, μπορούσε να συντηρεί μια από τις πολυτελέστερες Αυλές της Ευρώπης. Και δεν ήταν λιγότερο αξιόλογα τα έσοδα του Μωρέα χάρη στην Πάτρα, το Ναύπλιο, την Κόρινθο, τη Μεθώνη και τη Λακεδαίμονα. Μετά την απώλεια της Ελλάδας και της Κωνσταντινούπολης η Βυζαντινοί διατήρησαν στην ανατολή ισχυρά κράτη, την Αυτοκρατορία της Νίκαιας, με όχι ιδιαίτερα μεγάλη έκταση όπως και αυτή της Τραπεζούντας, έχοντας όμως όλες σημαντικά έσοδα και αντιπαλεύοντας συνεχώς τους Φράγκους. Το ίδιο συνέβη

και με το Δεσποτάτο της Ηπείρου υπό τον Μιχαήλ Άγγελο Κομνηνό και έκταση την Ήπειρο, Ακαρνανία και Αιτωλία. Παρόλα αυτά κατόρθωσε να αντισταθμίσει για καιρό όλη τη δύναμη της Φραγκοκρατίας στην Ελλάδα. Επίσης οι Φραγκικές ηγεμονίες της Κύπρου, Χίου, Ρόδου, Νάξου, Κρήτης, Λέσβου και άλλων περιοχών φημίζονταν για τον πλούτο και τη δύναμή τους. Δεν είναι λοιπόν παράδοξο το σύνολο αυτών των περιοχών να έδινε στην ακμή της αυτοκρατορίας στα δημόσια ταμεία εισπράξεις απίστευτα μεγάλες. Άλλο δείγμα των τεράστιων εσόδων και του οικονομικού σφρίγγους του Βυζαντίου, στις εποχές της ακμής του, είναι οι αποταμιεύσεις πολλών αυτοκρατόρων που έγιναν παρά τα έξοδα της εσωτερικής διοίκησης, των πολέμων, των πολυτελέστατων οικοδομημάτων και της αυλής που συντηρούσαν. Ένα ακόμα χαρακτηριστικό που θα πρέπει να υπολογίσουμε για να τεκμηριωθεί η οικονομική δύναμη της Κωνσταντινούπολης, είναι πως εκείνα τα χρόνια μόνο στην ανατολική αυτοκρατορία κατασκευάζονταν τα περισσότερα από τα αντικείμενα της πλούσιας ζωής ή και της απλά άνετης. Οι περισσότερες των πρώτων υλών, τα πορφύρα, μεταξωτά και μάλλινα υφάσματα κάθε είδους, τα λινά και βαμβακερά που στέλνονταν σε όλο τον τότε γνωστό κόσμο. Εκτός αυτών τα χρυσά, ασημένια και άλλα σκεύη και όσα είχαν πολύτιμες πέτρες ή ήταν από όνυχα, αλάβαστρο, κρύσταλλο και άλλα πολύτιμα υλικά φορτώνονταν όχι μόνο για τη δυτική Ευρώπη αλλά για όλα τα κράτη είτε συνόρευαν είτε όχι με το Βυζάντιο. Μέσο όλων των συναλλαγών ήταν ο σόλιδος που στήριξε το εμπόριο και την άμυνα και έφτασε ως και τις μέρες μας να είναι σχεδόν μυθικός στην παράδοσή μας.

Εκδόσεις ελληνικών "νομοματών" κατά την Οθωμανική περίοδο.

Η περίοδος μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης και την ολοκλήρωση της Οθωμανικής κατάκτησης της κυρίως Ελλάδας νομισματικά δεν μπορούσε παρά να σημαίνει την διακοπή κυκλοφορίας του υπέρπυρου και την αντικατάστασή του από τις κοπές της νέας Οθωμανικής διοίκησης. Η ιστορία της μετάβασης αυτής είναι αρκετά ενδιαφέρουσα όμως αυτό που προξενεί ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι η

ύπαρξη ελληνικών "νομισμάτων" ακόμα και κατά τα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Βέβαια δεν πρόκειται για κοπές που έγιναν από την επίσημη διοίκηση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, ούτε και είχαν γενική κυκλοφορία μεταξύ των υπόδουλων χριστιανών. Είναι περιορισμένες τοπικές εκδόσεις των Ελληνικών κοινοτήτων καθώς επίσης και εκδόσεις από την εκκλησία, εκκλησιαστικά νομίσματα δηλαδή, που χρησιμοποιούνταν πάντα σε μικρή εμβέλεια από τους χριστιανούς. Για να καταλάβουμε τις εξελίξεις που δημιούργησαν τις απαραίτητες συνθήκες και προϋποθέσεις για να εκδοθούν αυτά τα τοπικά "νομίσματα" είναι απαραίτητο να εξηγήσουμε τα οικονομικά της αυτοκρατορίας καθώς και τους νόμους και τους θεσμούς της.

Από το 1566 περίπου άρχισε η διαρκής μείωση του ασημιού που περιείχαν τα Τουρκικά ασημένια νομίσματα. Έτσι ενώ ένα **ακτσέ**⁽⁶⁷⁾ είχε σταθερή περιεκτικότητα ασημιού⁽⁶⁸⁾ από το 1491 μέχρι το 1566, στα 1619 η περιεκτικότητά του μειώθηκε αρκετά⁽⁶⁹⁾. Αυτό συνέβη γιατί το κράτος δεν μπορούσε να ανταποκριθεί στις ανάγκες ρευστότητας της αγοράς. Οι συνεχείς υποτιμήσεις που ακολούθησαν τις δυσκολίες αυτές είχαν σαν συνέπεια οι επίσημες νομισματικές ισοτιμίες να ανατρέπονται γρήγορα στην αγορά και να κυκλοφορούν παράλληλα πολλά νοθευμένα και παραχαραγμένα νομίσματα. Στα 1641 από το Βεζίρη Μουσταφά Πασά έγινε σημαντική υποτίμηση στο γρόσι από τα 120 στα 80 ακτσέ. Για σημαντικό χρονικό διάστημα αποσύρθηκαν τα παλιά ακτσέ και μέχρι να κυκλοφορήσουν νέα από το νομισματοκοπείο της Κωνσταντινούπολης παρουσιάστηκε μεγάλη έλλειψη μικρής αξίας κερμάτων που προκάλεσε μεγάλη κρίση στην αγορά. *Και έτσι έγιναν μεγάλο κεσάτι εις τα πάντα εις όλον τον κόσμο και μεγάλην στεναχώριαν είχαν πάντες άνθρωποι και εζημιώθηκαν όλοι τους μικροί και μεγάλοι. Και επώχινεν ο κόσμος πολλά και όλοι αναθεματούσαν τον βεζίρη* ⁽⁷⁰⁾.

Την έλλειψη του νομίσματος των καθημερινών δοσοληπιών τη συνοδεύει η πείνα που δεν ήταν συνέχεια της σιτοδείας του 1640 αλλά πείνα από την έλλειψη αγαθών στο παζάρι λόγω της απουσίας του μικρού νομίσματος. Από την πείνα και μέσα στην απελπισία των πολιτών παρουσιάστηκαν και ακραία φαινόμενα, στη Λάρισα για παράδειγμα κάποιοι έπεσαν στο ποτάμι και άλλοι αλληλοσκοτώθηκαν. Αντιδράσεις σαν αυτές είναι οι κοινωνικές επιπτώσεις του νομισματικού κενού, αποδεικνύοντας παράλληλα και την διαχρονική ανά τους αιώνες σημασία της σταθερής νομισματικής πολιτικής, που έχει αντίκτυπο στην αλυσίδα της εργασίας, στον ανεπαρκή εφοδιασμό της αγοράς και επίσης στην ανεργία. Το διαθέσιμο από το κράτος μεγάλης αξίας νόμισμα δεν εξυπηρετούσε τις ανάγκες των αμοιβών ούτε την απορρόφηση των προϊόντων. Στο διάστημα αυτό συναντάμε για πρώτη φορά τον **φώλον** σαν ονομασία κέρματος ελάχιστης αξίας. Είναι πιθανό πάντως να προϋπήρχε ενδοεκκλησιαστικό νόμισμα με την ίδια ονομασία κατά τα Βυζαντινά χρόνια που αργότερα ονομάστηκε φώλα και μάρκα. Πιθανόν η εισαγωγή του φώλου να έγινε στα τελευταία χρόνια πριν την πτώση του Βυζαντίου όταν πάλι παρουσιάστηκε έντονη έλλειψη μικρής αξίας νομισμάτων ή στα πρώτα χρόνια της Οθωμανικής κατάκτησης πιθανόν για να μη κυκλοφορεί αλλόθρησκο χρήμα στις εκκλησίες. Έτσι σιγά σιγά έγινε θεσμός που διατηρήθηκε ακόμα και ως το 1940 σε μερικές εκκλησίες του νομού Δράμας. Ερευνώντας σε κείμενα εκκλησιαστικών επιτροπών και στους λογαριασμούς τους, φαίνεται πως ο θεσμός του φώλου ή φώλλας υπήρχε σαν εκκλησιαστική απόδειξη αγοράς κεριών με αφετηρία πολύ παλαιότερα του 1641 από τα τελευταία χρόνια του Βυζαντινού κράτους που τα μικρά νομίσματα επίσης σπάνιζαν. Η εξήγηση αυτής της πρακτικής είναι απλή. Σε περιόδους έλλειψης νομίσματος δημιουργήθηκαν δυσκολίες στα εκκλησιαστικά ταμεία από το γεγονός

(66) Τον 12ο αιώνα, στα χρόνια του Μανουήλ Κομνηνού.

(67) Οθωμανικό ασημένιο νόμισμα, άλλη ονομασία του είναι άσπρω.

(68) Τίτλο ασημιού 0,731

(69) Κατέβηκε σε τίτλο ασημιού 0,307

(70) Από την περιγραφή του Παπασυναδινού στη Σερραϊκή Χρονογραφία, Σερραϊκά Χρονικά, τόμος 9ος, 1986.

(71) Παρατηρήστε την επιβίωση στη γλώσσα μας ως και σήμερα της αρχαίας νομισματικής μονάδας.

ΝΕΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ

α) μπρος

α) πίσω

β) μπρος

β) πίσω

γ) μπρος

γ) πίσω

δ) μπρος

δ) πίσω

ε) μπρος

ε) πίσω

στ) μπρος

στ) πίσω

ζ) μπρος

ζ) πίσω

α) Το ισπανικό "κολωνάτο" αποτέλεσε τη βάση του πρώτου νεοελληνικού νομίσματος, καθώς ο Φοίνιξ του Καποδίστρια ορίστηκε το 1/6 του. **(β)** Οι Βαυαροί του Όθωνα έφεραν και την αργυρή δραχμή με τα πολλαπλάσιά της (αργυρό 5δραχμο και χρυσό 20δραχμο) και τις χάλκινες υποδιαίρεσεις της (1, 2, 5, 10 λεπτά). **(γ)** Η Ελλάδα προσχώρησε το 1867 στη Λατινική Νομισματική Ένωση (Γαλλία, Βέλγιο, Ιταλία, Ελβετία) και έτσι τα αργυρά και χρυσά νομίσματα του Γεωργίου Α΄ ακολουθούν τις κοινές προδιαγραφές και κυκλοφορούν ισότιμα στις χώρες της Ενώσεως. **(δ)** Οι Βαλκανικοί και ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος καθώς και η Μικρασιατική Καταστροφή αντικατοπτρίζονται στη δραχμή της Α΄ Ελληνικής Δημοκρατίας (1926) που είναι χαλκονικέλινη. **(ε)** Χαλκονικέλινη είναι και η δραχμή που ξαναεμφανίζεται (1954) τριάντα σχεδόν χρόνια αργότερα. **(στ)** Το 1973, η "Δημοκρατία των Συνταγματαρχών, κάνει τη δραχμή μπρούντζινη. **(ζ)** Ο πληθωρισμός θα αλλάξει και πάλι τη δραχμή το 1988, που τώρα γίνεται ένα μικροσκοπικό χάλκινο νόμισμα πριν εξαφανισθεί οριστικά, για να γίνει το 2002 υποδιαίρεση του Ευρώ.

ότι οι χριστιανοί ήταν πολύ δεμένοι με την εκκλησία τους και βρίσκονταν σε δύσκολη θέση όταν δεν είχαν τα απαραίτητα ψιλά για να αγοράσουν κεριά τις Κυριακές και τις εορτές καθώς και να προσφέρουν τον οβολό ⁽⁷¹⁾ τους στο παγκάρι και τους δίσκους της ενορίας. Έτσι φαίνεται πως καθιερώθηκε ευρύτερα η έκδοση μικρών εκκλησιαστικών αποδείξεων ή για μεγαλύτερη ασφάλεια και ευκολία μεταλλικών δίσκων που αντιπροσώπευαν την αξία ενός ή δύο κεριών. Με αυτό τον απλό τρόπο ο κάθε χριστιανός μπορούσε να ανταλλάξει ένα μεγαλύτερης αξίας νόμισμα με πολλές αποδείξεις κεριών αγοράζοντας προκαταβολικά τα κεριά που έκανε χρήση για ένα χρονικό διάστημα. Έτσι χωρίς στην ουσία η εκκλησία να το επιδιώκει αυτές οι αποδείξεις κεριών έγιναν ένα είδος εκκλησιαστικού νομίσματος που άρχισε να καλύπτει και εξωεκκλησιαστικές μικρές ανάγκες αφού είχε αντίκρισμα σε ένα πραγματικό αγαθό, το κεριό, που με τη σειρά του είχε μια δεδομένη αξία.

Με την πάροδο των χρόνων ο 19ος αιώνας βρίσκει την Οθωμανική αυτοκρατορία κάτω από την πίεση των μεγάλων δυνάμεων για τη χορήγηση στοιχειωδών ελευθεριών στους υπόδουλους ακόμα χριστιανούς Έλληνες και τους άλλους λαούς. Η αρχή έγινε το 1839 με το νόμο Χαττί Σερίφ του Γκιούλχανε ή νόμος του Τανζιματιού για να αρχίσει να υλοποιείται με το νόμο **Χαττί Χομαγιούν** στα 1856. Αυτό το νομοθετικό πλαίσιο μαζί με συμπληρώματα εξίσωνε θεωρητικά τους Τούρκους με τους Χριστιανούς δίνοντας νέες δυνατότητες στις Ελληνικές κοινότητες του Οθωμανικού κράτους αφού πλέον αυτές ήταν θεσμοθετημένες αρχές με δικαιώματα που οι αρχές, θεωρητικά τουλάχιστον, όφειλαν να σέβονται. Ως εκείνη την εποχή η διοίκηση σέβονταν οικειοθελώς και με πολλές μεταπτώσεις από περίοδο σε περίοδο μόνο το Βελάτι του Μωάμεθ Β' στον Πατριάρχη Γεννάδιο το οποίο ανανεωνόταν από τους διαδόχους του πορθητή. Η θέση των δημογερόντων στηριζόταν περισσότερο στο γεγονός πως οι Τούρκοι δεν επιθυμούσαν να κανονίζουν εκείνοι τις εσωτερικές υποθέσεις των Ελλήνων καθώς θεωρούσαν τους αλλόθρησκους υποδεέστερα όντα. Ο συνδυασμός της έλλειψης νομισμάτων μικρής αξίας εξαιτίας αλλεπάλληλων εσωτερικών οικονομικών προβλημάτων των Οθωμανών καθώς και της νομοθετικής αλλαγής έδωσε τη δυνατότητα στις κοινότητες της Καβάλας, της Θάσου και άλλων περιοχών της αυτοκρατορίας που υπήρχαν οργανωμένες Ελληνικές κοινότητες, να εκδώσουν τοπικής χρήσης νομίσματα, φαινόμενο και πάλι εκ' πρώτης όψεως παράδοξο. Η έκδοση δηλαδή νομισμάτων από φορέα που δεν ήταν η κεντρική τράπεζα ή το υπουργείο των

οικονομικών με τα νομισματοκοπεία του και αναλογιζόμενοι παράλληλα πόσο σκληρός ήταν ο Τουρκικός νόμος περί κιβδηλείας και παραχάραξης του 1858. Ο άτυπος θεσμός της εκκλησιαστικής φώλας του 1880 είχε παράδοση αιώνων και ήταν γνωστός στους Τούρκους ως μια αρχαία εκκλησιαστική παράδοση των ραγιάδων. Αυτός είναι ο λόγος που οι δημογεροντίες μπόρεσαν χωρίς διώξεις να προχωρήσουν στις δικές τους "νομισματικές" εκδόσεις οι οποίες άλλωστε είχαν πάντα την εκκλησιαστική σφραγίδα αποτυπωμένη. Θα πρέπει πάντως να αναφέρουμε πως τοπικά νομίσματα εκδόθηκαν και από τους Αρμένιους και τους Εβραίους στα λίγα μέρη που είχαν οργανωμένες κοινότητες με συμπαγή πληθυσμό.

Νεώτεροι χρόνοι

Τους πρώτους αιώνες της φεουδαρχίας στη Δυτική Ευρώπη εξαφανίστηκε στα-διακά η χρήση του χρήματος στις οικονομικές συναλλαγές. Τα γεωργικά και κτηνοτροφικά προϊόντα κάθε φέουδου με δυσκολία κάλυπταν τις ανάγκες των καλλιεργητών και του τοπικού άρχοντα, δεν υπήρχε πλεόνασμα για να πουλιέται σε αγορές, ούτε κεντρική εξουσία που θα χρειαζόταν νομίσματα για την είσπραξη φόρων. Έτσι, οι συναλλαγές γίνονταν σε είδος. Βεβαίως, οι πλούσιοι συγκέντρωναν χρυσά νομίσματα, που τα κρατούσαν ως Θησαυρό, ενώ η εκκλησία χρησιμοποίησε μεγάλες ποσότητες χρυσού για την κατασκευή εκκλησιαστικών σκευών. Επιπλέον, από τον 8ο αιώνα, η Βόρεια Ευρώπη υπέφερε από έλλειψη χρυσού. Έτσι, το έτος 755, ο Πεπίνος ο Βραχύς αντικατέστησε το χρυσό με ασήμι, εισάγοντας το **νέο δηνάριο**, που αποτέλεσε τη βάση όλων των μεσαιωνικών νομισμάτων στο βορρά. Τον 9ο αιώνα, στα χρόνια της δυναστείας των Καρολιδών, άρχισε η κυκλοφορία του χρήματος, ως αποτέλεσμα μιας πρώτης, δειλής άνθησης του εμπορίου. Οι Σταυροφορίες (από τον 10ο έως τον 12ο αιώνα) έφεραν σε επαφή τους Ευρωπαίους με τον κόσμο του Βυζαντίου και δημιούργησαν νέες εμπορικές σχέσεις. Με την ανάπτυξη του εσωτερικού εμπορίου και τη δημιουργία νέων αγορών, εμφανίστηκε πάλι το χρήμα ως ανταλλακτικό μέσο και η γη έπαψε να αποτελεί την

αποκλειστική πηγή πλούτου. Το 1251, η Φλωρεντία κυκλοφόρησε το **χρυσό φλορίνι**, για να ακολουθήσει η Βενετία, το 1284, με το **βενετσιάνικο δουκάτο**. Και τα δύο αυτά νομίσματα γνώρισαν μεγάλη κυκλοφορία στην Ανατολική Μεσόγειο και στα Βαλκάνια.

Η αναμόρφωση των οικονομιών συνεχίστηκε μέχρι τις αρχές του 18ου αιώνα που οι Έλληνες αρχίζουν τον αγώνα για την ανεξαρτησία μέχρι που έφτασαν στον ποθητό στόχο. Η εξέλιξη του σύγχρονου Ελληνικού νομισματικού συστήματος επηρεάστηκε τόσο από τις παγκόσμιες εξελίξεις, όσο και από τις δημοσιονομικές διαταραχές που προκαλούσαν οι συχνές πολεμικές συγκρούσεις κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα της ιστορίας της νεότερης Ελλάδας. Το 1827 όταν δημιουργήθηκε το νέο Ελληνικό κράτος οι χρηματικές συναλλαγές διεξάγονταν κυρίως με Τουρκικά νομίσματα καθώς και με ξένα νομίσματα όπως το Ισπανικό δίστηλο. **Ελληνικά νομίσματα δεν υπήρχαν ως το 1828**. Την ίδια εποχή το παγκόσμιο νομισματικό σύστημα βασιζόταν στο διμεταλλικό⁽⁷²⁾ νομισματικό σύστημα της Γαλλίας. Αν και ο άργυρος αποτελούσε τη βάση του συστήματος επιτρεπόταν η ελεύθερη κοπή νομισμάτων από άργυρο και χρυσό με βάση την παγκόσμια επικρατούσα σχέση 15 ½ προς 1. Αυτό ήταν το διεθνές περιβάλλον όταν ως Νομισματική Μονάδα (Legal Tender) ορίστηκε ο **Φοίνικας του Καποδίστρια**. Αργυρό νόμισμα με εννέα μέρη αργύρου και ένα μέρος χαλκού⁽⁷³⁾. Η δολοφονία του Καποδίστρια το 1832 σηματοδοτεί την αλλαγή του πολιτικού συστήματος και του νομισματικού παράλληλα. Με την επιβολή της μοναρχίας⁽⁷⁴⁾ εισήχθη η **Δραχμή του Όθωνα**⁽⁷⁵⁾. Και πάλι αργυρό νόμισμα με εννέα μόρια αργύρου και ένα χαλκού έγινε δε και κοπή χρυσών Δραχμών. Ο Φοίνικας είχε οριστεί ως ίσος με το 1/6 του Ισπανικού Δίστηλου, ενός κατεξοχήν εμπορικού νομίσματος εκείνης της εποχής, αλλά και η επακόλουθη Δραχμή επίσης συνδέθηκε με το Ισπανικό νόμισμα⁽⁷⁶⁾.

Η Δραχμή άρχισε να επιβάλλεται στις εγχώριες συναλλαγές όταν άρχισε η απαγόρευση των Τουρκικών νομισμάτων από τα δημόσια ταμεία. Υπό την πίεση των ξένων πιστωτών της Ελλάδας υπέγραψε το 1867 την Συμφωνία της Λατινικής Νομισματικής Ένωσης αποδεχόμενη τη σταδιακή ταύτιση της Δραχμής με το

Χρυσό Γαλλικό Φράγκο και άλλα χρυσά Ευρωπαϊκά νομίσματα. Όμως η επανάσταση της Κρήτης 1868 και ο Ρωσοτουρκικός πόλεμος του 1877-78 απέτρεψαν στην πράξη την προοπτική αυτή καθώς η χώρα αναγκάστηκε να παύσει την μεταλλική μετατρεψιμότητα για παραπάνω από 30 χρόνια. Μόλις το 1909 μπόρεσε η χώρα να προσχωρήσει πλήρως στον κανόνα χρυσού που ίσχυε μεταξύ των χωρών της Ένωσης.

Λατινική Νομισματική Ένωση, ένας προάγγελος του Ευρώ ;

Παρ' όλες τις δημοσιονομικές διαταραχές είτε βραχύβιες είτε περισσότερο επίμονες, οι νομισματικές αρχές αλλά και οι κυβερνήσεις συχνά προσπαθούσαν να εντάξουν τη Δραχμή στα πλαίσια του διεθνούς νομισματικού συστήματος. Επρόκειτο τόσο για ανάγκη όσο και για φιλοτιμία. Για ένα νεοσύστατο κράτος όπως η Ελλάδα η δυνατότητα πρόσβασης στις διεθνείς χρηματαγορές αποτελούσε ζωτική ανάγκη. Η ανυπαρξία εγχώριων αποταμιεύσεων και η ανεπάρκεια των υπόλοιπων εθνικών κεφαλαίων δεν έδιναν άλλες δυνατότητες χρηματοδότησης των δαπανών. Επιδιώχθηκε από την αρχή το εθνικό νόμισμα να τύχει της αναγνώρισης των ξένων πιστωτών. Η χώρα

αναγνώρισε από την αρχή το διεθνές σύστημα της εποχής εκείνης και ίδρυσε την Εθνική Τράπεζα στα πρότυπα της τότε Τράπεζας της Αγγλίας ως μια εκδοτική και εμπορική τράπεζα. Παρά τις προσπάθειες ακολούθησε η **Πτώχευση** επί Τρικούπη και ο επακόλουθος Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος μέσω ειδικής επιτροπής που υποχρέωσε τη χώρα να αναμορφώσει και το νομισματικό της σύστημα. Έξη χρόνια μετά την ίδρυση της Εθνικής Τράπεζας το δικαίωμα αναστολής της εξαργύρωσης των τραπεζογραμματίων δόθηκε για πρώτη φορά με νόμο το 1848. Οι λόγοι δεν ήταν εσωτερικοί αλλά οφείλονταν σε διεθνείς παράγοντες. Η κοινωνική αναταραχή στη Γαλλία προκάλεσε πολιτική αστάθεια στη Δυτική Ευρώπη που με τη σειρά της επέφερε μια παγκόσμια εμπορική κρίση που γρήγορα πήρε τη μορφή διεθνούς νομισματικής κρίσης. Τα μεγάλα εμπορικά ελλείμματα απαίτησαν την εκροή συναλλάγματος από το κράτος και ξαφνικά ενώ τον Ιανουάριο του 1848 το 35% των τραπεζογραμματίων ήταν εξαργυρώσιμα σε χρυσά ή αργυρά νομίσματα, τον Απρίλιο του ίδιου έτους ο λόγος μεταλλικών διαθεσίμων προς τραπεζογραμμάρια σε κυκλοφορία μειώθηκε στο 10%. Έτσι η Εθνική τράπεζα ανέστειλε την μετατρεψιμότητα των χάρτινων αξιών σε μεταλλικές για διάστημα περίπου οκτώ μηνών.

(72) Όταν αναφερόμαστε στον διμεταλλισμό εννοούμε ένα σύστημα νομισμάτων που βασίζεται στον άργυρο και τον χρυσό. Το ποσό του χρυσού που ήταν αναγκαίο για την διεκπεραίωση καθημερινών συναλλαγών ήταν μικρό και η έκδοση πολύ μικρού βάρους και αξίας χρυσών νομισμάτων ήταν ανέφικτη, από την άλλη το βάρος των ασημένιων νομισμάτων που θα απαιτούνταν για την κάλυψη συναλλαγών μεγάλης αξίας ήταν πολύ μεγάλο. Η ιδανική λύση ήταν να υπάρχουν αργυρά νομίσματα για τις μικρές συναλλαγές και χρυσά για τις μεγάλες. Όταν σ' ένα σύστημα υπάρχουν δύο είδη νομισμάτων ανακύπτει το πρόβλημα πώς θα διατηρηθεί σταθερή η σχετική τιμή τους ώστε τα νομίσματα να μπορούν να χρησιμοποιηθούν εναλλακτικά στα πλαίσια του κοινού συστήματος. Στο παγκόσμιο σύστημα νομισμάτων ο λόγος 15 ½ μέρη αργύρου προς 1 μέρος χρυσού επικρατούσε από την αρχή της Γαλλικής Επανάστασης.

(73) Σε σχέση με τα άλλα νομίσματα της εποχής, η αγγλική ασημένια κορόνα αξίζει περίπου πέντε δραχμές, το ρωσικό ασημένιο ρούβλι περίπου τέσσερις δραχμές, ενώ το ολλανδικό χρυσό φλορίνι περίπου δεκατρείς δραχμές.

(74) Το 1832.

(75) Το τέλος της Δραχμής του Όθωνα συμπίπτει χρονικά με την ενθρόνιση του Γεωργίου Α'. Με νέο νόμο η χώρα σύντομα 10 Απριλίου 1867 υπέγραψε τη Συμφωνία της Λατινικής Ένωσης αποδεχόμενη το διμεταλλισμό και την σύνδεση της Δραχμής με το Φράγκο.

(76) Σύμφωνα με μια μαρτυρία (Κατσουρός Φ., Τα Νομίσματα του Καποδίστρια, Έκδοση Το Ελληνικό Νόμισμα, 1979) η επιλογή αυτή οφειλόταν στον Αλέξανδρο Κοντόσταυλο, μεγαλέμπορο, Φιλικό με στενές σχέσεις με τους Τέκτονες ή τους Ιππότες της Μάλτας και υπεύθυνο για το νομισματικό σύστημα της Ελλάδας επί της εποχής του Καποδίστρια. Ο Κοντόσταυλος αγόρασε στη Μάλτα το εργαστήριο κοπής νομισμάτων του μοναχικού τάγματος του Αγ. Ιωάννου της Ρόδου και το εγκατέστησε στην Αίγινα, στην αυλή του σπιτιού του Κυβερνήτη, εγκαινιάζοντας τις εργασίες του εθνικού νομισματοκοπείου τον Μάιο του 1829. Εκεί κόπηκαν όλοι οι Φοίνικες σε αντίθεση με τις μεταγενέστερες Δραχμές της βασιλείας του Όθωνα που κόπηκαν στο Μόναχο και το Παρίσι.

Κέρμα του 1 λεπτού

Στο κέρμα αυτό απεικονίζεται μια τριήρης, εντυπωσιακό επίτευγμα ναυπηγικής, που αποτελούσε το κυριότερο πλοίο του στόλου της Αθηναϊκής Δημοκρατίας των κλασικών χρόνων.

Κέρμα των 2 λεπτών

Ο δρόμωνας ή κορβέτα, που εικονίζεται στο κέρμα αυτό, ήταν ένας από τους τύπους των πλοίων που χρησιμοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια του Εθνικού Απελευθερωτικού Αγώνα (1821 - 1827).

Κέρμα των 5 λεπτών

Ένα δεξαμενόπλοιο συμβολίζει το τολμηρό επιχειρηματικό πνεύμα στην σύγχρονη ελληνική εμπορική ναυτιλία.

Κέρμα των 10 λεπτών:

Η μορφή του Ρήγα Φεραίου - Βελεστινλή (1757 - 1798). Επιφανής φυσιογνωμία του Ελληνικού Διαφωτισμού, διανοούμενος αλλά και άνθρωπος της δράσης, ο Ρήγας οραματίστηκε την απελευθέρωση των βαλκανικών εθνοτήτων από την οθωμανική κυριαρχία, και τη δημιουργία ενός νέου κρατικού σχήματος στα Βαλκάνια, οργανωμένου σύμφωνα με τις πλέον προωθημένες απόψεις του ευρωπαϊκού πολιτικού στοχασμού.

Κέρμα των 20 λεπτών

Η μορφή του Ιωάννη Καποδίστρια (1771 - 1831). Αφού διέπρεψε στον ευρωπαϊκό διπλωματικό στίβο, ο Καποδίστριας ως Πρώτος Κυβερνήτης της Ελλάδος (1828 - 1831), εργάστηκε με ζήλο και μεθοδικότητα για την οργάνωση ενός σύγχρονου ευρωπαϊκού εθνικού κράτους.

Κέρμα των 50 λεπτών

Η μορφή του Ελευθέριου Βενιζέλου (1864 - 1936). Ο Βενιζέλος ο οποίος αποτελεί την πλέον σημαντική πολιτική φυσιογνωμία της ελληνικής δημόσιας ζωής τον 20ο αιώνα, διακρίθηκε ως πρωτεργάτης εκτεταμένων κοινωνικών μεταρρυθμίσεων και εξαιρετικός διπλωμάτης και συνέβαλε αποφασιστικά στον εκσυγχρονισμό του κράτους και την απελευθέρωση ελληνικών εδαφών που προσαρτήθηκαν στην ελληνική επικράτεια.

Κέρμα του 1 ευρώ

Αντίγραφο όψης αθηναϊκού τετράδραχμου του 5ου π.Χ. αιώνα, που φέρει παράσταση γλαύκας, συμβόλου της θεάς Αθηνάς.

Κέρμα των 2 ευρώ

Η απαγωγή της Ευρώπης από τον μεταμορφωμένο σε ταύρο Δία, όπως απεικονίζεται σε ψηφιδωτό του 3ου μ.Χ. αιώνα, που βρέθηκε στην Σπάρτη.

ΠΗΓΗ: <http://www.euro-hellas.gr>

Οι μεγάλες ανακαλύψεις χρυσού στην Ρωσία, την Καλιφόρνια και την Αυστραλία κατά τις δεκαετίες του 1850 και 1860 μείωσαν την τιμή αγοράς του χρυσού σε σχέση με τον άργυρο. Η συνέπεια της αλλαγής αυτής ήταν η σταδιακή μείωση της αξίας των αργυρών νομισμάτων διεθνώς καθώς η εσωτερική τους αξία ήταν μεγαλύτερη της ονομαστικής και έτσι αυτά λιώνονταν για να πουληθούν ως μέταλλο. Για να αντιμετωπιστεί η κατάσταση αυτή το 1865 η Γαλλία, η Ιταλία και η Ελβετία συμφώνησαν να συνεργαστούν για να διατηρήσουν το διμεταλλικό σύστημα ιδρύοντας από κοινού την Λατινική Νομισματική Ένωση με το Γαλλικό Φράγκο επίσημη κοινή νομισματική μονάδα. Το Γαλλικό νόμισμα κυκλοφορούσε σε χρυσό σε αξίες των 5,10,20,50 και 100 Φράγκων καθώς και σε αργυρά πεντόφραγκα. Το Φράγκο γινόταν αποδεκτό σε όλες τις συναλλαγές των μελών της Ένωσης ενώ τα χρυσά και αργυρά νομίσματα της κάθε χώρας μέλους γίνονταν στην αρχή αποδεκτά μόνο από τα δημόσια ταμεία των χωρών μελών και μετέπειτα, Νοέμβριος 1885, έγιναν αποδεκτά και στις ιδιωτικές συναλλαγές. Επίσης τα μέλη της ένωσης συμφώνησαν τα αργυρά κέρματά τους να περιέχουν λιγότερο άργυρο από την ονομαστική αξία τους με σκοπό να σταματήσει το φαινόμενο της τήξης τους και πώλησης του μετάλλου.

Τα χρόνια που ακολούθησαν τις αρχές του 1900 ήταν παραχώδη, κάθε φορά που η χώρα φαινόταν πως αποκτούσε κάποια σταθερότητα εμφανίζονταν νέες περιόδους αναταραχών με αποκορύφωμα την Μικρασιατική Εκστρατεία και την επακόλουθη καταστροφή που ο δρόμος της δανειοδότησης από το εξωτερικό ήταν αδύνατος και τα αναγκαστικά εσωτερικά δάνεια αποτέλεσαν τη μόνη λύση. Οι ξένοι πιστωτές υποχρέωσαν και πάλι τη χώρα να αναπροσαρμόσει το νομισματικό της σύστημα και συνέδεσαν τις αλλαγές αυτές με την ίδρυση της **Τράπεζας της Ελλάδας το 1928 ως ανεξάρτητης, αμιγώς εκδοτικής τράπεζας** αφαιρώντας από την Εθνική το δικαίωμα αυτό. Παρόμοια γεγονότα έχουμε και μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και του εμφύλιου σπαραγμού. Η Δραχμή συμμετείχε στο σύστημα σταθερών ισοτιμιών του Bretton Woods (77) διατηρώντας σταθερή ισοτιμία ως

προς το δολάριο για τουλάχιστον είκοσι χρόνια. Μετά την κατάρρευση αυτού του συστήματος το 1927 η νομισματική πολιτική της χώρας ανεξαρτητοποιήθηκε με δυσμενείς συνέπειες για τον πληθωρισμό και την δημοσιονομική πειθαρχία. Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, το πρώτο μεγάλο βήμα για τη νομισματική ενοποίηση της Ευρώπης πραγματοποιείται το 1979, με τη δημιουργία του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Συστήματος. Δέκα χρόνια αργότερα, 15 Ιουνίου 1989, οι ηγέτες των δώδεκα, τότε, κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας αποφάσισαν τη δημιουργία της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης και, το 1992, στη σύνοδο κορυφής του Μάαστριχτ, αποφασίζεται η εισαγωγή του ενιαίου νομίσματος. Το 1998, έπειτα από μακροχρόνιες διαπραγματεύσεις, ιδρύεται η **Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα**.

Στα σύγχρονα εθνικά κράτη το νόμισμα μαζί με τη σημαία και τον εθνικό ύμνο αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα εθνικά σύμβολα. Ωστόσο σε αντίθεση με τα υπόλοιπα εθνικά σύμβολα, το νόμισμα, εκτός από το συμβολικό του χαρακτήρα αποτελεί και έναν από τους σημαντικότερους κοινωνικούς και οικονομικούς θεσμούς. Παρ' όλα αυτά τα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποφάσισαν τη συνένωση των εθνικών νομισμάτων τους σε μια **υπερεθνική νομισματική μονάδα**, κίνηση που σε αυτή την έκταση δεν έχει ιστορικό προηγούμενο αναλογιζόμενοι τα ποια νομίσματα και τι ιστορία έχουν όλα τους. Σε ελάχιστες πλέον εβδομάδες η Δραχμή θα είναι και αυτή πλέον παρελθόν οριστικό (;) μετά από πορεία μερικών χιλιετιών.

Την ημέρα που πέρασα μια άλλη εξώθυρα, αυτή του Εθνικού Νομισματοκοπείου στο Χολαργό, ήταν για να δω από κοντά τα κέρματα του Ευρώ που θα έχουμε όλοι σε λίγο σε χρήση, κέρματα που ένα από αυτά στην εθνική όψη του παριστά την γλαύκα, όπως και η αρχαία Αθηναϊκή Δραχμή. Αντιπαραβάλλω τα δύο αυτά μικρά κέρματα που απέχουν αιώνες μεταξύ τους και νοιώθω πως ένας άλλος δρόμος αρχίζει. Ας τον ακολουθήσουμε σεβόμενοι παράλληλα και την νομισματική μας ιστορία, τουλάχιστον τόσο όσο την σέβονται οι αλλοδαποί που τη μελετούν και την θαυμάζουν. Καλή Τύχη.

Ευχαριστίες

Θερμές ευχαριστίες οφείλω στον κ. **Αναστάσιο Τζαμαλή**, υπεύθυνο της Νομισματικής συλλογής της Alpha Bank για την βοήθειά του, την υποστήριξη και τις ώρες που διέθεσε κατά τις συζητήσεις μας.

Για τον ίδιο λόγο ευχαριστίες οφείλονται στον ίδιο και τη Διοίκηση της Τράπεζας για την παραχώρηση της δυνατότητας φωτογράφισης των νομισμάτων που παρουσιάζονται στο άρθρο αυτό. Χωρίς την συμβολή τους η παρουσίαση θα ήταν σημαντικά φτωχότερη. Επίσης θα πρέπει να μνημονεύσω την Διοίκηση και τους νομισματολόγους του Νομισματικού Μουσείου Αθηνών για την βοήθειά τους όπως και τη Διοίκηση του Νομισματοκοπείου της Τραπεζής της Ελλάδος και το προσωπικό του Ιστορικού Αρχείου της

Τράπεζας.

Δεν είναι δυνατό να μην αναφέρω τη συμβολή της **κας. Τσολάκη**, αρχαιολόγου / νομισματολόγου, καθώς και του κ. **Μ. Ρουδομέτση** νομισματολόγου / συλλέκτη για την παραχώρηση υλικού προς δημοσίευση. Για την βοήθειά τους ευχαριστώ το προσωπικό του Ελληνικού Λογοτεχνικού και Ιστορικού Αρχείου, του Μορφωτικού Ιδρύματος της Εθνικής Τράπεζας, της Βιβλιοθήκης της Εθνικής Τράπεζας, του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών και της Γενναδείου Βιβλιοθήκης Αθηνών.

Τέλος ευχαριστώ το φωτογράφο κ. **Γιάννη Κουτσούκο** για την υπομονή του, απαραίτητη κάθε φορά που έπρεπε να σταθεί αρκετές ώρες μπρος στα μικροσκοπικά νομίσματα της αρχαιότητας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ (συνοπτική αναφορά)

- Βιβλιοθήκη των Νομισμάτων - Ητοι εγχειρίδιον της Ελληνικής Νομισματικής, Ιωάννου Σβορώνου, Αθήνα, 1898 (2 τόμοι)
- Early Hellenistic Coinage, from the accession of Alexander to the Peace of Apamea (336-186 BC), Otto Morkholm, Cambridge University Press, 1991
- Κ. Παπαρηγόπουλος, Ιστορία Ελληνικού Έθνους, Κάκτος, 1992
- Εγκυκλοπαίδεια, Πάπυρος Larousse Britannica, Πάπυρος, Αθήνα.
- Συλλογικό, Ιστορία Ελληνικού Έθνους, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1972
- Zhang Xu-shan, Η Κίνα και το Βυζάντιο, από τις αρχές του 6ου αιώνα ως την παγίωση των Αραβικών κατακτήσεων στα μέσα 7ου αιώνα. Διδακτορική Διατριβή - Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων 1997.
- Γ. Αλογοσκούφη - Σ. Λαζαρέτου, Η Δραχμή, Αθηναϊκή Οικονομική, 1997.
- Johnathan Williams, Βρετανικό Μουσείο, Χρήμα, Ποταμός, 1997
- Δρόσου Κραβαρτόγιαννου, Ιστορία των Αρχαίων Ελληνικών και Ρωμαϊκών νομισμάτων, Συλλογές, 1991
- Νομισματικά Χρονικά, Τεύχη 1-19, Ελληνική Νομισματική Εταιρεία, Αθήνα.
- Μονογραφίες της Ελληνικής Νομισματικής Εταιρείας, Το λυκόφως των Ελλήνων στην Ινδία, Αθήνα, 1998
- Μ. Ρουδομέτση, Τα νομίσματα στην Ανατολική Μακεδονία 1880-1910, Καβάλα, 1991
- ΥΠΠΟ και Ελληνικό Νομισματικό Μουσείο Αθηνών, Νομίσματα και Νομισματική, 1992
- Wayne G Sayles, Τα αρχαία νομίσματα, Απολλώνιος, Αθήνα.
- Ελληνική Τέχνη, Αρχαία Νομίσματα, Εκδοτική Αθηνών.